

15787

Utiqumayup

Umpuyumet

891.99

7-34

Y. D. D. D.

1887

891.99

7-34

Ե. Յ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ

պ

39

ՄԵՇԱՊԱՏԻԻ

ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐԸ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻԶ

Ս. Ղ. ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԵԱՆ

2003

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐ. Ս. Ղ. ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԵԱՆ

1887

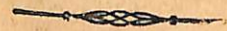
891.99
7-34

37503աւ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶԻՆ

Օտար լեզուներէ թարգմանուած վէպերը
 ընդհանրապէս օտար ազգաց բարուց և սո-
 վորութեանց համեմատ չինուած ըլլալով, բը-
 նականաբար մի և նոյն օգուտը չեն ընծայեր
 մեզ երբ զանոնք ի Հայ լեզու կը թարգմա-
 նեմք, հարկ է որ ազգային փաստակար սովոր-
 ութիւնները և մտւորութիւնները հարուածող
 ազգային վէպեր ի լոյս ընծայուին, որպէս զի
 հասարակութիւնը կարդալով կատարելապէս
 օգտի և իւր յոռի սովորութիւնները ուղղէ:
 Այսպիսի վէպեր դուն ուրեք տեսնուած են
 մեր մէջ և ցաւալի է ըսել որ այս պատճա-
 ռաւ ժողովուրդը իւր փաստակար ունակու-
 թեանց մէջ մնացած է: Այս տեսութեամբ
 ներկայ վէպը որ Յ. Յ. Պարոնեան էֆէնտիի եր-
 գիծաբան գրչին ծնունդն է, ի լոյս կընծա-
 յեմք յուսալով որ բանասէրք անոր կարե-
 ւորութիւնը կը ճանչեն և զմեզ քաջալերել կը
 յօժարին:

Ս. Ղ. ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԵԱՆ

5005
47

21325-60

ՄԵԾԱՊԱՏԻՒ

ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐԸ

Ա.

Հազար ութը հարիւր եօթանասուն . . . Հեմյի-
չեր քանիին, սեպտեմբերի երեսունը մէկին – ներե-
ցէ՛ք, երեսունին պիտի ըսէի, վասն զի սեպտեմբերն
երեսուն օր միայն ունի – երկար եւ ընդարձակ
թիկնոցի մը մէջ փաթարված միջահասակ եւ գիրուկ
մարդ մը՝ որ Տրապիզոնի շոգենաւէն նոր ելած էր,
Ղալաթիոյ նաւամատոցին վրայ կայնած՝ նաւակէ
մը իւր սնտուկները հանել կաշխատէր :

— Ելը տեսնէ՛ք, որչափ պարզութեամբ սկսայ:
Պատմութիւնս հետաքրքրական ընելու ջանքով եւ
անկից քանի մը հարիւր օրինակ աւելի ծախելու
համար չըսի թէ նոյն օրն սաստիկ հով մը կար,
թէ տեղատարափ անձրեւ կուգար, թէ խուռն բազ-
մութիւն մը հետաքրքրութեամբ դէպ 'ի Ղալաթիոյ
հրապարակը կը վաղէր, թէ ոստիկանութիւնն աղ-

ջիկ մը ձերբակալած էր եւն . խօսքեր , որովք վիպասաններն կսկսին միշտ իրենց վէպերը : Ես ալ կրնայի ըսել այս ամենը , բայց չըսի , որովհետեւ նոյն օրն ոչ հով կար , ոչ անձրեւ , ոչ խուռն բազմութիւն եւ ոչ ալ ձերբակալած աղջիկ մը :

Արդ , առանց կասկածելու հաւատացէք պատմութեանս որ ժամանակակից դէպք մ'է :

Այս ճանրորդն օժտված էր զոյգ մը խոշոր եւ սեւ աչերով , զոյգ մը հաստ , սեւ եւ երկար յօնքերով , զոյգ մը մեծ ականջներով եւ զոյգ մը քիթեր . . . չէ , չէ , մէկ քիթով թէպէտ եւ բայց զոյգ մը քիթերու տեղ կրնար ծառայել . անոր մեծութիւնը սխալեցուց զիս : Ունէր այնպիսի նայուածք մը՝ որուն եթէ Պ. Յ. Վարդուխան հանդիպէր իւր աչերով կը հարցունէր այդ մարդուն . Երբնչ ամսական կուղես թատրոնիս մէջ ապուշի դեր կատարելու համար ք :

Մտաւորներն եւ անկողինն որ քուրջի մը մէջ ներդիակված էր , նաւակէն հանելուն պէս ճանրորդն քաշեց քսակն եւ նաւավարին իրաւունքը վճարելով՝ բեռնակիր մը կանչեց : Հինգ բեռնակիրներ ներկայացան իրեն : Տարակոյս չկայ որ եթէ հինգ կանչէր՝ քսանեւհինգ պիտի ունենար իւր առջեւ մայրաքաղաքիս սովորութեանը համեմատ :

— Ո՞ր կողմ պիտի երթաք , աղա , հարցուց բեռնակիրներէն մին՝ մէկ ոտնը մտաւորներէն միոյն վրայ կոխելով :

— Բէրա , Ծաղկի փողոց թիւ 2, պիտի երթամ պատասխանեց խոշոր մարդը :

— Շատ աղէկ , հասկցայ , Բէրա , Ծաղկի փողոց . . . պատուական փողոց մ'է ըսաւ հարցումն ընող բեռնակիրն եւ մտաւոր մը շալկելով սկսաւ երթալ :

— Ծաղկի փողոցն ես ալ գիտեմ , ըսաւ երկրորդ բեռնակիրն եւ մտաւորին մէկն ալ ինք առնելուն պէս Բէրայի ճանրան բռնեց :

— Ես ամեն օր կերթամ Ծաղկի փողոցն ըսաւ երրորդն եւ մարդուն անկողինը գետնէն վերցնելն կռնակին վրայ առնելն ու վազելն մէկ ըրաւ :

Այս գործողութիւններն այնքան արագութեամբ կատարվեցան որ մարդը չուարելով սկսաւ չորս կողմը նայիլ տեսնելու համար բեռնակիրներն որ բազմութեան մէջ անյայտ եղած էին :

— Ի՞նչ խայտառակութիւն է աս , պօռաց վերջապէս ոտները գետինը զարնելով , ո՞ւր տարին անկողինս եւ մտաւորներս , ատոնք ի՞նչ իրաւունք ունին իմ անկողնոյս եւ մտաւորներուս խառնվելու , ի՞նչ աներես մարդ են եղեր այս տեղաց մարդերը , ինչ որ կը տեսնեն կառնեն կը տանին :

— Ծաղկի փողոցը մենք ալ գիտենք , աղա , մեզի ալ բան մը տուր որ տանինք , ըսին միւս երկու բեռնակիրները :

— Ծաղկի փողոցն ալ գետնին տակն անցնի դուք ալ , պատասխանեց մարդն որուն այտերն նեղութենէ կարմրիլ սկսած էին :

Ներկու բեռնակիրները խնդալով հեռացան։ Եւ ճանքորդն ալ իւր սնտուկներուն ետեւէն երթալ կը պատրաստուէր երբ բարձրահասակ, թխաղէմ, փոքր աչերով մարդ մը՝ ուսերը տնկած, ձեռները չփեշով եւ բռնաղբօսեալ ժպիտով մը մօտեցաւ անոր եւ քաղաքավարական ձեւով մը ձեռները բռնելով հարցուց։

— Դո՞ւք էք Աբիսողոմ աղա, ե՞րբ եկաք, ո՞ր շողենաւով եկաք, ի՞նչպէս էք, ձեր եղբայրն ի՞նչպէս է, ազգային գործերն ինչպէս են Տրապզոն, հացին գինը քանի՞ է հոն, անձրեւ եկա՞ւ այս օրերըս ձեր քաղաքը . . . վայ, Աբիսողոմ աղա, վայ . . .

— Սա եմ Աբիսողոմ աղա, հիմայ եկայ, տաճկի շողենաւով եկայ, շատ աղէկ եմ, եղբայրս ալ աղէկ է, ազգային գործերն ալ աղէկ են Տրապզոն, հացին գինը մէկ դահեկան է։ Անձրեւ չեկաւ այս օրերս մեր քաղաքը, պատասխանեց փութով թիկնոցաբնակն առանց ճանաչելու այս անձն։

— Ներեցէ՛ք, թողութիւն ըլէ՛ք որ չկրցի մինչեւ շողենաւ գալ զձեզ ղիմաւորելու համար։ Ինծի գրված էր Տրապզոնէն որ այս շաբթու անպատճառ հոս պիտի գաք . . . :

— Սա ատանկ բաներու չեմ նայիր։

— Արդարեւ մայրաքաղաքս ինքզինքը բախտաւոր համարելու է ձեզի պէս պատուական ազգային մը, շնորհալի երիտասարդ մը, ողջամիտ մէկը . . .

— Մտուկներս . . .

— Ազնիւ սիրտ մը, վեհանձն հոգի մը . . . :

— Բեռնա . . .

— Հայրենասէր անձ մը . . .

— Նիրները . . .

— Ազգասէր, ուսեալ, կրթեալ . . .

— Մտուկ . . .

— Դատարարակեալ . . .

— Ներս առին տարին . . .

— Ազնուասիրտ, ազնուախոհ, ազնուաղէմ մէկը իւր՝ մէջ ունենալուն համար։

— Մտուկներուս մէջ ատանկ բաներ չկան, պատասխանեց Աբիսողոմ աղան քալել սկսելով բեռնակիրները գտնելու համար։

— Թէպէտեւ դուք զիս չէք ճանչնար՝ բայց ես ձեր դերդաստանը խիստ լաւ կը ճանչնամ։ ձեր լուսահոգի հայրն իմ լրագրոյս բաժանորդ էր։ Շատ բարի մարդ մ'էր, աղքատներուն ողորմութիւն կուտար, աղքատ աղջիկներ կը կարգէր եւ իրեն ղիմողներուն բարութիւն կընէր։ Ասանկ ողորմած մարդերը շատ ապրելու են։ Բայց ինչ օգուտ, անգուծ մահը միշտ բարիները կ'առնէ եւ թող կուտայ չարերն որ ազգին չարութիւն ընեն։ Թողունք սակայն հիները եւ ուրիշ բանի վրայ խօսինք։ Շոքենաւուն մէջ հանդի՞ստ էիք։

— Շատ հանգիստ էի, պատուականապէս կեցայ, խմեցի եւ պառկեցայ, պատասխանեց Աբիսողոմ աղան քայլերն շուտ եւ մեծ առնել սկսելով։

— Եթէ հանգիստ չըլլայի՞ք՝ վաղուան լրագրոյս մէջ պիտի գրէի եւ ընկերութեան ուշադրութիւնը պիտի հրաւիրէի, ըսաւ խմբագիրն ետեւէն վաղելով :

— Շնորհակալ եմ :

— Կաղաչեմ, ըսէ՛ք ինձի, քանի՞ տարեկան էք :

— Քառասուն :

— Վաճառական էք, կարծեմ :

— Ա, յո՛ . . . եթէ անցագիր պիտի չլինել տաք՝ հարկ չկայ, վասն զի հատ մը ունիմ :

— Ձէ, վաղուան թերթիս մէջ պիտի գրեմ որ առջի օրը Տրապիզոնէն մայրաքաղաքս եկաւ Մեծապատիւ Արխոդոմ աղա երեւելի վաճառականն որ իւր լեզուաղիտութեամբն եւ վաճառականական հմտութեամբն ծանօթ է մեր ազգայիններուն : Տաճկերէն գիտէք կարծեմ :

— Ո՛չ :

— Ֆրանսէրէ՞ն :

— Ո՛չ :

— Անգղիերէ՞ն :

— Ո՛չ :

— Գերմաներէ՞ն :

— Ո՛չ :

— Վնաս չունի, ես լեզուագէտ պիտի ըսեմ ձեզի համար եւ ձեր վրայօք գովեստով պիտի խօսիմ :

— Ամեն Պօլիս եկողներուն անունները ձեր թերթին մէջ կը գրէ՞ք :

— Գրեթէ ամենն ալ եթէ ձեզի պէս պատուաւոր ազգայիններ ըլլան :

— Պօլիսէն գացողներն ալ կը գրէ՞ք :

— Գրեթէ կը գրենք, եթէ պատուաւոր ազգայիններ ըլլան :

— Շատ լաւ, իմ անունս ալ գրեցէ՛ք, ես ալ պատուաւոր ազգային մ'եմ : Մեր քաղաքին մէջ արերու, եղերու, կովերու եւ ագարակներու տէր եմ . . . : Ատոնք ալ գրէ՛ ըսաւ այնպիսի դէմքով մըր կը յայտնէր թէ մեծ շահ մ'ունէր այս խօսքուն հրատարակութեանը մէջ :

— Հոգ մի՛ ընէք . խղճի եւ արդարութեան պարտք մը կատարելու համար անոնք ալ կը գրեմ :

— Երկու երեք հատ սպասաւոր ալ ունիմ . . . : անոնք ալ լրագրոյդ մէկ կողմը կրնա՞ս անցունել :

— Ինչու չէ՞ :

— Ոսկիէ ժամացոյց եւ չղթայ ալ ունիմ, բայց չոգենաւուն մէջ չգողցնելու համար վրաս չառի . անոնք ալ գրել պէ՛տք է հարցուց Արխոդոմ աղան որ բոլորովին մոռցած էր սնտուկները :

— Ատոնք գրելու հարկ չկայ :

— Շատ լաւ, բայց միւս ըսածներս լրագրոյդ մէջ ամենէն առաջ գիր որ ամենքը կարդան :

— Այնպէս ընելու միտք ունիմ :

— Խոշոր գրերով գրէ՛ :

— Հանգիստ եղի՛ք, ամենէն խոշոր գրերով :

— Միայն հարուստ մարդերուն գալն եւ եր-

Թաւը կը գրէք . . . այնպէս չէ՞ :

— Այո՛ :

— Եթէ աղքատ մարդերն ալ կը գրէք՝ չեմ ուզեր որ իմ անունս . . .

— Բնաւ երբէք, ստակ չունեցողներու անունները բնաւ չենք գրեր՝ նոյն իսկ եթէ աղարոսկի ալ տուած ըլլան դպրոցի մը շինութեան համար :

— Ըսել է որ դուք ամեն իրիկուն հոս կպասէք Պօլիս եկող կամ անկից մեկնող հարուստները տեսնելու եւ անոնց անունները հրատարակելու համար, որպէս զի ժողովուրդն զիտնայ թէ ո՛վ եկծ է եւ ո՛վ գացած է . . . տարակոյս չկայ որ վաղը իրիկուն իմ անունս պիտի կարդամ ձեր լրագրին մէջ :

— Այո՛, ձեր հասցէն տուէք որ տեղական թղթատարով ղրկեմ լրագիրը :

— Բէրա, Ծաղկի փողոց թիւ 2 :

— Շատ աղէկ, ըսաւ խմբագիրն եւ զրպանէն թուղթ մը հանելով բաժանորդներուն ցուցակին մէջ անցուց Աբխողոմ աղան :

— Վաղը առտու, լուսը չճղքված ղրկէ որ կարդամ իմ անունս լրագրին մէջ :

— Իրիկուն գէտ կը ղրկեմ, վասն զի լրագիրս իրիկունները կը տպվի :

— Որչա՛փ ուրախ կըլլայի եթէ ձեր վաղուան լրագիրն առտուն տպէիք . . . Բայց չեմ չունի իրիկուն թո՛ղ ըլլայ, բաւական է որ անունս խոշոր գիրերով գրվի :

— Այդ մասին հանգիստ եղէ՛ք . վաղը իրիկուն անպատճառ կը ղրկեմ լրագիրն ընկալագրով :

— Ընկալագրո՞վ . . . տեղական թղթատարով պիտի ղրկէիք հապա . . . Ընկալագիրն ո՞վ է, տունս գիտէ՞ . . .

— Ընկալագիրն թուղթ մ'է որուն մէջ կը գրեմ . « Ընկալայ մեծապատիւ Աբխողոմ աղայէն . . . լրագրոյ տարեկան բաժանորդագին մէկ ու կէս սսկի » եւ այդ թուղթը ձեզի կը յանձնեմ որով տարի մը իրաւունք կունենաք իմ լրագիրս ընդունելու :

— Տարի մը շարունակ պիտի գրէ՞ք իմ անունըս :

— Չէ, բայց դուք բաժանորդ պիտի ըլլաք իմ լրագրոյս, մէկ ու կէս ոսկի վճարելով ինձի :

— Մէկ ու կէս ոսկի՞ . . . շատ է . . . եւրեք քառորդ ոսկի չը՞ բաւեր :

— Խմբագիրները բաժանորդագնոյն վրայ սակարկութիւն չեն ըներ . . .

— Շատ լաւ . ղրկեցէ՛ք ձեր լրագիրն եւ այն թուղթը, բան մը կընենք :

— Սակայն չկարծէք թէ ես բաժանորդ գրելու նպատակաւ գձեղ տեսնելու եկայ . քաւ լիցի, այդ պզտիկութիւնը չեմ ընդունիր, բարեկամական պարտք մը կատարելու համար եկայ գձեղ տեսնելու :

— Յայտնի բան է :

— Բնաւ ձեր մտքէն չանցունէք թէ այս մար-

դը մէկ ու կէս ոսկի փրցնելու համար զիս տեսնելու եկաւ :

— Չեմ անցուններ :

— Վասն զի կան խել մը մուրացկան խմբագիրներ որք Պօլիս եկողները կողոպտելու համար անոնց քովը կերթան եւ բաժանորդ կը գրեն զանոնք . ես այդ բանը չեմ կարող ընել , վասն զի բնութեանս մէջ չկայ . . . ես իբրեւ պատուաւոր մարդ կուղեմ ապրիլ :

— Հասկցայ , իբրեւ պատուաւոր մարդ կուղէք ապրիլ . . .

— Ինձի հետ ձեր այս ունեցած տեսակցութիւնն ալ ուրիշի մի՞ զրուցէք , վասն զի տեսակ մը բաղդախնդիր , չուսողական անձեր կան որք բանադադուչական կենսագրութիւններ կը գրեն եւ իմ անձնականութիւնս կը խծբծեն :

— Կը հասկնամ , անձնականութիւնդ կը խծբծեն :

— Օրինակի համար սա պարագային մէջ յանցանք մ'ունի՞մ ես , զձեզ զիմաւորելու եկայ եւ խոստացայ ձեր անունը լրագրոյս մէջ հրատարակել . դուք ալ իբրեւ ողջամիտ ազգային մը բաժանորդ գրվեցաք . կաղաչեմ , ըսէք , ձեր կոկո՞րդը սըլի մեցի որ ինձի բաժանորդ գրվիք :

— Ամենեւին :

— Ատրճանակ ցցուցի :

— Բնաւ երբէք :

— Դանա՞կ քաշեցի :

— Ոչ . բայց ուրիշ տեղեր ատրճանակ կամ դանա՞կ ցցունելով բաժանորդ կը գրեն :

— Ատ ըսել չեմ ուզեր , սա ըսել կուղեմ որ դուք ձեր յօժար կամքովը բաժանորդ գրվեցաք :

— Այո՞ :

— Եւ ես վեհանձնաբար վարվեցայ այս պարագային մէջ :

— Տարակոյս չկայ :

— Չվարվեցայ այն խմբագիրներուն պէս որք օտարականի մը Պօլիս դալն իմանալուն պէս՝ վազելով անոր տունը կերթան բաժանորդ գրելու համար :

— Այդ չուսողականներն իրաւունք չունին քու անձնականութիւնդ խծբծելու . . . դուն վստահ եղի՛ր ինձի . . . :

— Շնորհակալ եմ ձեզմէ . մնաք բարով Արիստղոմ աղա , օր մը մեր խմբագրատունը հրամմեցէք խա՛նվէ մը խմելու :

— Շատ աղէկ օր մը կուգամ : Վաղուանին մէջ անցունելու չմոռնաք :

— Անհոգ եղէք :

Արիստղոմ աղան եւ խմբագիրն բաժնուեցան . սրմէ Բէրայի քառուղւոյն առջեւ ուր հասած էին օտելով :

Արիստղոմ աղան առանձին մնալով սկսաւ ձանբան շարունակել ինքնիրեն հետեւեալ խորհրդածութիւններն ընելով .

« Ես ինքզինքս չէի կարծեր այնչափ մեծ մարդ որչափ որ կը կարծէ այս խմբագիրն . բայց հարկաւ ան ինձմէ աղէկ գիտէ իմ որչափ մեծ ըլլալս , վասն զի խմբագիր մ'է եւ ուսումնական է . . . : Վաղը լրագրի մէջ իմ անունս տեսնողները անշուշտ իրար պիտի անցնին եւ հետաքրքրութիւն պիտի ունենան ինձի հետ տեսնովելու . . . վաղը պէտք է որ կիրակի օրուան հազուադէպ հագնիմ եւ ոսկիէ ժամացոյցս ու շղթաս ալ դնեմ . սպասաւորներս ալ հետս բերելու էի , ո՞վ գիտէր . . . : Ամեն մարդ պիտի իմանայ վաղը որ մեծ մարդ մը եկած է Կ. Պօլիս . ազնուախոհ , ազնուասիրտ , լեզուազէտ , ուսումնական , դաստիարակեալ , կրթեալ եւ ինքն , եւ իւրաքանչիւր կնիկ պիտի ըսէ իւր էրկանը . « Մեր աղջիկը սա Արիստղոմ աղային տանք » : Երբիկն ալ պիտի պատասխանէ կնկանը . « Նայինք Արիստղոմ աղան մեր աղջիկը կառնէ » , անիկայ հարուստ տեղէ մը աղջիկ առնել կուզէ հարկաւ . » այս պատասխանին վրայ էրկան եւ կնկան մէջ վէճ մը պիտի ծագի եւ իրարու գլուխ պիտի պատռեն . որո՞ւ հոգ . . . : Անունիս լրագրին մէջ անցնին սա օգուտն պիտի ունենայ որ երկու օրուան մէջ հարուստ աղջիկ մը առնելով պիտի լրմնցունեմ ամուսնութեան գործն՝ որու համար ա՛յս անգամ եկած եմ հոս . . . այս ամուս . . . » :

Աղիւս բեռցված էշերու կարաւանէն էշ մը բաղխըվելով Արիստղոմ աղային դէմ ընդմիջեց զայն իւր

խորհրդածութիւններու մէջ , ուր ընկղմված ըլլալով ուշադրութիւն չէր ընել առջեւէն եկող էշերուն որովք լի է միշտ Բէրայի մեծ փողոցը :

— Մէկդի կեցիր , ըսաւ իշավար պարսիկն Արիստղոմ աղային , արդարացնել ուղելով իւր էշը :

— Ատ խօսքը առաջ ըսելու էիր որ զգուշանայի , պատասխանեց Արիստղոմ աղան եւ ճանքան շարունակեց :

Բ .

Բեռնակիրներն ոչ լսած եւ ոչ ալ տեսած էին Ծաղկի փողոցն , բայց քաջալերվելով կարգ մը մարդերէն որք դիտնալ կը ձեւացունեն ինչ որ չեն գիտեր եւ որք խիստ բազմաթիւ են մեր աղջին մէջ , համարձակած էին ըսել Արիստղոմ աղային թէ չատ աղէկ գիտէին Ծաղկի փողոցը :

Բեռնակիրներուն այս յանդգնութիւնն այնքան պարսաւելի չէ որչափ այն մարդերուն որ խոհարարութիւն ուսած են եւ բանադատութիւն կրնն կամ քիչ մը երկրաչափութեան պարապած ըլլալով՝ աստղերուն շարժումներուն վրայօք կը ճառեն կամ երկու սաղ եւ չորս կով մեծցուցած ըլլալով՝ դատիարակութեան խնդիր կը յուզեն կամ դաւալ

21325-60

5005
412

մ'ունեցած ըլլալով՝ առաջին մարդուն ո'ր աշխարհի մէջ ծնած ըլլալուն վրայ կատենաբանեն կամ վերջապէս անանկ նիւթի մը վրայ կը խօսին որ բոլորովին օտար է իրենց . այո՛, այս մարդերուն յանդիմութիւնն աւելի սարսաւելի է, վասն զի բանադատութիւնն կամ աստղագիտութիւնն կամ մանկկատածութիւնն եւն Շաղկի փողոց չէ որ ուրիշներուն հարցնելով անմիջապէս սորվի մարդ : Եւ արդարեւ բեռնակիրներն՝ ամեն քայլափոխին՝ իրենց գէմն եխողներուն հարցունելով անմիջապէս գտան Շաղկի փողոցն եւ թիւ 2 տան դուռը զարկին, մինչդեռ ես չատ ատենաբաններ մտիկ ըրած եմ որ եօթը ութը ժամ շարունակ խօսելով չեն կարողացած իրենց փնտռած փողոցը գտնել եւ ստիպված են ուրիշ փողոցներու մէջ թափառիլ եւ թափառեցընել իրենց ունկնդիրներն անոնց քթէն բռնելով :

Բեռնակիրները դուռը զարնելուն պէս դուռը բացվեցաւ եւ ներկայացաւ իրենց թուխ եւ երկար գէմքով կին մը՝ որուն գէմքին վրայ Ժամանակն այսքան գծեր գծած էր զայն սրբագրելու համար որքան որ կը գծէ Մասիսի խմբագիրն իւր չորս տող մէկ ձեռագրին վրայ որ կամ մէկուն վախճանիլը կիմացունէ եւ կամ ուրիշի մը կարգվիլը :

Բեռնակիրները դռնէն ներս մտնելով բեռները դեպքը ձգեցին եւ սկսան իրենց քրտինքը սրբել :

— Արիսողոմ աղային ըլլալու են ասոնք, այն

պէս չէ, հարցուց բեռնակիրներուն թխադէմ տիկինը :

— Անունը չըսաւ մեղի, պատասխանեց բեռնակիրներէն մին սեւ թաշկինակով գլխուն քրտինքը սրբելը շարունակելով :

— Ի՞նչ տեսակ մարդ էր :

— Խոշոր թիկնոց մը հագած էր :

— Ի՞նչ գոյնով էր, ձերմակ թէ թուխ :

— Ոչ, սեւ էր :

— Սեւ էր :

— Այո՛, սեւ բայց աղուոր, անոր փաթառփողը ձմեռը չմտր :

— Ատ ի՞նչ խօսք է, փաթառփոյն ի՞նչ պիտի ըլլայ . . . ես քուկին գիտցած կնիկներէն չեմ, հասկցա՞ր, ըսաւ տիկինը իւր խօսքերը չեշտելով :

— Վնասակար բան մը չըսի, փաթառփելով ի՞նչ կըլլայ եղեր պատասխանեց բեռնակիրն աթոռի մը վրայ փռելով իւր թաշկինակն :

— Ատկէ աւելի վնասակար ի՞նչ կրնայ ըլլալ :

— Շատ բարակ բաներու մեր խելքը չպառկիր :

— Ես կը պառկեցունեմ . . . դուն զիս կը ձանձնա՞ս . . . :

— Փաթառփելէն ի՞նչ վնաս կուգայ :

— Ես էրիկ ունիմ, ինչո՞ւ պիտի փաթառփիմ եղեր անոր :

— Էրիկ ունեցողներն ալ կը փաթառփին, էրի-

կըն ուրիշ՝ աս ուրիշ . աս կը տաքցունէ : Ըսենք որ ձմեռը զիշեր մը դուրս ելար , փողոցին մէջ էրկանդ չես կրնար փաթովիլ , բայց աս կոնակդ կառնես . . .

— Արիսողոմ աղան :

— Թիկնոցը , տիկին . . . Արիսողոմ աղան կոնակի վրայ կառնվի :

— Մինչեւ հիմայ Թիկնոցի՞ վրայ կը խօսէիր :

— Խօսքերնիս Թիկնոցի վրայ չէր մի . . . հապա դուն ի՞նչ հասկցար :

— Ես հասկցայ որ Արիսողոմ աղային փաթ տըվելու է կըսես :

— Տէր ողորմեա , Տէր ողորմեա , Տէր Աստուած , ըսաւ բեռնակիրն Թաշկինակը քաշելով աթոռէն :

Տիկինն բեռնակիրն տուած բացատրութենէն զո՞նք ըլլալով՝ հրամայական եղանակաւ մ'ըսաւ .

— Սա անկողինն եւ անտուկները վեր հանեցէ՛ք :

— Բեռնակիրներն հնազանդելով բեռներն նուրէն վերցուցին , եւ հազիւ թէ սանդուղին առաջին աստիճանին վրայ կոխած էին՝ տիկինն պօռաց .

— Լեռնէն եկաք դուք :

— Ոչ , մեծ փողոցէն եկանք :

— Գիտեմ որ մեծ փողոցէն եկաք , այդ ոտքի ամաններով վեր կենըվի՞ , տեսէ՛ք ի՞նչ ըրիք տախտակներս , ես այսօր սրբեցի ցանոնք եւ հողիս բերանս եկաւ :

— Ի՞նչ ընենք , ուրիշ ոտքի աման չունինք :

— Ինչո՞ւ կայներ երեսս կը նայիք , չհանէ՞ք տըւոնք :

— Մի՛ պօռար , տիկին , մի՛ պօռար , կը հանենք :

Եւ հանեցին իրենց ոտքի ամաններն որք աւելի մաքուր էին քան իրենց ոտներն :

— Ա՞յդ ոտքերով վեր պիտի ելնէք , կրկնեց տիկինն :

— Ուրիշ ոտք ունի՞նք , այս ոտքերով պիտի ելնենք պատասխանեցին պանդուխտներն այնպիսի խեղճուկ կերպով մը որ կարծես թէ իրենց աղքատութեան պատճառաւ երկու ոտքէն աւելի չէին կրցած ունենալ , եւ որպէս թէ հարուստներն չորս , հինգ կամ վեց ոտք ունեցած ըլլային :

— Վա՛ր իջէ՛ք , չեմ ուզեր , գետինը ձգեցէ՛ք , ես կը տանիմ :

— Ատանկ աւելի աղէկ կըլլայ :

— Ա՛հ . ես ի՞նչ ըսեմ իմինիս որ գործի չերթար , եւ առաւուրնէ մինչեւ իրիկուն սրճարանները կերթայ կը նստի , ազգային գործերու վրայ կը խօսի , զիս ասանկ խեղճ կը թողու եւ ես ալ կստիպվիմ տունս մարդ դնելու մոմտաց ինքնիրեն տիկինն եւ սանդուղին առջեւ դրված թաց լաթով մը սանդուղին առաջին աստիճան սրբել սկսաւ :

— Տիկին , մնա՛ք սղասե՞նք պիտի . . .

— Եթէ խելքը գլուխը մէկն ըլլար՝ շարունա-

կեց տիկինն ինքնիրեն, ես հիմա թաղուհիի մը պէս կեանք կանցունէի, զաւակ չունիմ, բան չունիմ. բայց ինչ ընեմ որ խելքը միտքը թաղական ընտրելու եւ թաղական վար առնելու վրայ է : Աստուծոյ գտնան այն թաղականներն ալ որ ամենուս խեղճութեանը պատճառ կըլլանկոր : Ինչո՞ւ պէտք քուկին, անաչէ՛ն, ուզողը նստի, չուզողը չնստի, դո՛ւն մնացիր այս ազգին գործերը շտկող . . .

— Տիկին, մեր իրաւունքը տուր որ երթանք, պարտաւ տեղը չսպասենք հոս, ըսին բեռնակիրները :

— Վաղը եկէք, պատասխանեց տիկինն . եւ բեռնակիրներն, որք վաղ բառն ամեն օր լսելու վարժված էին, տիկնոջ պատասխանին վրայ դռնէն դուրս ելան :

— Թաղականի մը ետեւէն է ինկեր, շարունակեց տիկինն դարձեալ, եւ բնաւ չմտաւոր որ ուսուցիչ համար հաց պէտք է, միս պէտք է, եղ պէտք է, բրինձ պէտք է . զանոնք երկելու համար փայտ պէտք է, ածուխ պէտք է . ասոնք բնաւ չը հարցուներ, առտուն լուսը չճղքված կերթայ եւ իրիկունան մութուն կուգայ : Ահա հիւրերնիս այսօր եկած է, եւ ժամէ մը հոս պիտի գայ . հարկաւ անօթի է մարդն, առջեւը բան մը հանելու է որ ուտէ եւ մենք բան մը չունինք, վասն զի իրիկունանքը տուն եկած ժամանակը կտոր մը միս կամ ձուկ չբերեր որ տունին մէջ կերակուր գտնվի . . . թա-

ղականէն ուրիշ բան չունինք տուններնուս մէջ, ան մեն իրիկուն թաղական . . .

Տիկինն դեռ զիտողութիւններն լմնցուցած չէր՝ եւ անա եօթանասունի մօտ մարդ մը որ բանալիով բացած էր դուռն՝ ժպիտով ներս մտաւ եւ բարեւեց տիկինը : Այս մարդը տիկնոջ ամուսինն էր : Իւր խորշոմած կունտ ճակատն չափէն աւելի դուրս ցըցուած էր եւ այնպիսի դէմք մը ունէր որ կարծես թէ մէկն դայն կը խտրուէր :

Այս մարդն հաղիւ թէ դրան սեմէն ներս ոտք կոխած էր՝ կինն առջեւն ելնելով հարցուց յանոր .

— Ո՞ւր էիր մինչեւ հիմայ, մարդ Աստուծոյ :

— Չեմ ըսեր, կնիկ, թաղականին գործն ալ այսօր լմնցուցինք . կիրակի օրը քուէարկուածիւնը պիտի կատարվի, եւ բոլոր անդամները պատուաւոր մարդիկ պիտի ըլլան : Թորոս աղան ինձի քանի մը օրի խմցունելով ետեւէս ինկաւ որ իւր ուղած մարդոցը քուէ տամ, բայց ես իմ մարդոցս տուի, վասն զի իմ մարդիկս ինձի ամեն գիշեր օղի կը խմցունեն եւ շատ բարի եւ պատուաւոր մարդիկ են, ուրիշներուն պէս թաղին անտուկէն ստակ չեն գողնար եւ դպրոցն ալ . . .

— Այդ խօսքերուն ատենը չէ հիմա, չուտ մը գնա՛, կտոր մը միս ա՛ռ :

— Թորոս աղան քիչ մը արդողեցաւ եւ ասիլից վերջը հետս առաւ, չսիտի խաղայ, թո՛ղ չխաղայ . . . :

— Ես քեզի ի՞նչ կըսեմկոր . . . չուտ ըրէ՛ ,
գնա՛ :

— Ես ալ տիրացու Մարտիրոսին հետ գոյա կը
խաղամ ասկից ետքը . . .

— Այդ խօսքերը վերջն ալ կընենք , Մանուկ
աղա , գնա մտավաճառէն քիչ մը միս առ ու բեր :

— Տիրացու Մարտիրոսին գլխուն եկածը չեա
ըսեր , կնիկ . խեղճին կինն այս գիշեր մազ մնացեր
է որ մեռնի եղեր . . .

— Ինչո՞ւ :

— Մանչ մը բերեր է , բայց շատ դժուարու
թեամբ . չորս դայեակ եւ տասնեւվեց բժիշկ հա
զիւ կրցած են տղան առնել :

— Խեղճ կնիկ . . .

— Վաղը քիչ մը գնա՛ գինքը տե՛ս :

— Կերթամ , հիմա ղուն գնա սա միսին գոր
ծը լմնցո՛ւր :

— Այս գիշեր անպատճառ միս պէ՞տք է :

— Հապա , Աբիսողոմ աղային անկողինն ու
անտուկները բերին՝ ինքն ալ հիմայ կուգայ :

— Իրա՞ւ կըսես , կնիկ :

— Սուտ ինչո՞ւ պիտի խօսիմ :

— Շատ աղէկ ուրեմն . երթամ պատուական
միս մ'առնեմ ու դամ :

Մանուկ աղան անմիջապէս տունէն դուրս ե
լաւ եւ հազիւ թէ քանի մը քայլ առած էր՝ կինը
ետեւէն պօռալ սկսաւ .

— Մանուկ աղա , Մանուկ աղա . . .

Մանուկ աղան ետ դարձաւ .

— Միան ինչո՞վ պիտի եփենք , հարցուց կինը :

— Կուգես դեմնախնձորով եփէ՛ , կուգես լու
բիայով :

— Ատ չէ իմ ըսածս . ածուխ չունինք , քիչ
մ'ալ ածուխ առնէիր :

— Շատ աղէկ , պատասխանեց Մանուկ աղա
եւ սկսաւ երթալ :

— Մանուկ աղա , Մանուկ աղա , կանչեց տի
կինը նորէն :

Ետ դարձաւ Մանուկ աղա :

— Աղէկ ա , մինակ միսով չըլլար , քիչ մ'ալ
բրինձ ա՛ռ որ ապուր մ'ալ չինենք :

— Աղէկ ըսիր , կնիկ , քիչ մ'ալ բրինձ առ
նենք :

Մանուկ աղան այս անգամ վազելով սկսաւ եր
թալ . փողոցը դառնալու վրայ էր՝ երբ կինն բոլոր
ձայնովը ետեւէն զայն կանչեց :

— Մանուկ աղա , Մանուկ աղա . . . Ման . . .

Կանգ առաւ էրիկն եւ վերստին ետ դարձաւ
այս անգամ դէմքին զուարթութեան վրայ քիչ մը
ղեղչ ընելով :

— Ի՞նչ կուգես . . .

— Մարդ աստուծոյ , չղեկառքի պէս կը վա
գես , ձայնս մարեցաւ : Սոխ չունինք , աղ ալ չու
նինք , քիչ մ'ալ կազ կամ ճրագ առնելու է որ վա

ռենք , մարդը մութօ՞ւն պիտի նստեցունենք :

— Աղէկ ա , ամենը մէկէն ըսէ որ նպարալա-
ճառին երթամ եւ պէտք եղածներն առնեմ . հար-
բիւր անգամ ետեւէս կանչեցիր :

— Զուրի չիշ ալ չունինք . . . գլուխս կա-
պելու բան մը չունիմ , ոտքս հագնելու կոշիկ չը-
կայ , այս վիճակին մէջ ի՞նչպէս Արխողոմ աղային
ղէմը երնեմ :

— Հիմա ուտելիքը առնենք , վաղն ալ հագնե-
լիքը կը մտմտանք ըսաւ Մանուկ աղան եւ դուռն
ուժով մը քաշելով դուրս ելաւ :

— Մանուկ աղա , Մանուկ աղա . . .

— Ուղածիդ չափ պօռա՛ , ա՛լ ետ չեմ դառնար
մոմուաց Մանուկ աղան եւ ճանքան շարունակեց :

Մանուկ աղան քանի մը փողոց դարձած էր՝
երբ կնկան ձայն մը առաւ որ զինք կը կանչէր .

— Գործ չունիս նէ՛ պօռալով ետեւէս վազէ ը-
սաւ ինքնիրեն Մանուկ աղան , առանց գլուխն ետ
դարձնելու տեսնելու համար թէ ով էր զինք կան-
չողը :

— Մանուկ աղա , Մանուկ աղա , կրկնեց ձայ-
նը որ Տիրացու Մարտիրոսին տասնամեայ աղջկանն
էր :

Մանուկ աղան շարունակեց իւր ճանքան , եւ
Տիրացու Մարտիրոսին աղջիկն՝ քայլերն փութա-
ցրնելով տասը քայլ հեռաւորութեամբ մօտեցաւ
անոր : Խեղճին շունչը կտրած ըլլալով՝ անգամ մ'ալ
կրցաւ պօռալ .

— Մանուկ աղա :

Գարձեալ պատասխան չառաւ եւ ստիպեցաւ
քիչ մ'ալ քայլելով Մանուկ աղային հագուստին ծայ-
րէն քաշելու :

— Թող տուր , կնիկ , ըսաւ Մանուկ աղան ա-
ռանց ետեւը նայելու :

— Բան մը պիտի ըսեմ :

— Մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ . ըսածներդ
արդէն չեմ կրնար միտքս բռնել , հիմա ելեր ուրիշ
բաներ ալ պիտի ըսես . . .

— Դայեակին տունը պիտի հարցունէի . . .

Դայեակ բառը լսելուն պէս արթնցաւ Մանուկ
աղան եւ ետեւը Տիրացու Մարտիրոսին աղջիկն
տեսնելով .

— Աղաւնի , դո՞ւն էիր ետեւէս վազողը , հար-
ցուց անոր .

— Ա յո ես պա-
տասխանեց Աղաւնին որ հեւալէն ա՛լ չէր կարող
խօսիլ :

— Մայրդ ի՞նչպէս է :

Աղաւնին կը հեւար :

— Զրսե՛ս , մայրդ ի՞նչպէս է . . . դժբախտու-
թի՛ւն մը պատահեցաւ :

Աղաւնիին բոլոր պատասխանն հեւալ էր . . .

— Հետաքրքրութենէս պիտի ձաթիմ . . .

չըսե՛ս աղջիկ , հեւալու ժամանակ է հիմայ , մայ-
րդ ի՞նչպէս եղաւ :

— Մայ ըի կա ա . . .
 զէկ է բայց տը զան ծիծ
 չը բռ ներ կոր դա
 յեակը պի տի :

— Շատ լաւ , շատ լաւ , աղջիկս , դուն տուն
 քնա , դայեակն ես կը զրկեմ :

Աղաւնին բաժնը վեցաւ . Մանուկ աղայէն որ
 ճանբան փոխեց դայեակին տունը փնտռելու հա-
 մար :

Չուգելով մեր ընթերցողին ձանձրոյթ պատ-
 ճառել կը թողունք Մանուկ աղան՝ որ ամեն քայ-
 լափոխին բարեկամի մը կը հանդիպէր եւ անոր կը
 ծանուցանէր կամ թաղականին ընտրութիւնը կամ
 Տիրացու Մարտիրոսին կնկան մանչ զաւակ մը բե-
 բեղն կամ Արիստողոմ աղային գալը : Դառնանք հի-
 մա Արիստողոմ աղային :

Գ.

Բաւական երկար տարիներէ ի վեր սովորութիւն
 եղած է որ շատերը ուսում առնելու համար Ֆը-
 րանսա կամ Գերմանիա երթալէն ետքը մայրաքա-
 ղաքս կուգան կին առնելու համար , եւ ընթերցողն
 ալ զիտէ արդէն որ Արիստողոմ աղան ալ ուրիշ նը-

պատակաւ եկած չէր Կ. Պօլիս : Ընթերցողն չմոռ-
 ցաւ նաեւ թէ այս ամուսնութեան խնդիրն ո՛րչափ
 միտքը զբաւած էր Արիստողոմ աղային՝ որ առջեւէն
 եկող էչէրը չտեսնելով անոնց միոյն դէմ բաղիւր-
 վեցաւ : Թերեւս հարցվի թէ՛ Արիստողոմ աղային դէմ
 բաղիւրով աւանամկն ալ ամուսնութեան վերաբեր-
 եալ գործ մ'ունէր որ իւր առջեւը չտեսաւ Արիստ-
 ղոմ աղային պէս խոշոր մարդ մը : Անոնք որ պատ-
 մութեան քիչ կամ շատ ծանօթութիւն ունին՝ գի-
 տեն որ էչէրը՝ որոնց նախահայրերէն մին ժամա-
 նակաւ հրեշտակ տեսած է , բնաւ կարեւորութիւն
 չեն տար մահկանացուներուս , եւ կուգեն որ միշտ
 մենք ճանբաց բանանք իրենց : Արիստողոմ աղան ե-
 թէ պատմութեան տեղեակ ըլլար՝ կամ կին առնե-
 լու խնդիրով միտքն չզբաղեցունէր՝ անշուշտ ճան-
 բաց պիտի բանար այդ արարածներուն որք իրենց
 ականջներով Միգաս թաղաւորին ներկայացուցիչ-
 ներն ըլլալու պատիւն ալ կը վայելէն :

Արդ , Արիստողոմ աղան էչերէն բաժնը վեցէն ետ-
 քը Ծաղկի փողոցը դտնելու համար անոր ասոր
 հարցումներ կուղղէր . վասն զի ինքն առաջին ան-
 դամ էր որ Պօլիս կուգար եւ Տրապչոն բնակող բա-
 րեկամներէն մին խորհուրդ տուած էր իրեն թէ
 հանգիստ ուտելու եւ պառկելու համար յիշեալ փո-
 ղոցը յիշեալ թիւը կրող տունն իջնալու էր : Այդ
 բարեկամն շաբաթ մը առաջ Մանուկ աղային ալ
 նամակով իմացուցած էր որ Արիստողոմ աղան իրեն

տունը պիտի բնակէր : Արիստղոմ աղան իրեն տըր-
ված տեղեկութիւններուն համեմատ մէկ փողոցէն
կը մտնէր միւսէն կեղնէր , երբեմն ալ սխալմամբ
անել փողոցներու մէջ կը մտնէր , կը բարկանար ,
եւ կը դառնար եւ մէկ կողմէն ալ կը կասկածէր որ
բեռնակիրներն իր անկողինն եւ անտուկներն առ-
նելով չփախչէին , թէպէտ եւ անոնց հաւատար-
մութիւնն չատերէն լսած էր :

Ժամու մը չափ Բէրայի փողոցները չափելէն
ետքը Արիստղոմ աղան յաջողեցաւ վերջապէս գըտ-
նել ճաղկի փողոցն որ չփոխելու չէ նոյն անունը
կրող փողոցին հետ որ Բէրայի հրդեհէն մօտիւր դար-
ձած էր հաղար ութը հարիւր եօթանասունը չեմ
յիշեր քանիքն : Այս փողոցն ճաղկի փողոց կան-
ուանվէր սա պատճառաւ որ հոն բոլոր տուններուն
պատուհաններուն առջեւ միշտ ծաղիկներ կը դըտ-
նըվէին :

— Երկու թիւն ո՞րն է հարցուց առանց դիտ-
նալու Մանուկ աղային կնոջը որ դրան առջեւ իւր
էրկանը գալստեանը կապաւէր :

— Աս է , հրամանեցէ՛ք Արիստղոմ աղա , պա-
տասխանեց տիկինը :

— Անկողինս եւ անտուկներս բերի՞ն :

— Բերին , Արիստղոմ աղա . վեր հրամանեցէ՛ք
Արիստղոմ աղա , եթէ կուզէք քիչ մը հոգնութիւն
առնելու համար սա պզտիկ սենեակը նստեցէ՛ք և

սաւ կինը գետնայարկի վրայ պզտիկ խուց մը ցոյց
տալով :

— Շատ հոգնած եմ , քիչ մը հոս կը նստիմ :

— Ձեր կամքն ինչպէս որ կուզէ այնպէս ը-
րէ՛ք , Արիստղոմ աղա . տունը ձերն է Արիստղոմ
աղա . ձեր տունին պէս հանգիստ ըրէ՛ք :

— Շնորհակալ եմ :

Արիստղոմ աղան պզտիկ սենեակը մտաւ ա-
ռաջնորդութեամբ տիկնոջ որ դամբար մը բռնած էր
որուն կազը հատնելու վրայ էր :

— Ի՞նչպէս էք , Արիստղոմ աղա , տունէն ի՞նչ-
պէս են աղէկ են :

— Աղէկ են :

— Թող աղէկ ըլլան . ձեր զաւակներն ի՞նչպէս
են Արիստղոմ աղա , դպրոց կերթան :

— Չաւակ չունիմ :

— Ձեր տիկինն ի՞նչ կընէ աղէկ է , Արիստղոմ
աղա :

— Տիկին չունիմ դեռ :

— Կարգված չէ՞ք , Արիստղոմ աղա :

— Չէ :

— Շատ լաւ , հոս աղուորիկ աղջիկ մը գըտ-
նենք ու պօլսեցի ընենք քեզի Արիստղոմ աղա :

— Անանկ միտք մը ունինք , պատասխանեց Ա-
րիստղոմ աղան . բայց աղջիկէն առաջ ես կերակուր
կուզեմ , վասն զի առտուընէ ի վեր բերանս բան
դրած չեմ :

— Շատ աղէկ , Արիստոգորմ աղա , շատ աղէկ . հիմայ կը բերեմ ձեր կերակուրն :

Տիկինը դուրս ելաւ եւ դուռը բանալով սեմին վրայ կայնեցաւ սպասելու համար Մանուկ աղային որ ինչպէս կը յիշեն ընթերցողները դայեակ փնտռելու գացած էր :

Արիստոգորմ աղան սենեակին մէջ միակ մնալով բարձի վրայ զրօյնած Զէն Հոգեւորն առաւ եւ թղթ-թատել սկսաւ զայն . բայց որովհետեւ մարդս անօթի եղած ժամանակը գիրք չկրնար կարդալ ինչպէս նաեւ չկրնար գիրք գրել՝ նորէն բարձին վրայ դրա Զէն Հոգեւորն՝ վասն զի փորն կիմացունէր իրեն թ Զէն Մարմնաւորին պէտք ունէր , եւ սկսաւ սենեակին մէջ պտըտելու :

— Կաղաչեմ , Արիստոգորմ աղա , որ ձեր տունի պէս հանգիստ ընէք , ըսաւ տիկին սենեակը մտնելով :

— Անհանգստութեան պատճառ մը չունիմ , միայն թէ անօթի եմ եւ կերակուր ուտել կուզեմ :

— Կերակուրդ պատրաստվելու վրայ է , հիմա պիտի բերեմ , ըսաւ տիկինը եւ դուրս ելաւ նորէն դրան առջեւ էրկանը սպասելու համար :

— Ի՞նչ տեսակ կնիկ է այս , ըսաւ Արիստոգորմ աղան երբ առանձին մնաց , զիս անօթի կը պահէ եւ կը պատուիրէ որ հանգիստ ըլլամ , անօթի մարդը հանգիստ կրնայ ըլլալ . . .

— Սեպէ՛ թէ՛ ես ալ քու քոյրդ եմ կամ աղջկիդ

եմ , ըսաւ վաթսնամեայ տիկինը դարձեալ ներս մտնելով , եթէ բան մը ուզես՝ մի՛ քաշվիր , ըսէ ինձի որ բերեմ :

— Շնորհակալ եմ :

— Ես կուզեմ որ իմ տունս եկող հիւրերը չընեղվին :

— Կը հասկնամ . հիմակուհիմայ կերակուրէն ուրիշ բան չեմ ուզեր :

— Կերակուրը պատրաստվելու վրայ է , հոգ մի՛ ընէք . . .

Տիկինը դեռ պիտի շարունակէր իւր բանակցութիւնն , բայց դուռը զարնվելով՝ դուրս վազեց շուտով որպէս զի դուռը բանայ , էրիկը դիմաւորէ եւ բերած պաշարներն առնէ ու կերակուր եփէ :

— Ողջո՛յն , Տիկին , ըսաւ մէկը դուռը բացվելուն պէս :

Հարկ չկայ ըսելու թէ եկողը կրօնաւոր մ'էր , ինչու որ անոնք միայն կը գործածեն « շոյն » :

— Օրհնեա՛ տէր , պատասխանեց տիկինը :

— Ի՞նչպէս էք , աղէկ էք , տիկին :

— Փառք Աստուծոյ , Տէր հայր :

— Մանուկ աղան հիմայ դէմս ելնելով իմացուց որ հիւր մը եկած է ձեզի այսօր , ես ալ եկայ որ հետը տեսնուիմ :

— Շատ աղէկ ըրեր էք , ներս հրամանեք Տէր հայր , ըսաւ Տիկինն ցոյց տալով խուցն՝ որուն մէջ Արիստոգորմ աղա իւր անօթութեամբը կը զբաղէր :

Քահանայն ներս մտաւ :

Աբխոզոմ աղան ոտք ելաւ :

— Ողջո՛յն , Աբխոզոմ աղա :

— Օրհնեա՛ , Տէր հայր :

— Մեղաւորս ձեր բարեպաշտութեան դաշն ի մանալով՝ աճապարանօք եկայ ձեր ջերմեռանդութեան պատուական որպիսութիւնը հարցնելու . ինչպէս էք , Աբխոզոմ աղա :

— Աղէկ ենք :

— Միշտ աղէկ ըլլա՛ք , Տէր Աստուած ձեր մեռելոց արքայութիւն եւ կենդանեաց աւուրս երկարս պարգեւեացէ :

— Շնորհակալ եմ . դուք ի՞նչպէս էք , Տէր Հայր :

— Մեր աղէկութիւնը մի՛ հարցունէք . . . Ժամանակիս աղէկութիւնը . . . Տէր Աստուած դձեղ յամենայն փորձանաց եւ ի չարէ ազատ պահեացէ . Ժողովուրդն երբ աղէկ ըլլայ՝ քահանայներուն ալ երեսը կը խնդայ :

— Այնպէս է Տէր հայր , պատասխանեց Աբխոզոմ աղան իւր աչերն չզատելով բնաւ խուցին դռնէն , ուսկից կերակուր կը յուսար :

— Օրհնա՛ծ , Ժամանակը շատ գէշ է , Ժողովուրդը շատ նեղութիւն կը քաշէ , այս պատճառաւ ջերմեռանդութիւնն ալ օր ըստ օրէ պակսելու վերայ է :

— Իրաւ է :

— Բայց ի՞նչ պիտի ընենք , ի՞նչ կուզայ մեր ձեռքէն համբերելէն զատ . . . Սուրբ Գիրքը կըսէ . որ համբերեացէ իսպառ նա կեցցէ :

— Այնպէս է :

— Նիթէ համբերենք՝ բարկանալ պէտք է , եւ մարգարէն կըսէ . Բարկանայք եւ մի՛ մեղանչէք :

— ձիշդ է , պատասխանեց Աբխոզոմ աղան , որուն ականջը բնաւ չէր մտնել քահանային խօսքերը , եւ որ քահանային ներկայութենէն նեղութիւն կիմանար . վաճն զի , ինչպէս զիտին ընթերցողները , կերակուրէն ուրիշ բանի պէտք չունէր :

— Զի ո՛չ հացիւ միայն կեցցէ մարդ այլ բանիւ Տեառն :

Քահանայն քթախոտի տուփը ծոցէն հանեց եւ երկու մատերովը քթախոտ լեցուց քթին ծակերուն մէջ , եւ յետոյ , տուփը Աբխոզոմ աղային երկնցընելով՝

— Հրամայե՛ք օրհնած , ըսաւ :

Աբխոզոմ աղան շնորհակալութեամբ առաւ տուփն եւ քիչ մը քթախոտ քաշեց :

— Քիչ քաշեցիք Աբխոզոմ աղա , կաղաչեմ անգամ մ'ալ քաշեցէք , քթախոտը փաստակար բան մը չէ :

Աբխոզոմ աղան անգամ մ'ալ քաշեց որպէս զի խօսքը չերկարի եւ հիւրը մեկնի :

— Ինչո՞ւ աղէկ մը չէք քաշեր Աբխոզոմ աղա , կրկնեց քահանայն , շատկէկ քաշեցէք :

— Շնորհակալ եմ, Տէր հայր, սովորութիւն չունիմ :

— Կը խնդրեմ, մեղաւորիս խօսքը մի՛ կոտրէք, քիչ մ'ալ քաշեցէ՛ք :

— Ա՛լ չես քաշվիր ըսաւ Արիստողոմ աղան մէկուսի եւ քիչ մ'ալ քաշեց :

— Դաւիթ մարգարէն կըսէ որ՝ մարդոյ որպէս խոսոյ եւն աւուրք իւր

— Քթախոտին համար՝ կըսէ :

— Չէ՛, մեղի համար կըսէ . . . եւ մենք ալ աշխատելու ենք որ այս վաղանցուկ կեանքին մէջ ուրիշներուն բարիք ընենք, աղքատ տնանկէն խնամենք, եւ երբեմն ալ մեր ննջեցելոց հողոյն համար աղօթենք :

— Այնպէս է :

— Պատրաստ գտնովելու ենք որ կանչվելնուս պէս երթանք :

— Իրաւ է :

— Մեղաւորս պիտի համարձակիմ խնդիրք մը ընել ձեր բարեպաշտութեանը եւ կը յուսամ որ չէք մերժեր, վասն զի ձեր բարեպաշտութիւնը եւ ջերմեռանդութիւնը շատ աղէկ կը ճանչնամ մեղաւորս :

— Հրամայե՛ք :

— Տէր Աստուած իւր անսպառ գանձը միշտ բաց պահէ հրամանոցդ պէս ջերմեռանդներուն :

— Շնորհակալ եմ :

— Մէկուն տեղ հազար տայ, հազարին տեղ միլիոն տայ ի շինութիւն Ար. եկեղեցւոյ եւ ի փառքս աղգին : Խնդիրքս սա է որ յառաջիկայ կիրակի կուգեմ ձեր ննջեցելոց հողուն համար պատարագ մատուցանել : Ներեցէ՛ք համարձակութեանս, բայց իմ պարտքս է միշտ իմացունել որ ննջեցեալները մոռնալու չէ :

— Իրաւունք ունիս Տէր հայր :

— Արդ եթէ կուգէք՝ ըսէք որ ես ալ անոր համեմատ կարգադրութիւն մը ընեմ : Չկարծէք թէ ծախքը մէկ միծ բան մ'է . երկու ոսկիով կը լըմընայ : Նոյն օրը յատկապէս ծանուցում ալ կընենք եկեղեցւոյ մէջ որ վասն հողոցն ննջեցելոց Արիստողոմ աղային է նոյն աւուր սուրբ եւ անմահ պատարագը :

— Շնորհակալ կըլլամ :

— Բան մը չէ, մեր պարտքն է :

— Հրամայե՛ք, երկու ոսկին առէ՛ք, ըսաւ Արիստողոմ աղան, քսակէն երկու ոսկի տալով քահանային :

— Թող այսօր մնար . . . ինչո՞ւ աճապարեմք, պատասխանեց քահանայն ձեռները բանալով :

— Չէ՛, առէ՛ք :

— Որովհետեւ կստիպէք՝ ես ալ կառնեմ սիրտը չկտրելու համար : Օրհնեալ ըլլաք . Տէր աստուած ձեր տունը միշտ շէն պահէ, ձեր քոսակը միշտ լեցունէ, ինչ որ ունիս սրաիդ մէջ Տէր Աստ-

ուած կատարէ . գործերուդ յաջողութիւն տայ եւ ամեն փորձանքներէ ազատ պահէ :

Քահանայն բարեմաղթութիւնները լմնցնելուն պէս մնալք բարեաւ ըսելով դուրս ելաւ :

— Վերջապէս խալսեցայ , ըսաւ ինքնիրեն Աբիսողոմ աղան , սա մարդուն ձեռքէն . աս ինչ փորձանքներ են որ կուգան գլուխս այսօր՝ Պօլիս ոտք կոխելէս ի վեր : Շողենաւէն հազիւ դուրս ելած էի՝ խմբագիրին մէկը երկու ժամ գլուխս ցաւցուց . անկից զատվեցայ եւ մինչեւ որ տունը գտայ հազար նեղութիւն քաշեցի : Տուն եկայ որ քիչ մը շունչ առնեմ եւ կերակուր ուտեմ . տան տիկինը զիս անօթի կը պահէ եւ միշտ ներս կուգայ կաղաչէ ինձի որ բան մը հոգ չընեմ եւ հանգըստութեանս նայիմ : Աս ալ հերիք չէր եւ ահա այս մարդը կուգայ՝ բռնի քթախոտ քաշել կուտայ ինձի եւ Դաւիթ մարգարէէն խօսք բանալով երկու ոսկիս կ'առնէ կերթայ , երթայ բարով : Այս ամենը քաշեցինք անօթի փորանց . բայց սա կերակուրս ինչո՞ւ համար չեն բերեր . այս գիշեր անօթի՞ պիտի պահեն զիս . . . աս ի՞նչ խայտառակութիւն է . . . :

Այս հարցումներն կուղղէր Աբիսողոմ աղան եւ ահա կազն՝ որ արդէն հատած ըլլալով տկար լոյս մը կուտար՝ կը մարի եւ մութի մէջ կը ձգէ հիւրը :

— Բայց քաշվելու բան չէ աս , կը շարունակէ խոշոր մարդը , կամ ուրիշ տեղ մը երթալու է եւ կամ կինը կանչելով քանի մը խօսք ըսելու է : Ես

իմ քաղաքիս մէջ երկու սպասաւոր ունէի որ դէմս բարեւ կը բռնէին , սեղանը կանուխ կը պատրաստէին եւ իմ գործերս կը տեսնէին . սպասաւորներով վարժված մարդ մը ինչո՞ւ այս նեղութիւնն քաշէ հիմայ :

— Աս ի՞նչ է , կաղը մարմն է . . . հարցուց Տիկինը սենեակին դուռը բանալով :

— Այո՛ , մարած է , պատասխանեց Աբիսողոմ աղան զսպելով իւր զգացած նեղութիւնն որ աւելնալու վրայ էր :

— Դուն հանդիստ եղիր , Աբիսողոմ աղա , այդ բաները նայիլը մեր գործն է :

— Այո՛ , բայց ես անօթի եմ , եւ սպասելու կարողութիւն չունիմ :

— Ես ի՞նչ ըսի քեզի , դուն սիրտ մի՛ հատցուներ , ամեն բան ինձի ձգէ՛ , ես կը հոգամ :

Տիկինը շուտ մը դրացունհոյն տունը վազեց եւ անոր կազն բերելով լուսաւորեց Աբիսողոմ աղային խուցը :

Դ.

Այս լուսաւորութեան վրայ կէս ժամ չանցաւ եւ Աբիսողոմ աղային ներկայացաւ երիտասարդ մը

որ վաճառականի չէր նմաներ, սեղանաւորի ալ չէր նմաներ, արհեստաւորի ալ չէր նմաներ, գործաւորի ալ չէր նմաներ, եւ վերջապէս անանկ բանի մը կը նմանէր որուն նմանը չկայ: Հազիւ երեսուն երկու տարեկան կը թուէր: Կապոյտ աչերով դեղին մազերով զարդարված ըլլալով ունէր նաեւ երկու մատ մօրուք որ մայրաքաղաքիս մէջ կամ սգոյ նշան է եւ կամ չքաւորութեան: Հագուստներն այնքան հին էին որ հնախոյզները զանոնք գնելու համար մեծազանակ գումար մը կուտային: Սակայն եթէ հագուստի մասին վանողական էր՝ դէմքի մասին քաշողական զօրութիւն ունէր այս անձը:

— Ծառայ եմ մեծապատուութեանդ մեծապատիւ Տէր, պօռաց այս երիտասարդն սենեակէն ներս մտնելով եւ մօտենալով Աբիսողոմ աղային:

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ կուզէք հարցուց Աբիսողոմ աղան վախնալով:

— Վսեմափայլ Տէր, ձեր գալուստն լսելով փութացի հոս գալ իմ խորին մեծարանացս հաւատին ձեր ոտքերուն տակը դնել:

— Ոտքերո՞ւս տակը • շատ աղէկ դի՛ր ըսաւ Աբիսողոմ աղան որ կը կարծէր թէ մուճակ բերած էր իրեն:

— Շնորհակալ եմ, բարձրապատիւ Տէր, ըսաւ երիտասարդը, դուրսը բացաւ եւ սեղանին վրայ ելաւ կանգնեցաւ:

Աբիսողոմ աղա այս տեսարանին առջեւ բոլո-

րովին շուարած՝ անհամբեր տեսնել կուզէր թէ ի՞նչ պիտի ընէր այս պարոնը սեղանին վրայ:

Երիտասարդն ծոցէն թուղթ մը հանեց եւ աչերն Աբիսողոմ աղային տնկելով բոլոր ձայնովը պօռաց:

— Տեսրք եւ տիկնայք • • •

Աբիսողոմ աղա այս ահարկու ձայնէն վախնալով նստած տեղէն երկու կանգուն վեր ցատկեց եւ չկրնալով ինքզինքը զսպել պօռաց:

— Ո՞վ է աս մարդը, յիմարանոցէն փախած խենդ է թէ յիմարանոց երթալու յիմար:

— Հայ աղգն, չարունակեց երիտասարդը ձայնը քիչ մը իջեցնելով, այսօր այնպիսի հանդէս մը կը կատարէ որ մեր հայրենեաց ամենէն քաջ զիւցադնին նուիրված է • • •:

— Միտքդ ի՞նչ է եղբայր • • •

— Կար ժամանակ մը ուր խաւարը լուսայ դէմ կը կուռէր, տգիտութիւնը գիտութեան դէմ, անցեալն ապառնիին դէմ, հրամայականը սահմանակա՞նին դէմ, սուրը գրիչի դէմ, ատելութիւնը սիրոյ դէմ, կրակը ջուրին դէմ, միւս բանջարեղէնին դէմ իսկ հիմայ անցան այն ժամանակները • անոնք անցեալ են մենք ապառնի, անոնք խաւար են մենք լոյս, անոնք տգէտ են մենք գիտուն, անոնք սուր են մենք զրիչ, անոնք ատելութիւն են մենք սէր, անոնք կրակ են մենք ջուր, անոնք միս են մենք բանջարեղէն, անոնք վարունգ են մենք խնձոր,

անոնք փուշ են մենք վարդ . անցան անցան այն
դարերը ուր մարդկութիւնը տղիտութեան օրորոցին
մէջ մէյ մը աս դին մէյ մը անդին կերթար կու-
գար . . .

— Միտքդ ի՞նչ է եղբայրս , ես քեզի բան մը
չըրի , ի՞նչ կուզես ինձմէ , դնա քեզի բարկայնողին
զրուցէ՛ այդ խօսքերը . . .

— Այո՛ , մարդկութիւնը կը չարչարվէր , կը
նախատվէր անդուծ բռնաւորներու ձեռքէն եւ չէր
գիտեր որու երթալ եւ որու բողոքել :

— Տէր ողորմեա՛ . . . Տէր ողորմեա՛ , ըսաւ
ինքնիրեն Աբիսողոմ աղա , քաշելիք ունինք եղեր
. . . ես կրնամ հիմայ գինքը սեղանէն վար առնել
բայց կը վախնամ որ ծոցէն ատրճանակ մը կը հանէ
եւ կը զարնէ ինձի , վասն զի խիստ բարկութեամբ
կը խօսի :

— Իսկ երբ գիտութիւնն եկաւ , շարունակեց
ատենաբանը , եւ վանեց տգիտութիւնն ինչպէս
լոյսն՝ խաւարը , սէրն՝ ատելութիւնը , գրիչն՝ սու-
րը՝ , ապագայն՝ անցեալը , այն ատեն , ահ , այն ա-
տեն . . . այո՛ , այն ատեն , այո՛ , կըսեմ , այն ա-
տեն միայն հասկցվեցաւ որ մարդկութիւն , աղք եւ
հայրենիք բառերը բառարանները լեցնելու համար
չլինված բաներ չէին , այլ ամեն մարդու մտքին մէջ ,
սրտին մէջ , հոգւոյն մէջ երկաթեայ տառերով եւ
անջինջ կերպով դրոշմվելու բառեր էին . . .

— Նղբայր , կաղաչեմ , վար իջի՛ր եւ այնպէս
զրուցէ՛ ցաւդ . . .

Ատենաբանը կայնած տեղը այնպէս կը դողար
որ Աբիսողոմ աղային սիրտը կը հատնէր թէ կաղը
գետինը պիտի խնար :

Ուստի չուղելով այլ եւս համբերել պօռաց
ինքնակոչ ատենաբանին երեսն ի վեր .

— Վա՛ր իջի՛ր սրկէ :

— Կաղաչեմ , մի սաստեր գիս :

— Վար իջի՛ր , ապա թէ ոչ . . .

— Մի կոտրեր իմ սիրտս որ ազգին համար կը
բարախէ :

— Ինչ ըսելիք որ ունիս եկուր քովս մարդու
պէս նստէ՛ եւ ըսէ , հոն տեղուանքը եղնել ի՞նչ
պիտի ըլլայ :

— Կաղաչեմ , թո՛ղ տուր վերջացնեմ , ահ , չեա
գիտեր թէ ո՛րչափ կը յուզվիմ երբ ճառ կարդամ :

— Վար իջի՛ր :

Ատենաբանը բեմէն կիջնայ եւ կերթայ աթոռի
մը վրայ կը նստի :

— Հիմա՛ զրուցէ ինձի , միտքդ ի՞նչ է , կըսէ
Աբիսողոմ աղա բարկութեամբ :

— Կաղաչեմ , մի՛ բարկանար :

— Ի՞նչ կուզես , զրուցէ՛ , շուտ , հիմայ :

— Բարկութեամբ մի՛ վարվիր հետս , ոտքդ
պաղնեմ , սիրտս լեցված է , հիմա կսկսիմ լալ :

Եւ ատենաբանը կսկսի լալ :

— Լալու ի՞նչ կայ եղբայրս :

— Մտառդ կը փափաքի զրականութեամբ աղ-

գին ծառայել, բայց այս ազգը շատ ապերախտութեամբ կը վարվի իւր գրազէտներուն դէմ:

— Ատոր մէջ ես ի՞նչ յանցանք ունիմ:

— Դուք յանցանք չունիք եւ թերեւս իրաւունք ունիք . . . ոտանաւորներ ունիմ գրած Հայքնիքի վրայ, սքանչելի կսորներ, պատուական տողեր որոնց մէջ երեւակայութիւնը, աւիւնը, խանդն, հուրնու բոցը սաւառնաթիւ կը սլանան:

— Շատ աղէկ, ատոր համար լալո՞ւ է:

— Մեր ազգն անոնց յարգն ու պատիւը չըճանչնար, դանոնք տղայական բաներ կը կարծէ եւ թող կուտայ որ դանոնք գրողը անօթի մնայ:

— Ես ի՞նչ ընեմ:

— Կաղաչեմ, քաղցրութեամբ վարվե՛ հետս:

— Ի՞նչ ըրած ունիմ քեզի:

— Ձեզի պիտի աղաչէի որ . . .

— Ի՞նչ, չո՞ւտ ըսէ . . .

— Մի պօռար, երեսս ի վար, հողիդ սիրես, հիմայ կսկսիմ լալ . . .

Նորէն սկսաւ լալ գրազէտը:

— Տէր Աստուած, դուն համբերութիւն տուր ինձի, ըսաւ Արիստոգոմ աղան մէկուսի:

— Խնդիրքս սա էր որ կուզէի տպել տալ քիչ մը առաջ կարդացած ճառս . . .

— Գնա տպել տո՛ւր, քու ձեռքէդ բռնող կայ:

— Պիտի խնդրէի ձեր Մեծապատուութենէն որ տպագրութեան ստակը դուք տայիք:

— Ինչո՞ւ . . . ինչ պատճառ կայ որ քու ճառիդ համար ես դրամ տամ: Լավա՞ծ բան է որ մէկը իրեն շահուն համար գիրք տպէ եւ ծախքն Արիստոգոմը տայ . . .

— Կը խնդրեմ, սիրտս արդէն խոցված է, դուք ալ նոր վերք մը մի՛ բանաք հոս:

— Ինչո՞ւ վերք պիտի բանամ եղեր, գնա՛ բանը, եղբայր, փորձանք եղար գլխուս:

— Դիտէ՞ք որքան ծանր է գրազէտի մը աւսանկ խօսքեր լսելը . . .

— Ձեմ գիտեր, եւ գիտնալ չեմ ուզեր:

— Բանաստեղծի մը սիրտը շատ փափուկ է, ամենաթեթեւ խօսքէ մը կը վիրաւորվի: Այս նիւթին վրայ ոտանաւոր մը գրած ունիմ, կարդամ մտիկ ըրէ՛ք:

— Ոտանաւոր մտիկ ընելու ժամանակ չու՛նիմ:

— Կաղաչեմ, ոտանաւորիս հետ խստութեամբ մի վարվիր, այն ոտանաւորին համար դոր դուք չ'էք ուզեր մտիկ ընել երկու ամիս աշխատած եմ ես. եւ երբ անոր նախատվիլը տեսնեմ՝ արժանապատուութիւնս կը վիրաւորվի: Կաղաչեմ, ոտանաւորիս համար գէշ մի՛ գրուցէք . . . Կը խնդրեմ, թոյլ տուէք ինձ կարդալ զայն անգամ մը . . .

— Ես ոտանաւոր մտիկ ընելու չեկայ հոս:

— Շատ լաւ. ողբերգութիւն մը գրած եմ, անոր վրայէն անցնինք:

— Չեմ ուզեր . ես անօթի եմ հիմա կերակուր պիտի ուտեմ :

— Շատ լաւ , ուտելիքի վրայ ատենաբանութիւն մը ընեմ :

— Ժամանակ չունիմ մտիկ ընելու :

— Կաղաչեմ , այդ խօսքը ուրիշ անգամ մի՛ ըսեր , ատկէ աւելի ծանր խօսք չկայ հեղինակի մը համար որ իւր մէկ աշխատասիրութիւնն ուրիշի կարգալու փափաք կը յայտնէ : Կը խնդրեմ , բարձրապատիւ Տէր , քաղցրութեամբ վարվեցէ՛ք հեղինակներու հետ :

— Գլխուս վրա՞յ նստեցունեմ քեզի :

— Ոտքդ պաղչեմ , մի ծաղրէք զիս , ինչո՞ւ ձեր գլխուն վրայ նստեցունէք :

— Ի՞նչ ընեմ հապա , քսակս քեզի՞ տամ հեղինակներու հետ քաղցրութեամբ վարված ըլլալու համար :

— Ո՛չ , միայն ճառիս տպագրութեան ծախքը :

— Քանի՞ ոսկիով կը լմննայ գործդ :

— Չորս ոսկիով կը լմննայ , բան մը չէ , իմ Միկինասս պիտի ըլլաս , ես ալ քու անունդ ոտանաւորով մը գրքոյկին ձակատը պիտի դնեմ :

— ձակատը դնես պիտի :

— Ա.յո՛ :

— Ինչո՞ւ համար :

— Որպէս զի ամեն մարդ գիտնայ թէ ձեր ըստակովը տպված է այն գիրքը :

— Շատ լաւ , պատասխանեց Արիստղոմ աղան եւ քսակէն չորս ոսկի հանեց տուաւ : Հեղինակն հազար յարգանք մատուցանելով՝ դուրս ելաւ :

Արիստղոմ աղան ետեւէն կանչեց զինքը եւ հարցուց .

— Զհրնար ըլլալ որ գրքին ձակատը սպասաւորներուս ալ անունները դնես եւ իմացունես Աղգին որ Արիստղոմ աղան կովեր , ոչխարներ , էջեր եւ ագարակներ ունի իւր քաղաքին մէջ :

— Ատ ձեր ըսածները հովուերդութեան ճիւղին կը վերաբերին :

— Չեմ հասկնար :

— Ատոնց վրայ ոտանաւոր կը գրվի , եթէ կը փափաքիք՝ ոտանաւոր մը չիւնեմ :

— Ի՞նչ ընեմ ոտանաւորը :

— Լրագրի մը մէջ տպել կռտաք :

— Կը տպե՞ն :

— Ինչո՞ւ չպիտի տպեն . եթէ կէս ոսկի տալու ըլլաք՝ քառասուն անգամ կը տպեն :

— Շատ աղէկ . ատ ըսածդ գրէ :

— Գլխուս վրայ :

— Բայց աղուոր բան մը ըլլայ :

— Շատ լաւ :

— Այնպէս որ տեսնողը հաւնի :

— Հարկաւ :

— Վաղը առտու կը բերէ՞ք :

— Վաղը առտու . . . Ի՞նչ կըսէք . . . մէկ

ամիսէն հազիւ կրնամ պատրաստել :

— Մէկ ամիսէն :

— Հազիւ . ոտանաւոր կարդալը դիւրին է բայց գրելը դժուար : Գեղեցիկ ոտանաւորի մը համար քիչէն քիչ երկու ամիս պէտք է :

— Ի՞նչ կըսէք . . . :

— Այո՛, բայց ես կաշխատիմ ամիսէ մը լմնցունել :

— Ատ ի՞նչ դժուար բան է եղեր :

— Ի՞նչ կարծեցիք հապա, երկու ամիս պիտի սպասեմ որ մուսայի գայ եւ ներշնչէ ինձի որպէս զի գրեմ . առանց մուսայի ոտանաւոր չգրվիր :

— Եթէ այդ մուսայն գալու չըլլայ . . . :

— Անպատճառ կուգայ :

— Չկրնամք ըլլալ որ նամակ մը գրես եւ աղաչես իրեն որ չուտ մը գայ եւ դունալ երկու ամիս չսպասես :

— Անիկայ ինքնիրեն կուգայ նամակի պէտք չունի, մեծապատիւ Տէր :

— Ո՞ւր կը նստի . . . շատ հեռո՞ւն է :

— Այո՛, շատ հեռու է, բայց կուգայ :

— Յամաքէ՞ն թէ ծովէն :

— Չէ՛, մեծապատիւ Տէր, չէ՛ :

— Ո՞վ է ուրեմն աս գետնին տակը անցնելու մարդը . . . ուսկից պիտի գայ . . . ըսէ որ ճանաբայ մը մտածանք ու բերել տանք . . . եթէ մէկ երկու ոսկի տանք՝ այս շաբաթ կուգա՞յ :

— Այո՛, երկու ոսկի տալուդ պէս գործը կը դիւրանայ եւ մուսայս այս շաբաթ վաղելով կուգայ, պատասխանեց անմուսայ բանաստեղծը, ոսկի բառը լսելուն պէս :

— Գրէ՛ ուրեմն իրեն, իմ կողմէս ալ յատուկ բարեւներ ըրէ՛, եւ ըսէ որ Արիստղոմ աղան քեզ տեսնել կուգէ :

— Գլխուս վրայ : Մնայք բարեաւ Տէր, չնորհակալ եմ ձեզմէ . ծառայ եմ ձեր մեծապատուութեանը, եւ կաղաչեմ որ ընդունիք . . .

— Ո՛չ, ըսաւ Արիստղոմ աղա բարկութեամբ, ա՛լ երկար ըրիր, հա՛ն ինչ որ ըսիր ընդունեցի, եւ դեռ ի՞նչ կուգես որ ընդունիմ . . .

— Խորին յարգանացս հաւաստիքը, Տէր . . . որով մնամ ձեր մեծապատուութեան ամենախոնարհ ծառայ :

— Շատ աղէկ :

Մեկնեցաւ բանաստեղծն, երկու ոսկիով բերել տալ խոստանալով մուսայն զոր ոմանք աւելի աժա՛ն գնով բերել կուտան : Մուսայի մ'օրականն հիւանի մ'օրականէն աւելի չէ այժմ :

Արիստղոմ աղա, ինչպէս զիտեցին ընթերցողներն, կը մոռնար իւր անօթութիւնն ամեն անգամ որ մէկն անոր խօսք կուտար անունը լրագրի մէջ անցունելու եւ կամ եկեղեցւոյ մէջ ծանուցում ընելու . ինչպէս նաեւ իւր քսակին բերանը կը բանար եւ զրամով կը վարձատրէր ամեն անոնք որ

իրեն կը խոստանային անունն ժողովրդեան մէջ տարածելու : Փառասիրութիւնն ալ տեսակ մը անօթութիւն է զոր դրամով կշտացունեն մարդերը : Լրագիրներու մէջ զրկելու փառասիրութիւնն՝ զոր ոմանք մոլութիւն կը համարին եւ ոմանք առաքինութեան կարգը դասել կը փափաքին , եւ որ մեր ժողովրդեան ամեն դասերուն մէջ կը գտնուի այսօր , տիրած էր նաեւ Արխողոմ աղային վրայ՝ որ բանաստեղծին մեկնելէն ետքը փոխանակ իւր անօթութեանը վրայ խորհելու՝ սկսաւ ոտանաւորին վրայ միտք հոգնեցունել :

— Արդեօք , հարցուց ինքնիրեն , ոտանաւորն ուղածին պէս պիտի ըլլայ . սա մարդուն մոլածայն քանի մ'օրէն պիտի գայ . եւ եթէ չգայ՝ անոր տեղըն ուրիշ մը բերելու է . . . :

Այս հարցումներն կուղղէր իրեն՝ երբ տան տիկինը ներս մտնելով ըսաւ .

— Կերակուրը պատրաստ է , հրամայեցէ՛ք Արխողոմ աղա :

Ըստ տաճկաց ժամը գիշերուան չորսը զարկած էր :

Ե.

Այն խուցն՝ որուն մէջ Արխողոմ աղան ապաշխարանք քաշած էր , ունէր իւր դէմն սենեակ

մը որ խոհանոցի քովն էր եւ որ ճաշի յատկացված էր : Աս սենեակը մօտաւ Արխողոմ աղան առաջնորդութեամբ տիկնոջ որ սեղանը պատրաստած էր վերջապէս :

Արխողոմ աղան ճաշի սենեակը մտնելով բարեկեց Մանուկ աղան որ սեղանին շուրջը աթոռներ շարելու դրաղած էր :

— Սանկ հրամայեցէ՛ք , Արխողոմ աղա , ըսաւ մանուկ աղա սեղանին վերի կողմը ցոյց տալով իւր հիւրին :

— Հրամանքնիդ նստեցէ՛ք , ես ալ կը նստիմ , պատասխանեց հիւրն նստելով իրեն ցոյց տրված տեղը :

— Ներեցէ՛ք կերակուրն այսչափ ուշացնելուս համար , ուրիշ իրիկուններ ձեր ուղած ժամուն կրնաք ուտել . այս գիշեր քանի մը պատճառներ թող չտուն որ սեղանն ժամանակին պատրաստ վէր . այս պատճառները վերջը կը պատմամ ձեզի : Խնչպէս էք տեսներ , Արխողոմ աղա , հանգիստ էք , հարցուց Մանուկ աղան ձայնին աստիճանն իջեցունելով :

— Շատ հանգիստ եմ :

— Շնորհակալ ենք , մեր բարեկամն ի՞նչպէս է Տրապիզոն :

— Աղէկ է , յատկապէս բարեւ ըրաւ ձեզի :

— Բերողը տանողն ողջ ըլլաց : Եթէ ձեզի գա-

ւաթ մը օղի տամ՝ կը տնկէ՞ք, Խորթակ կը բանայ :

— Գաւաթ մը միայն կը խմեմ :

— Շատ լաւ . հրամմեցէք :

Մանուկ աղան երկնցուց գաւաթն Աբիսողոմ աղային որ ի մի ումպ կլլեց զայն, այսինքն օղին, գաւաթը չհասկնա՞ք :

— Անուշ ըլլայ, Աբիսողոմ աղա :

— Շնորհակալ եմ :

— Ձեր կենդանութեանը :

— Ողջ եղէ՞ք :

— Մանուկ աղան օղին ջրով բարեխառնելէն ետքը խմեց զայն ի չորս ումպ :

— Տիկինը մինչեւ որ կերակուրներն տաքցունէ եւ բերէ՝ մենք կրնանք խօսիլ եւ ժամանակ անցունել, այնպէս չէ՞ Աբիսողոմ աղա :

— Այո, պատասխանեց հիւրն այնպիսի եղանակաւ մը՝ որ կը հասկցունէր թէ աւելի լաւ էր նախ կերակուր ուտել եւ ապա խօսիլ :

— Մտիկ ըրէք ուրեմն այսօր մեր գլխուն եկածները : Քանի մը շաբաթէ ի վեր թաղականի մը ընտրութեան ետեւէ ինկած ենք : Դուք հիմայ ձեր մտքէն պիտի ըսէք թէ՝ մարդ, թաղականը քուկին ինչուդ պէտք : Անանկը չէ, Աբիսողոմ աղա, աղ-գին գործը ես չնայիմ, դուն չնայիս, ան չնայի, ո՞վ նայի ուրեմն . Ինչո՞ւ պիտի չառ գէշ բան է, անով ամեն մարդ մէկդի կը քաշվի եւ ազգին գոր-

ծերն ալ երեսի վրայ կը մնան : Իմ գիտցածս՝ ամեն մարդ ձեռքէն եկածին չափ ազգին գործերուն ալ աշխատելու է : Հատ մ'ալ կը խմէ՞ք Աբիսողոմ աղա . Խորթակ կը բանայ :

— Սովորութիւն չունիմ մէկ գաւաթէն աւելի խմելու :

— Մեր գաւաթներն պզտիկ են, մանաւանդ թէ Պօլսոյ օղն ալ կը վերցունէ :

— Շատ լաւ :

Երկու բարեկամները մէյմէկ գաւաթ եւս խըմեցին իրարու կենդանութեանը, եւ Մանուկ աղան սկսաւ ատենաբանութեան :

— Այս առտու, ըսաւ, մեր թաղին ազգային զբօսարանը դացած ժամանակս ձեզմէ աղէկ չըլլայ մեր բարեկամներէն Մեկըն աղային հանդիպեցայ : Այս Մեկըն աղան նախ Բարթողիմէոս աղային աղջիկն առած էր : Բարթողիմէոս աղան ալ ժամանակաւ մատով կըցցունեն եղեր իրբեւ բարի մարդ, հիւրասէր մարդ, ազգասէր եւ բարեպաշտ մարդ, եւ չուկային մէջ շատ խանութներ ունէր՝ որոնցմէ տա-րին բաւական եկամուտ կառնէր : Քանի մը տարիէն Մեկըն աղային կինը մեռաւ եւ Մեկըն աղան հա-մետապօրծ Նիկողոսին աղջկանը հետ կարգվեցաւ : Այս աղջիկն քանի մը եղբայրներ ունի, որոնց մին Ամբակում աղային քով զբաղրութիւն կընէ : Այս Ամբակում աղան ալ տղայ մը ունէր որ թուղթ խաղալով հօրը շատ ստակը կերաւ եւ վերջէն Ռու-

սաստան փախաւ : Այս տղան Մարգար եպիսկոպոսին քրոջն թողան եղբօրորդին էր : Միւս եղբայրը չուկային մէջ ոսկերիչ է . բարձր հասակով, սիրուն մարդ մ'է : Երրորդ եղբայրը ատենօք շատ պարապ պտըտեցաւ, խեղճութեան մէջ ինկաւ, անօթութեանէ պիտի մեռնէր, վերջէն թաղական անդամ ընտրվեցաւ եւ մէկ երկու տարիէն ինքզինքը ժողովեց : Զերկնցնեմ խօսքս, Մեղքոն աղան աչդ Նիկողոս աղային աղջիկն առնելէն ետքը քանի մը տարիներ շատ հանգիստ կեանք վարեց . բայց վերջէն բախար դարձաւ, ձախորդութիւն ձախորդութեան վրայ եկաւ եւ ունեցածը չունեցածը բոլորովին կորսնցուց : Որ մը առնեմ զինքը հոս բերեմ եւ տեսնէք թէ ինչ բարի մարդ է : Եղբայր մ'ալ ունի որ վարպետ ժամագործ մ'է, ատենօք Պէօյիւք Տէրէ կը նստէր, վերջը քանի մը տարիներ խափու տար նստաւ, ետքէն Քուժ քաջուն երթալով, հոն ալ չկրցաւ նստիլ եւ հիմայ չեմ գիտեր ուր կը նըստի : Բայց շատ վարպետ ժամագործ է : Թորոս աղան որ եւ ոչ մէկ ժամագործի կը յանձնէ իւր ժամացոյցն, անոր կուտայ որ մաքրէ : Այս Թորոս աղան կը ճանչնա՞ք . ուրիշ տեսակ մարդ է . անոր մէկ պատմութիւնը ընեմ քեզի եւ մտիկ ըրէ որ տեսնես թէ աշխարհիս վրայ ասանկ մարդ կը գտնվի եղեր որ . . .

— Բերեմ ապուրը, հարցուց տիկինը սենեակին դռնէն ներս երկնցնելով գլուխը :

— Քիչ մը համբերէ՛, Տիկին, խօսքս լմնցունեմ վերջը բեր : Այնպէս չէ Արիստոտել աղա, խօսք պէտք է ես : Եթէ մտիկ ընելու ժամանակ չունիք՝ եւ գլուխնիդ կը ցաւցունեմ կոր, ըսէ՛ք :

— Ատ ի՞նչ խօսք է . . . բա :

Արիստոտել աղան չկրցաւ շարունակել իւր խօսքը դոր ընդմիջեց Մանուկ աղան Թորոս աղային պատմութեանն սկսելով :

— Այս Թորոս աղան, շարունակեց, մուշտակագործ մ'է, ականջը խօսի, եւ իւր ընտանիքովը հանգիստ կեանք մը կը վարէ : Իւր տանը պէտք եղած պաւրէնը, կարասիքն եւ հանդերձեղէնն իւր ձեռքովը կ'առնէ եւ իրմէ զատ եւ ոչ մէկու մը վստահութիւն ունի, ականջը խօսի : Մտավաճառէն միս կ'առնէ, տուն երթալուն պէս կը կշռէ զայն եւ անպատճառ քանի մը տրամ պակաս կը գտնէ միսը, մտավաճառին կերթայ, հետը կ'ոխի կը բռնվի եւ քանի մը տրամ պակաս տրված միսը կ'առնէ տուն կը դառնայ : Ասանկ տարօրինակ մարդ մ'է, ականջը խօսի : Որ մը այս Թորոս աղան, ականջը խօսի ժամացոյցին փոշիները մաքրել տալու համար ժամագործի մը կերթայ եւ հետը սակարկութեան սկսելով՝ վերջապէս տաան եւ հինգ դահեկան կը հաւանի տալ, այն պայմանաւ որ ժամագործն իւր առջեւը մաքրէ ժամացոյցը, վասն զի Թորոս աղան ականջը խօսի, ինչպէս ըսի եւ ոչ մէկու մը վստահութիւն ունենալով չէր ուզեր իւր ժամացոյցն

ժամագործին յանձնել եւ երթալ, վախճալով որ ժամացոյցին մէջէն բան մը կը գողցի, կամ ժամագործը դիտմամբ կաւրէ ժամացոյցն՝ մեծ ծախք մը բանալու համար, ինչպէս որ կընեն շատ մը ժամագործներ երբ քանի մը օր անդործ մնան : Ժամագործն իւր պատւոյն դէմ անարդանք կը համարէ թորոս աղային առաջարկութիւնն եւ կը բարկանայ . եթէ դուն ըլլայիր ժամագործին տեղ չէի՞ր բարկանար :

— Կը բարկանայի, պատասխանեց Աբիսողոմ աղան որ խելքն ու միտքը ապուրի զրկած ըլլալով բնաւ ականջ չէր կախեր Մանուկ աղային ըրած պատմութեանը :

— Թորոս աղան, ականջը խօսի, կրակ կը կտրի ժամագործին բարկանալուն վրայ, եւ քանի մը ծանր խօսքեր կընէ իրեն, որ ընելու չէր . այն պէս չէ՞ :

— Այնպէս է, պատասխանեց դարձեալ Աբիսողոմ աղա մեքենաբար, միշտ հաւանութեան պատասխաններ տալով իրեն եղած հարցումներուն, որպէս զի խօսքը չերկարի եւ կերակուրը բերեն :

— Ժամագործը կը վռնտէ թորոս աղան, ապանջը խօսի, թորոս աղան ալ, ականջը խօսի, խանութէն դուրս ելնել չուղեր . վռնտվիլն իրեն պըղտիկութիւն համարելով . դուն ալ ըլլա՞ս չես ելլար ա՛ :

— Զեմ ելլար ա՛, պատասխանեց Աբիսողոմ

աղան, որ չէր գիտեր թէ ուսկից չէր ելլար եւ ինչո՞ւ չէր ելլար . վասն զի, ինչպէս ըսինք, թորոս աղային ըրած պատմութեան եւ ոչ մէկ բառը իւր ականջը մտած էր . միայն հարցումներու կը պատասխանէր :

— Ծեծկըւուքը կսկսի . ժամագործն ապտակ մը կը զարնէ թորոս աղային, ականջը խօսի, թորոս աղան, ականջը խօսի, կից մը կուտայ ժամագործին . կարծեմ ո՞վ ալ ըլլար՝ թորոս աղային տեղը ուրիշ կերպով չպիտի կրնար պատասխանել ժամագործին ապտակին : Ոտքդ պագնեմ, Աբիսողոմ աղա, ըսէ՛, այնպէս չէ՞ :

— Դուք ալ հոս դոմաղէսով կը չինէք հարցուց մէկէն ի մէկ Աբիսողոմ աղան :

— Դոմաղէսով . . . :

— Այո՛, ուրիշ տեղեր դոմաղէսով կը չինեն եղեր :

— Ժամացոյցը :

— Ո՞ր ժամացոյցը :

— Թորոս աղային ժամացոյցը :

— Թորոս աղան ո՞վ է :

— Մտիկ չըրի՞ր ուրեմն ըրած պատմութիւնս :

— Ըրի, կատարեալ մտիկ ըրի, ըսաւ Աբիսողոմ աղան, որ իւր դոմաղէսի հարցումովն հաստատեց թէ միտքն ապուրի, ապուրէն դոմաղէսի, դոմաղէսէն Պօլսոյ մէջ բրինձի ապուրին ինչպէս չինվելուն գնացած էր, եւ բնաւ ունկն չէր դրած Մանուկ աղային խօսքերուն :

Աբխազում ազան շատ իրաւունք ունէր իւր տան տիրոջը երկարածիգ ճառն մտիկ չընելու, մանաւանդ անօթի փորով:

Աշխարհիս վրայ կան մարդեր որք կը կարծեն թէ իրաւունք ունին մէկու մը քթէն բռնել եւ ժամերով անոր գլուխը ցաւցունել: Ուրիշներ ալ կան որ իրենց խօսքերը մտիկ ընել տալու համար մարդ կը փնտռեն. եւ եթէ չգտնեն՝ պատրաստ են յօժարակամ օրական վարձ մ'ալ տալ, ոմանք ալ ամսականով ունկնդիր կը փնտռեն: Շատ անգամ ինձի ալ պատահած է այս փորձանքը, եւ ես մտիկ ընել ձեւացունելով՝ իմ գործիս վրայ խորհած եմ. հաւանութեան պատասխաններ տալով ինծի եղած հարցումներուն. «յոպէ» է պատասխանած եմ եթէ «յոպէ» չէ՞ հարցվէր ինձի. «բոլորովէն» ալ «յո» է պատասխան տուած եմ երբ «բոլորովէն» ալ «յո» չէ՞ հարցումն ուղղվէր ինձի. «բոլորովէն» ըսած եմ երբ «բոլորովէն» չէ՞ հարցումն եղած է որպէս զի խօսքը կարճ կապով: Դժբախդութիւնն հոն է որ գլուխդ ցաւցնողն երբեմն այնպիսի հարցում մը կընէ որուն պատասխանելը դժուար է, վասն զի վճիռ տալը քեզի կը թողու: Որինակի համար, լըմնցնելէն ետքը ճառն զոր դու բնաւ մտիկ ըրած չես՝ կը հարցունէ քեզի:

— Մարկոս աղա՞ն իրաւունք ունի թէ Նիրակոս աղան:

Ի՞նչ պատասխանելու է. գործին վրայ բնաւ

տեղեկութիւն չունիս. որո՞ն տալու է իրաւունքը, մանաւանդ գիտնալու է թէ իրաւունքն որու պէտք է տալ որպէս զի գլուխդ ցաւցունողին սիրտը չը ցաւի: Ասոր ալ ես զիւրին ճանբան գտած եմ եւ հետեւեալ պատասխանները կուտամ.

— Գործն անուշութեամբ լմնցնելու է:

— Այո՛, բայց իրաւունքն որո՞ւ քովն է:

— Ի՞նչ օգուտ . . . զէ՛լ մարդու հետ գլուխ չեղնովիր:

— Այո՛, բայց կաղաչեմ, ըսէ՛, երկուքէն ո՞րն իրաւունք ունի:

— Ինչո՞ւ կստիպես որ ըսեմ, եղբայր, երբեք «յո» երբեք «յո» պէս յայտնի է իրաւունքին ո՞ւր ըլլալը:

Շատերն այս պատասխաններովս գոհացուցած եմ. բայց ոմանք ալ կան որ կարծես գլխդ ոստիկանութեան պիտի յանձնեն եթէ չըսես թէ՛ Մարկոսն իրաւունք ունի իսկ Նիրակոսն անիրաւ է: Ասոնց ալ ձեռքէն խալսելու համար՝ ստիպողական գործ մ'ունիմ ըսելով առեր քալեր եմ: Իսկ վերջերս տեսնելով թէ այս ընթացքս կը քաջալերէ չատախօսները, քաղաքավարութիւնը մէկդի դնելով օր մը անոնցմէ մէկուն ըսի.

— Պարո՞ն, գլխդ երկու ժամ մտիկ ընելու համար երկու ոսկի կուգեմ. երկու ոսկիէն լուծայ մը պակաս եթէ տաս՝ չեմ ընդունիր:

Մարդը կէս ոսկի տուաւ. իսկ ես չընդունեցի:

եւ օձիքս խալսեցի : Այս օրերս կը լսեմ որ այդ մարդը քառորդ ոսկիի երկու ունկնդիր եւս վարձած է : Երանի Մասիսին՝ որ իւր ունկնդիրներուն ստակ տալու տեղ անոնցմէ ստակ կառնէ :

Արիսողոմ աղան ինձի պէս չվարվեցաւ եւ , ինչպէս յայտնի է , երբ զոմադէսի հարցապնդումով զգալ տուաւ ատենաբանին թէ իւր ճառն բնաւ մտիկ ըրած չէր՝ իւր անքաղաքավարութիւնը անմիջապէս դարմանելու համար ըսաւ .

— Կատարեալ մտիկ ըրի :

Աղէկ ըրաւ : Յայտնի է որ գէշ ըրաւ , եթէ ես իւր տեղն ըլլայի՝ պարզապէս կըսէի Մանուկ աղային .

« Մանուկ աղա , ինձի նայէ՛ հղբայրս . երբոր մէկը խօսիլ կսկսի՝ խղճմտանքը մէկզի դնելու չէ : Ութը ժամէ ի վեր անօթի եմ ես եւ բնաւ պէտք չունիմ գիտնալ թէ Մարտիրոս աղան որուն տղան է թէ՛ Գէորգ աղան որու հայրն է , թէ ժամագործը Թորոս աղային ապտակ հաներ է թէ Թորոս աղան ալ ժամագործին կից տուեր է : »

Այսպէս կը խօսէի բացէ ի բաց ոչ թէ միայն ընկերութեան մը մէջ գլուխ ցաւցնողին այլ նոյն իսկ այն վարդապետներուն որ շատ խօսելու նպատակաւ միայն չորս ժամ քարոզ կուտան եւ կը վերաւորվին եթէ ժողովրդէն մէկը քարոզի ժամանակ եկեղեցիէն դուրս ելնէ : Եւ արդէն ըսած եմ օր մը եպիսկոպոսի մը որ հինգ ժամ քարոզ խօսելէն ետ-

քը եկեղեցիէն դուրս ելած էր եւ խուցը կերթար :
— Ո՞ւր կերթաք , սրբազան , հարցուցի :

— Շատ քրտնած ըլլալով խուցս պիտի երթամ եւ լաթ պիտի փոխեմ :

— Դուք ո՞ւր կերթաք հարցուց ինձի :

— Ես ալ տուն կերթամ լաթ փոխելու համար , պատասխանեցի իրեն :

Եւ այն օրէն ի վեր եպիսկոպոսն կարճ կը խօսի քարոզին մէջ :

Արիսողոմ աղան չունեցաւ այս համարձակութիւնը եւ խրախոյս տուաւ Մանուկ աղային որ շարունակէ իւր ճառը տոմադէսական հարցման պատասխանելէն ետքը :

— Դոմադէսը հոս կը գործածենք ապուրի մէջ , Բիլալի մէջ , եւ ուրիշ մսեղէն քանի մը կերակուրներու մէջ , բայց բնաւ երբէք ժամացոյցի մէջ :

— Շնորհակալ եմ . ապուրի մէջ կը գործածվի ըսել է , ես ալ ատ գիտնալ կը փափաքէի :

— Ապուրը դոմադէսով կը սիրէք թէ ոչ :

— Դոմադէսով կը սիրեմ :

— Շատ աղէկ : Դառնանք հիմայ մեր խօսքին : . . . ո՞ւր մնացինք . . . հա՛ , Թորոս աղային վերայ էր : Տարօրինակ մարդ մ'է աս Թորոս աղան ականջը խօսի , շատ պատմութիւններ ունի . ուրիշ գիշեր մ'ալ զանոնք կը պատմեմ եւ ժամանակ կանցունենք : Երկար չընենք աս առտու հանգիպեցայ Մեղքոն աղային . . .

— Բերի որ տաք տաք ուտենք, ըսաւ տիկինը
ներս մտնելով եւ ապուրը բերելով:

— Այո՛, այո՛, ուտենք, վասն զի շատ անօթի
եմ ըսաւ Աբիսողոմ աղան:

— Հրամմեցէ՛ք . . .

— Շնորհակալ եմ ըսաւ Աբիսողոմ աղան եւ
դղալը բերանը տանելու չմնաց մէկէն ի մէկ վեր
ցատկեց:

— Կարծեմ թէ շատ տաք էր, ներեցէք, Աբի-
սողոմ աղա, ըսաւ տիկինը:

— Քիչ մը ջուր առ բերանդ Աբիսողոմ աղա,
աւելցուց Մանուկ աղան:

— Վնաս չունի, մնաս չունի . . .

— Տիկին ինչո՞ւ համար ուշադրութիւն չէք ը-
ներ կերակուրներու տաքութեանը կամ պաղու-
թեանը ըսաւ էրիկն կնոջ:

— Ա՛լ այս գիշեր մեր պակասութիւններուն
աչք դոցելու է Աբիսողոմ աղա:

— Վնաս չունի, բան մը չէ:

— Ապուրը մինչեւ որ պաղի՝ այս օրուան դէպ-
քը պատմեմ գոնէ ըսաւ Մանուկ աղան:

— Մանուկ աղա, Աբիսողոմ աղային գլուխը
մի՛ ցաւցուներ այս գիշեր. թերեւս չախորժիր:

— Ճամանակ անցունելու համար պիտի խօս-
սէի որ զքօսնու եւ չնեղվի:

— Ուրիշ գիշերուան թող. այս գիշեր հոգնած
հոգնած կրնայ քեզի մտիկ ընել:

— Կարծեմ թէ Աբիսողոմ աղան սիրով մտիկ
կրնէ ազգային գործերը եւ բնաւ ձանձրութիւն
չզգար:

— Այո՛, սիրով մտիկ կընեմ, պատասխանեց
հիւրը, բայց Տիկինին ըսածին պէս վաղը գիշերուան
թողունք, վասն զի այսօր շատ հոգնած եմ:

— Շատ լաւ, շատ լաւ. ինչպէս որ կուզէք
այնպէս ըլլայ. բայց մեր թաղին թաղականին գոր-
ծը շատ զուարճալի է: Մեքոն աղան եթէ հոս ըլ-
լար եւ պատմէր՝ ինչպէն կը ճաթէինք:

— Ապուրը պաղեցաւ, հրամմեցէ՛ք, ըսաւ Տի-
կինը:

Աբիսողոմ աղան այս հրաւերն առնելուն պէս
դգալով ապուրին վրայ յարձակեցաւ:

— Օղի մ'ալ կը խմէ՞ք, Աբիսողոմ աղա:

— Շնորհակալ եմ, չեմ ուզեր:

— Տիկին, Աբիսողոմ աղային գինի լեցո՛ւր:

— Մանուկ աղա, այս գիշեր այլանդակ խօս-
քեր կընես, ապուրի վրայ գինի կը խմվի՞:

— Ինչո՞ւ չխմվիր, տեսնենք պիտի հաւնի՞ մեր
գինիին:

— Տիկինը դուրս ելաւ եւ խաշած միս բերելով
սեղանին վրայ դրաւ:

Աբիսողոմ աղան այնպիսի ախորժակով մը կու-
տէր որ մտի կտորները առանց ծամելու կը կլկէր:

— Փառք քեզ Աստուած, այս գիշեր ալ կըշ-
տացանք, ըսաւ Աբիսողոմ աղան փորն քահա-

նայի մը պէս լեցնելէն ետքը , եւ երեսը խաչակըն-
քելով ու ցած ձայնով հայր մերն ըսելով սեղա-
նէն ելաւ եւ լուացվելու համար ջուր փնտռեց :

— Արեւիկային վերջը կը լուացվի՞ք , հարցուց
տիկինը :

— Եթէ ջուր ըլլար . . .

— Մենք սովորութիւն չունինք , բայց ձեզի
քիչ մը ջուր բերեմ եւ լուացվեցէք :

— Արեւիկային աղա լուացվեցաւ եւ ձեռները
չորցնելու ատեն հարցուց տիկինին թէ որ սենեա-
կին մէջ պիտի պառկէր :

— Տիկինը ճրագով երկրորդ յարկը սենեակ մը
առաջնորդեց հիւրն եւ վար իջաւ :

Այս պառկելու սենեակն փոքր էր եւ անոր
ձիւղ չափը տուած կըլլանք եթէ ըսենք որ Արե-
ւիկային աղային հասակին երկայնութիւնն ունէր :
Անկողինը շինված էր այն միակ պատուհանին առ-
ջեւ որ փողոցի վրայ բացուած էր : Աթոռ մը , քա-
ռակուսի պզտիկ սեղան մը , փոքրիկ հայելի մը ,
ջուրի շիշ մը եւ գաւաթ մը , սանաթ մը , վրձին մը
այս սենեակին կարասիքը կը կազմէին :

Արեւիկային աղա սենեակէն ներս մտնելուն պէս
ձեռները բացաւ եւ նորէն փառք տուաւ Աստու-
ծոյ որ վերջապէս խալսեցաւ փորձանքներէն եւ ա-
ռանձին մնաց : Բանտէն արձակվող մը չէր կարող
աւելի ուրախութիւն զգալ : Փառաբանութիւնն ա-
ւարտելուն պէս հանգիստ եւ ինքզինքն անկողնոյ
մէջ նետեց :

— Շատ լաւ . կաղաչեմ , ըսէք ինձի , խահուէն
կաթով կը խմէք թէ առանց կաթի :

— Կաթ կը խմեմ առանց խահուէի :

— Կաթ բերեմ ուրեմն :

— Այո՛ , կաթ բերէ՛ք :

Տիկինը վար գնաց :

— Տեսնե՛ք ո՛վ է սա մարդը , ըսաւ ինքնիրեն
Կոշոր մարդը , թերեւս աղջիկ ունի կարգելու եւ
իմ Պօլիս գալս իմանալով առաւօտուն կանուխ հե-
տըս խօսելու եկած է : Բայց ես մինչեւ որ չստու-
գեմ աղջկան ինչ բնութեան տէր ըլլալը՝ խօսք չեմ
տար . նախ ամեն բան հասկնալու եմ , աղջիկը
քննելու եմ , վերջէն հօրս հարցունելու եմ , վա-
սըն զի իմ սիրելի բաւական չէ , պէտք է որ հայրս
ալ սիրէ իմ կինս . ոչ թէ միայն հայրս , այլ ամեն
մարդ հաւնելու է . . .

— Բարեւ , փոխադրու տէր , ըսաւ երեսնաս-
եայ եւ վառվառն երիտասարդ մը սենեակ մտնելով
եւ արագաքայլ Արեւիկային աղային վաղելով անոր
ձեռները սղմելու համար :

Արեւիկային աղա տեղէն ելաւ եւ ձեռները յանձ-
նեց այդ երիտասարդին որ ուղածին պէս սղմէ եւ
թոթովէ զանոնք հազար ու մէկ յարգանքներ մա-
տուցանելով :

— Նստեցէ՛ք , Արեւիկային աղա , կաղաչեմ , չը
վալել որ ոտք ելնէք , ըսաւ երիտասարդն տիրջը
դարձնելով իրեն յանձնըված ձեռներն եւ կոտորտ

վելով ետ ետ գնաց թիկնաթողի մը վրայ նստաւ :

Արքիտղոմ աղան բազմոցին վրայ բազմեցաւ :

— Արդարեւ մեր պարտքն էր երէկ գալ եւ ձեր գալուստը չնորհաւորել, բայց ուշ իմացանք ձեր գալն, ատոր համար յատկապէս ձեր ներողութիւնը կը խնդրենք, ըսաւ երիտասարդն ձեռներն իրարու շփելով :

— Օ, յօօր դալով պակասութիւն մ'ըրած չէք ըլլար որ ներողութիւն խնդրէք :

— Ձեր քաղաքավարութիւնն է որ այնպէս խօսել կուտայ ձեզի, բայց մենք մեր պակասութիւնը միշտ կը ճանչնանք: Արդարեւ մեծ պակասութիւն մ'է մեր ըրածը, ձեզի պէս երեւելի մարդ մը մայրաքաղաքս գայ եւ պատկերհան մը անմիջապէս քաբէ ելաւի չերթայ, պակասութիւններու պակասութիւնն է որ եւ ոչ մէկ կերպով մը կրնայ պակասութիւն ըլլալէ դադրիլ :

— Ամենեւին պակասութիւն մը չէ, եթէ բռնաւ չգայիք դարձեալ պակասութիւն մը չէր համարվէր ինձի համար :

— Շատ վեհանձն էք :

— Ամենեւին վեհանձն չեմ :

— Թող այնպէս ըլլայ, ատոր համար հիմայ վիճաբանութեան մտնելու հարկ չեմ տեսներ. միայն ինքզինքս ձեր տրամադրութեան տակ կը զընեմ եւ ձեր հրամաններուն կոպտեմ. եթէ կուզէք հոս քաշել տուէք, եթէ կը փափաքիք մեր դրա-

սենեակը պատուել հաճեցէք եւ հոն հաններ, ինձի համար մի եւ նոյն բանն է, դուք ինչպէս որ կախորժիք՝ այնպէս ընելու պատրաստ եմ :

— Ի՞նչ պիտի քաշել տանք . . . իմ ակռաներս աղէկ են :

— Գիտեմ որ ակռաներդ աղէկ են ինչպէս նաեւ դուք ալ աղէկ էք. ես կը փափաքիմ ձեր լուսանկար պատկերը քաշել :

— Ես մինչեւ հիմայ պատկերս բնաւ քաշել տուած չունիմ եւ քաշել տալու հարկ մ'ալ չեմ տեսներ, վասն զի ամեն օր հայելի կը նայիմ եւ ինքզինքս կը տեսնեմ :

— Եթէ ձեր պատկերը մէկու մը զրկել ուզէք՝ հայելին կրնա՞ք զրկել Արքիտղոմ աղա :

— Հայելին ինչո՞ւ զրկեմ, ես կերթամ :

— Շատ աղէկ կը խօսիք, բայց ես մինչեւ որ ձեր պատկերը չհանեմ՝ չեմ կրնար հանդիստ ըլլալ. ինձի համար պզտիկութիւն մ'է ձեր պատկերը չը հանելը, թող որ ձեզի համար ալ այնպէս է :

— Ինչո՞ւ :

— Լսված բա՞ն է որ ձեզի պէս երեւելի մարդ մը Պօլիս գայ եւ պատկերը քաշել չտայ. աշխարհ արարատ ձեր վրայ պիտի խնդացնէք :

— Ինչո՞ւ :

— Պատճառը յայտնի է. մեծ մարդերը բնաւ կանաքար մեծ բարեկամներ կուենան, դուք մեծ մարդ մ'էք եւ այսօր կամ վաղը պիտի սկսիք մեծ

մարդերու այցելութիւններն ընդունիլ : Ասոնցմէ շատերն իրենց պատկերներէն մէյմէկ հատ պիտի նուիրեն ձեզի , եւ դուք ալ պիտի ստիպվիք ձերինէն մէյմէկ հատ տալ անոնց :

— Եւ եթէ չտամ կը խնդա՞ն իմ վրայ :

— Խնտալն ալ խօսք է , ընկերութիւններու մէջ մատի վրայ կառնեն քեզի :

— Զարմանալի բան . . .

— Լաված բա՞ն է որ ձեզի պէս ազնուական մը պատկերը հանել չտայ . մեծ ամօթ է . . .

— Սե՞ծ ամօթ . . .

— Այո՛ , չատ մեծ ամօթ է , անվարտի պտըտիլն այնքան ամօթ չէ որքան իրեն պատկերն չունենալը :

— Ես չէի գիտեր :

— Քաղաքակրթութիւնը եւ լուսաւորութիւնը պարտք կը դնեն մեր ամենուս վրայ որ մեր պատկերներն ունենանք :

— Լրագիրները պիտի գրեն որ Աբխազում աղան իւր պատկերը քաշել տուած է :

— Լրագիրներու վերաբերեալ խնդիր մը չէ աս . . .

— Ըսել է թէ Եկեղեցիներու մէջ ծանուցում ալ չպիտի ըլլայ :

— Ծանուցումի ի՞նչ հարկ կայ , Աբխազում աղա , կը ծաղրէք զիս . . . :

— Ծաղրե՞լ , ատոր չատ դէմ եմ ես . . . ի՞նչ

իրաւունք ունիմ ուրիշ մը ծաղրելու . . . :

— Մի՛ բարկանաք . . . :

— Չէ , կը բարկանամ , ես բնաւորութիւն մը ունիմ որ ամեն բան շիտակ կուզեմ :

— Շատ լաւ . ի՞նչ զիրքով հանել կուզէք ձեր պատկերը :

— Միտք չունիմ պատկերս քաշել տալու , վասն զի անօգուտ բան մը կերեւայ ինձի :

— Ի՞նչ կըսէք , ասկից աւելի օգտակար ի՞նչ կայ . եթէ ձեր բարեկամներէն մէկուն այցելութիւն մը տալ ուզէք եւ ժամանակ չունենաք՝ ձեր մէկ պատկերը կը շրկէք կը լմնայ կերթայ : Եթէ կարգուած էք՝ ձեր ամուսնոյն կը շրկէք որ ձեր բացակայութեանն ատեն անոր վրայ նայելով կարօտը կառնէ . եթէ ամուսնացած չէք՝ չատ աղջիկներ ձեր պատկերը կը տեսնեն եւ ձեր ո՛վ ըլլալը կը հասկնան , որով ընկերութիւններու մէջ ձեր անունը կը խօսվի : Լուսանկար պատկեր մը այս օրուան օրս հացէն աւելի պէտք է մարդուս . կաղաչեմ որ համոզուիք եւ ժամ առաջ երթանք ձեր պատկերը քաշենք :

— Աղջիկներն ի՞նչպէս եւ ո՞ւր պիտի տեսնեն իմ պատկերս . . .

— Չէ՞ որ ձեր բարեկամներուն պիտի տաք , անոնք ալ իրենց տունը պատկերներու յատուկ գիրքի մը մէջ պիտի անցունեն եւ ամենուն պիտի ցուցնեն :

— Յուցնելով ի՞նչ պիտի ըլլայ :

— Ի՞նչ կուզէք որ ըլլայ . . . միշտ կը յիշ-
վիք . . .

— Եթէ չյիշվիմ ի՞նչ կը կորսնցնեմ, հոգս էր
իմին թէ զիս պիտի յիշեն, կուզեն յիշեն կուզեն
չյիշեն, ես անանկ դարտակ բաներու ստակ չեմ
տար եւ քու խօսքերուդ ալ չեմ հաւատար :

— Ասիկայ պզտիկ Էմիլի մ'է :

— Էմիլի մ'է :

— Տէ՛ր, գիտէ՞ք որ «Էմիլի» մը վիրաւորեցիք
ծանրապէս :

— Ե՞ս վիրաւորեցի :

— Այո՛, դուք . . .

— Պատկերս քաշել չտալուս համար զրպար-
տութեան սկսա՞ր . . . ես մինչեւ հիմա մէկը վի-
րաւորած չեմ :

— Այսօր զիս վիրաւորեցիք :

— Գնա՛ ոստիկանութեան խմաց տուր, պա-
րապ խօսքեր մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ :

— Ոստիկանութեան երթալու հարկ չկայ . կը
խնդրեմ որ ձեր բերնէն ելած խօսքը հաշտեցունէք
ձեր քաղաքավարութեանը հետ :

— Ես կռուի մէջ չեմ մտներ, դնա՛ դուն հաշ-
տեցուր եթէ կռիւ ընողներ կան :

Մանուկ աղան Աբիսողոմ աղային նախաճաշը
կը բերէ եւ եռոտանի սեղանի վրայ դնելէն վերջը,

— Հրամայեցէ՛ք, ձեր կաթը խմեցէ՛ք, կըսէ :

Աբիսողոմ աղան աթոռ մը կառնէ, սեղանին
առջեւ կը նստի եւ կսկսի կաթը խմելու :

— Ի՞նչ որոշեցիք նայինք, Աբիսողոմ աղային
պատկերը կէս մէջքէն պիտի քաշէք թէ ոտքի վը-
րայ, կը հարցունէ Մանուկ աղան :

— Ոչ կէս մէջքէն ոչ ալ ոտքի վրայ, կը պա-
տասխանէ Աբիսողոմ աղան :

— Աթոռի մը վրայ նստած ամբողջ պիտի քա-
շէք :

— Ոչ :

— Պառկած պիտի հանէք :

— Ոչ :

— Քողընտի՞ :

— Ոչ :

— Ի՞նչպէս որոշեցիք ուրեմն :

— Որոշեցինք որ մեր պատկերը ընաւ քաշել
չտանք :

— Ատ չըլլար . առիկայ մեծ պզտիկութիւն է
Աբիսողոմ աղա . հիմա պզտիկներէն բռնէ միջեւ
մեծերը գնա՛, ամենն ալ տարին քանի մը անգամ
պատկերնին քաշել կուտան . երկու ամսու տղայ-
ներն անգամ իրենցն ունին, միայն իրենց մօրը ար-
դանդին մէջ զանուոյնները չունին իրենց պատկե-
րը . եթէ անոր ալ դիւրին մէկ ձամբան գտնեն՝ ա-
նոնցն ալ պիտի հանեն :

— Ես չկրցի համոզել Աբիսողոմ աղան որ կար-
ծեց թէ զինքը խաբելու համար եկած եմ հոս, ը-
սաւ պատկերհանը :

— Չէ, չէ, մեր պատկերհանն անանկ մարդ չէ, աւելցուց Մանուկ աղան :

— Ըսի թէ Աբխաղում աղային պէս մեծ եւ եւրեւելի մարդ մը իրեն պատկերն անպատճառ ունենալու է :

— Այո, ունենալու է, եւ քանի մը տեսակ : Օրինակի համար. տասներկու հատ պղտիկ, տասներկու հատ միջին, տասներկու հատ մեծ, տասներկու հատ ոտքի վրայ, տասներկու հատ աթոռի մը վրայ բազմած, տասներկու հատ քովընտի նստած, տասներկու հատ շիտակ նստած, տասներկու հատ ոտք ոտքի վրայ դրած, տասներկու հատ ձեռք ձեռքի վրայ, տասներկու հատ գլուխը ձեռքին կռթնած, տասներկու հատ ձեռքը սեղանի մը վրայ դրած, տասներկու հատ պառկած, տասներկու հատ ձեռքը գաւազան բռնած, տասներկու հատ խնդումներէս, տասներկու հատ տխուր դէմքով, տասներկու հատ ալ ոչ խնդումներէս եւ ոչ տխուր դէմքով : Այո՛, Աբխաղում աղա, աս ըսածներէս հատ մը եթէ պակաս ըլլայ՝ ձեր պատուոյն շնատ կուգայ :

— Իրա՞ն կըսէք, հարցուց Աբխաղում աղա :

— Սուտ խօսելու բնաւ պարտականութիւն չունիմ. եթէ ասոնք չունենան՝ քու վրադ աղէկ աչքով չեն նայիր, բոլոր մեծ մարդերն ասոնք ունին :

— Մեծ մարդերն ունին. աղէկ դիտե՞ս :

— Այո, ունին :

— Պղտիկներն ալ ունին ըսիր հապա :

— Պղտիկներն այսչափ չունին, անոնք կամ երեք հատ եւ կամ չատ չատ վեց հատ հանել կուտան :

— Բնաւ մտքէս չէր անցներ որ պատկերին այսչափ կարեւորութիւն կը տրվի հոս :

— Այո, կարեւորութիւնը հիմայ միայն պատկերներուն կը տրվի, եւ որքան աղէկ քաշված ըլնա՞ն, այնքան աւելի կարեւորութիւն կառնեն :

— Քանի որ ամեն մարդ իւր պատկերն ունի, իմ մեծ մարդ ըլլալս ինչչէն պիտի հասկցվի. միայն մեծ մարդերը քաշել տալու էին որ այն առնեն . . .

— Բայց մեծ մարդերունը ուրիշ տեսակ է, խոշոր դիրքով եւ փայլուն թուղթի վրայ կը հանեն :

— Զկլնամը ըլլալ որ սպասաւորներս ալ առջեւս բարեւ բռնած հանենք :

— Շատ աղէկ կըլլայ :

— Իրա՞ն կըսէք :

— Այո՛ :

— Օրինակի համար ես ազարակներ ալ ունիմ, որոց մէջ շատ մը կովեր, ոչխարներ, ձիեր, սագեր, բադեր կան, անոնք ալ կարելի չէ՞ պատկերին մէկ կողմը դնել :

— Ատոնք կարելի չէ, բայց սպասաւորներդ կրնաս առնել, այնպէս չէ՞ պարոն Գերենիկ :

— Այո, այնպէս է, պատասխանեց պատկերահանը :

— Չկրնա՞ր ըլլալ որ, հարցուց նորէն Արիստոյում աղան, պատկերին տակը գրվի որ այս մարդն ագարակներ, ձիեր, կովեր, էջեր ունի :

— Ատ չգրվիր, կրնայ գրվիլ բայց մինչեւ այսօր սովորութիւն եղած չէ : Սակայն ի՞նչ հարկի կայ զանոնք գրելու, արդէն ամեն մարդ չուտով կիմանայ :

— Ձիու վրայ նստած կրնա՞նք հանել :

— Այո, պատասխանեց Դերենիկը :

— Ձին վաղցունելով սակայն :

— Ատ դժուար է :

— Շատ լաւ, վաղը կրնայինք :

— Եթէ կուզէ՞ք՝ մեքենան հոս բերեմ վաղը :

— Այո՛, այո՛, հոս բերէ՛ք, կրննեց Մանուկ աղան, վասն զի չվայեր որ Արիստոյում աղան ձեր սենեակը գայ : Մեծ մարդերը միշտ իրենց տուներուն մէջ քաշել կուտան պատկերներն :

— Գլխուս վրայ, ըսաւ Դերենիկն եւ ձեռները շփել սկսելով ոտքի վրայ ելաւ եւ կոտորովիլ սկըսաւ այնպէս որ խօսք մը ըսել կուզէր եւ կը քաշուէր :

Յայտնի է թէ այն մարդն որ բան մը ըսել կուզէ եւ կը քաշվի, անպատճառ ստակ պիտի ուզէ :

— Վաղը մեքենան հոս բեր, ըսաւ Արիստոյում աղան :

— Շատ լաւ, պատասխանեց պատկերահանը միշտ կոտորովելով եւ ձեռները շփելով :

— Վաղը մեքենան հոս բեր ըսինք ա՛, կըրկնեց Արիստոյում աղան տեսնելով որ պատկերահանը չերթար :

— Այո, հասկցայ, մեքենան վաղը հոս պիտի բերենք պատասխանեց նորէն Դերենիկը, բայց սովորութիւն մը ունինք մենք որ . . . ներեցէք սակայն :

— Ըսէ՞ք :

— Բայց կաղաչեմ, ծանր չգայ ձեզի :

— Ծանր չգար ինձի :

— Սովորութիւն մը ունինք որ եթէ մեքենան մէկու մը տունը տանիլ հարկ ըլլայ՝ կանխիկ գումար մը կառնենք . . . ոչ թէ վստահութիւն չուրենալնուս համար այլ սովորութիւն մը յարգելու համար :

— Ատ ի՞նչ գէշ սովորութիւն է . . .

— Վերջապէս սովորութիւն մ'է :

— Շատ լաւ . . . երկու ոսկի կը բաւէ :

— Այո՛, կը բաւէ :

Արիստոյում աղան երկու ոսկի տուաւ պատկերահանին որ դուռը բանալն եւ աներեւութանալն մէկ ըրաւ :

Կան մարդեր որ ցցունել կուզեն ինչ որ չունին, կանալ որ ցցունել չեն ուզեր ինչ որ ունին. կան նաեւ որ ցցունել կուզեն ինչ որ ունին: Աբխազոմաղան վերջիններէն էր, կը փափաքէր որ բոլոր աշխարհ իմանայ ագարակներ ունենալը եւ իւր փափաքն իրացնելու համար ստակ ալ չէր խնայէր: Այսպէս, երբ ըսին իրեն թէ մեծ մարդերն իրենց պատկերներն ունին՝ հաւանեցաւ որ ինք ալ իրենն ունենայ. բայց կասկածելով թէ խաբւած ըլլայ եւ պարապ տեղը ստակէ ելլայ՝ Դերենիկին մեկնելէն անմիջապէս ետքը հարցուց Մանուկ աղային.

— Եթէ պատկերս քաշել չտամ՝ զիս մարդու տեղ չեն դնել:

— Փաւ լիցի, բայց քանի որ ձեր աստիճանի մարդերը իրենց պատկերները հանել տուած են, ձեզի ալ կը վայել որ անոնց պէս ընէք: Երբ մէկն ձեր պատկերն ունենալ փափաքի եւ դուք պատասխանէք թէ՛ պատկերս քաշել տուած չեմ...

— Ի՞նչ կըլլայ:

— Բան մը չըլլար... Բայց...

— Բայց ի՞նչ... ագարակներս կառնեն ձեռքէս...

— Ամենեւին:

— Ոչխարներս, կովերս կը յափշտակե՞ն:

— Բնաւ... Բայց... խաւարեալ մարդու տեղ կը դնեն ձեզի, չեն ընել որ այն պատիւն զոր կուտան մեծ մարդերու:

— Հասկցայ. ի՞նչպէս հանել տալու եմ ուրեմն պատկերս որ տարակոյս չմնայ թէ պզտիկ մարդ չեմ, վասն զի ըսիք թէ պզտիկներն ալ իրենց պատկերներն հանեն:

— Ձեր պզտիկ մարդ չըլլալը հասկցնելու համար մեծ պատկեր հանելու էք, թիկնաթոռի մը վրայ նստած:

— Նոր հագուստներս հագնելու եմ, այնպէս չէ՞:

— Այո՛:

— Ժամացոյցս ալ կախելու եմ հարկաւ:

— Տարակոյս չկայ:

— Սանկ ծխափող քաշելով եւ երկու մարդ ալ դէմս բարեւ բռնելով եւ մէկն ալ ետեւէս ձիս բռնելով:

— Այո՛, այո՛:

— Դեռ ուրիշ ի՞նչ պէտք է փառաւոր երեւնալու համար:

— Այսչափ բաւական է:

— Կուզէի որ սպասաւորներէս երկուքն ալ չախելով զիմացէս վռնտէի եւ անոնք ալ զլուխնին ծռած դուրս ելնէին. վերջապէս սանկ բաներ չը

կրնար ըլլալ . . . կամ թէ մէկը ծեծէի . . . օրինակի համար, մեր ազարակներուն վերակացուն երեսն ի վեր պօռայի . . . «մա'րդ, քեզի քանի անգամներ հրամայեցի որ մշակներու հետ քաղցրութեամբ վարվիս, կովերուս հետ սիրով երթաս, վարուցանը ժամանակին ընես, քանի որ ասոնք չըրիր, ես ալ քեզի կը վռնտեմ:» Վերակացուն ալ թաշկինակովն աչերը սրբելով՝ ոտքերուս իյնայ, աղաչէ եւ պաղատի ըսելով «գաւազներուս սիրոյն համար ներէ՛ յանցանացս, այսչափ տարիներէ հետէ՛ ձեր հացը կուտեմ, դուք իմ բարերարս էք, ես զձեզ գրկերուս մէջ այնչափ գրկած ու պտտուցած եմ երբ դեռ պզտիկ էիք . . . «վերջապէս սրւոր նման» բաներ չենք կրնար դնել պատկերին մէջ:

— Ատոնց վրայ վաղը կը խորհինք, մենք հիմա սկսինք մեր երէկուան պատմութեան որ կիսատ մնաց: Մեղքոն աղան զիս տեսնելուն պէս . . . :

— Կամ թէ սանկ կռնակի վրայ պառկիմ եւ սպասաւորներս ալ քանգն քաշեն . . . :

— Զիս տեսնելուն պէս մօտեցաւ ինձի եւ . . . :

— Նախքէն յաւելի փառաւոր չըլլա՞ր . . . :

— Մօտեցաւ ինձի եւ ձեռքերս բռնելով ըսաւ . «եթէ այսօր չաշխատինք՝ մեր չուգած մարդերը թաղական պիտի ընտրվին:

— Սանկ տասը կանգուն երկայնութեամբ հարգանք մը . . . :

— Անոնք վաղուան գործ են, Աբիսողոմ աղա, թող տուէք որ սա պատմութիւնս լմնցնեմ: Մեղքոն աղան թեւէս բռնելուն պէս քաշեց զիս ազգային ընթերցատունն ուր երիտասարդներ նստած թուղթ կը խաղային:

— Ես ալ կըսեմ որ հարկէ կարճ ըլլայ՝ աւելի աղուոր կերեւայ պատկերին մէջ:

Կեանքիս մէջ հարիւր անգամէն աւելի հանդիպած եմ այս տեսարանին, ուր երկու գերասաններ խօսքն իրարու բերնէն յափշտակելով՝ իւրաքանչիւրը կը փափաքի առաջ իւր խօսքը մտիկ ընել տալ: Այո՛, հարիւր անգամ ներկայ գտնուած եմ, երկու հարկէ ընկերութիւններու մէջ եւ իննըսունը ու թը անգամ Ազգային երեսփոխանական ժողովոյ մէջ: Հարիւր մէկերորդ անգամն էր այս, եւ սա տանան կը դրդէր զիս ըսելու այս երկուքէն մէկուն «թող տուր գիմացինիդ լմնցնել իւր խօսքն եւ վերջը խօսէ՛»: Բայց որովհետեւ ուրիշ անգամներ այսպէս խօսած ըլլալուս համար մէկուն կամ մէկային սիրտը կոտրած եմ, որոշեցի չէզոքութիւն պահել, թող տալ իրենց փոխասացութիւն ընել եւ սպասել տեսնելու համար թէ ինչպէս պիտի վերջանայ այս տեսարանն որ Ազգային երեսփոխանական ժողովոյ մէջ գրեթէ միշտ կուրծով կը վախճանի:

— Իրաւունք ունիք, պատասխանեց Մանուկ աղան, կարճ հարկէն չատ աղէկ կերեւայ պատկերին մէջ, բայց եւ այնպէս մաքուր եւ չիտակ ըլլա-

լու է թաղական ընտրելով մարդ մը :

— Դուք աղէկը կը ճանչնա՞ք :

— Իմ ճանչնալս միշտակ օգուտ չըներ , քուէ-
տրկութեամբ կընտրվի :

— Քուէարկութեամբ :

— Այո , ըստ Սահմանադրութեան քուէարկու-
թիւնը կընտրէ :

— Ի՞նչ կըսէք , թաղեցին քուէ՞ պիտի տայ
հիմա աղէկ մարդ մը ընտրելու համար :

— Թաղականի վրայ է մեր խօսքը :

— Թաղականն ուսկի՞ց հանեցիր . մարդ մը վը-
րայ է մեր խօսքը :

— Մի՛ բարկանաք , Արիստոզում աղա , այնպէ՞ս
ըլլայ :

— Ինչո՞ւ բարկանամ պիտի . . . վաղը եր-
թանք հատ մը առնենք :

— Կառնենք :

Այս պահուն սենեակին դուռը բացվեցաւ եւ
կնկան մը գլուխ երեւցաւ :

Այս կիներ Շուշան կը կոչվէր եւ իւր արհեստն
ալ սիրոյ միջնորդութիւն էր . այրերուն կին կը
դռնէր , կիներուն այր կը մատակարարէր եւ զանոնք
իրարու հետ ամուսնացնելով իւր աշխատութեան
վարձքը կընդունէր : Նրբեմն ալ այրը կինէն կը գա-
տէր եւ դարձեալ իւր աշխատութեան փոխարէնը
կառնէր : Տարիքն եթէ իրեն հարցնես , երեսունը
վեց է , իսկ եթէ հարցնես ինձի , որ միշտ սովոր-

րութիւն ունիմ կնկան մը խոստովանած տարիքին
վրայ տասն աւելցնել , քառասունը վեց է : Ծաղկի
հիւանդութիւնը իւր նշանները ձգած է անոր երե-
սը : Սեւ եւ երկար դէմք մը որուն կէսը կը կաղ-
մէր ծնօտը , եւ որուն մէջ տեղը երկնցած էր քիթ
մը որ բարձր եւ ճոխ յանգ մ'ունէր , կը կրէր իւր
վրայ երկու փոքրիկ եւ սեւ աչեր որ ամեն վայր-
կենին չորս կողմը կը սլաքտէին : Հազիւ երկու
մատ լայնութեամբ ճակատ մ'ունէր . ընքունները
հիւանդութենէ թափած էին :

Տիկին Շուշան գլուխը դռնէն ներս խօթելէն
ետքը դուռը բացաւ եւ ներս մտաւ ըսելով .

— Նիթէ գաղտնի խօսք մը ունիք՝ դուրս ել-
նեմ :

— Ոչ , պատասխանեց Մանուկ աղան , թա-
ղականի վրայ կը խօսէինք :

— Գետնին տակը անցնի այն թաղականի խըն-
դիրն , ըսաւ Տիկին Շուշան , եւ ծանրութեամբ գլու-
խըն Արիստոզում աղային ձուլով գնաց բազմոցի մը
վրայ նստելու :

— Բարի եկաք , Տիկին , ըսաւ Մանուկ ա-
ղան .

— Բարի տեսանք : Դուք ալ բարի էք եկեր
Արիստոզում աղա , քաղաքնիս ի՞նչպէս գտաք նայինք ,
հաւնեցա՞ք :

— Հաւնեցայ , չատ աղէկ է :

— Այս կողմերը ի՞նչ գործ ունիք , հարցուց

Մանուկ աղա, դարձեալ նշանաւոր մը կայ, ի՞նչ կայ:

— Հրամանը էք, սա դիմացի տունը եկայ՝ եւ անգամ մ'ալ ձեզի հանդիպիմ ըսի: Սա Անթառա մին աղջիկը դիմացինիդ տղուն կուգեմ չինել. գործըն ալ լմնացածի պէս էր, բայց տիկին Մարթան իւր աղջիկը տալ ուզելուն համար Անթառամին աղջկանը վրայօք խել մը խօսքեր ըսած է մանչուն, ան ալ քիչ մը պաղած է: Այսօր եկայ որ զինքը տեսնեմ եւ համոզեմ բայց դուրս ելած ըլլալուն՝ վաղը պիտի գամ:

— Աղջիկ մ'ալ մեր Աբիսողոմ աղային չգրտնա՞ս:

Աբիսողոմ աղան ժպտեցաւ:

— Տիկինն արդէն իմացուց ինձի վարը թէ Աբիսողոմ աղան կարգված չէ եւ ես ալ շիտակը աշտար վեր ելայ, պատասխանեց Տիկին Շուշանը ճերմակ թաշկինակովն քիթը սրբելով:

— Անանկ միտք մը ունիմ, ըսաւ Աբիսողոմ աղան տեղէն ելնելով եւ «Ի՞նչ» մը հրամայնելով տիկին Շուշանին:

— Եթէ անանկ միտք մը ունիք՝ քեզի ալ կըրնանք ձեր ուղածին պէս աղջիկ մը գտնել. քսան տարիէ ի վեր այս գործին մէջն եմ, ամենքն կը ճանչնամ: Հրամանքնիդ ի՞նչպէս աղջիկ կուգէք, անգամ մը ան հասկնալու եմ ես:

Մանուկ աղան անսնելով որ Աբիսողոմ աղան

տիկին Շուշանի հետ խօսքի բռնուեցաւ, դուրս ելաւ ուրիշ անգամի պալաթով թաղականի պատմութիւնն զոր չէր կրցած աւարտել:

— Աղուոր աղջիկ մը կուգեմ, պատասխանեց Աբիսողոմ աղա խնդալով:

— Գիտեմ որ աղուոր աղջիկ կուգես. ուղած աղջիկդ հարո՞ւստ ըլլալու է:

— Այո՛:

— Պարկեշտ:

— Հարկաւ:

— Տասնըկեց տասնեւութ տարեկան:

— ձիչդ:

— Դաշնակ դարենը դիտնայ:

— Գիտնալու է:

— Աղէկ պարէ:

— Հրամանը էք:

— Շատ լաւ, ասանկ աղջիկ մը կայ ձեռքիս տակը, բայց այս տեսակ աղջիկները գործ չեն տեսներ տունը. առտուընէ մինչեւ իրիկուն ծունկ ծունկի վրայ կը դնեն եւ կերդեն, կը պարեն եւ կամ բոլոր օր կը պտըտին. հիմակուընէ ըսեմ վերջէն ինձի պատճառ չըսես. աղէկներն ալ կան բայց գտնելը շատ դժուար է: Քու ըսած աղջիկներուդ մէջ անանկներ ալ կան որ իրենց ուղած մէկը կը սիրեն եւ շատ անգամ անոր հետ գեղ մը կը փախչին եւ դուն ալ կսպասես որ կինդ գայ:

— Ի՞նչ կըսէք: Եթէ այնպէս է չեմ ուզեր:

- Բայց կան ալ որ վրադ կը խենդենան .
— Եթէ այսպէս է՝ կուզեմ :
— Բայց կան ալ որ ամիս մը իրենց սիրածին հետ կապրին եւ քու անունդ բնաւ չեն տար :
— Եթէ այնպէս է՝ չեմ ուզեր :
— Բայց կան ալ որ վայրկեան մը քովէդ չեն բաժնըվիր :
— Եթէ այսպէս է՝ կուզեմ :
— Ասոնք ըսելուս համար ինձի բան մի՛ ըսեր . վասն զի կան անանկներ ալ որ թող կուտան իրենց կինը ուրիշի մը հետ սիրահարութիւն ընել եւ աղջկան հօրմէն քիչ մը դրամ առնելով աչք գոցել :
— Իրա՞ւ կըսէք , անանկ էրիկ մարդ կը գըտնըվի՞ աշխարհիս վրայ :
— Մազէս չատ :
— Եւ այն տեսակ էրիկ մարդերու եւ կիներու երեսը ո՞վ կընայի :
— Ամեն մարդ . կինը կարգարացնեն ըսելով թէ՝ սատանայէ խաբված է , էրիկն ալ կը սրբացընեն ըսելով թէ՝ խեղճը չգիտեր իւր կնոջ բռնած ընթացքը :
— Է , հիմայ կը ճաթիմ . . . չեմ ուզեր չեմ ուզեր , թող մնայ , իմ քաղաքս կը կարգվիմ :
— Բայց եւ այնպէս անանկներ ալ կան որ քեզի համար իրենց հոգին անդամ կուտան .
— Անանկ մէկն եթէ գտնեմ՝ կը կարգվիմ :
— Ես ալ անանկ մէկը պիտի գտնեմ քեզի .

իմ հարցունելս սա է որ ձեր ինչ տեսակ աղջիկ ուզելը հասկնամ :

Ես ալ իրաւունք կուտամ տիկին Շուշանին . վասն զի ամեն օր այնպիսի ամուսնութիւններ կը տեսնենք որք մարդուս զարմանք կուտան : Ատեն մը հետաքրքրութեան համար կարգված մարդու մը սիրոյ կրկնատոմարը գրեցի , եւ տարեգլխուն հաշուէկը շիռը հանելով տեսայ որ այդ մարդը անանկացած էր բարոյականութեան մէջ : Բարեւս կտրեցի իրմէ եւ սակայն մեծ զարմանքով տեսայ որ այդ մարդը մեծ պատիւ կը գտնէ ընկերութիւններու մէջ եւ իրրեւ բարոյականի տէր անձ մը ամեն կողմէ յարգանք կընդունի : Հետաքրքրութիւնս աւելցաւ , հաշուէկչիոս նորէն աչքէ անցուցի եւ դիտեցի որ կինն զոր ես այդ մարդուն ընկեր նշանակած էի Մայր հաշուոյն մէջ , Դրամաշուքի կողմ անցած է էրկանը տետրակին մէջ : Եթէ օր մը սիրոյ տոմարակալութիւն մը հրատարակեմ՝ մեծ յուզմունք պիտի պատճառեմ հաշուագէտներու մէջ . վասն զի ես չատ էրիկ մարդիկ գիտեմ որոնք կինն՝ իրենց սիրոյ հաշուոյն մէջ ընդհանուր քախի կողմ կանցունեն . չատերը Կարգաշի հաշուոյն տակ կը գրեն . ու մանք ընդհանուր պարտի կարգը կանցունեն . ու մանք Վարդի Բարեկրու եւ ոմանք ընդհանուր Բարեկրու հաշուոյն մէջ կը նշանակեն , խիստ քիչ են այն նախանձելի ամուսնութիւններն որոնց մէջ կինը էրկանը ընկեր կարճաճաղովի սիրոյ տետրակին մէջ :

— Կարգվիլը շատ անուշ բան է, յարեց սիրոյ միջնորդն, քեզի յարմար աղջիկ մը գտա՞ր, ամեն օր արքայութեան մէջ ես . . .

— Ես ալ ասոր համար է որ կարգվիլ կուգեմ:

— Կինդ բնաւորութեանդ չյարմարեցա՞ւ, ամեն օր դժոխքի մէջ ես, կրակներու մէջ կերիս:

— Ես ալ ասոր համար է որ կարգվելու կը վախնամ:

— Նայեցէ՛ք, ձեզի բան մը ըսեմ աղա, հրամանքնիդ հարկաւ մեծ տեղէ մը աղջիկ կուգէք առնել, վասն զի դուք ալ մեծ մարդ մ'էք:

— Այո՛, այո՛, մեծ տեղէ կուգեմ:

— Ես ալ քեզի մեծ տեղէ մը աղջիկ կը գըտնեմ, բայց հրամանքնիդ ֆրանսերէն գիտէ՞ք:

— Մեծ տեղէ աղջիկ առնելու համար անպատճառ ֆրանսերէն գիտնալու է:

— Այո՛, վասն զի մեծ տեղի աղջիկներն ֆրանսերէն կը խօսին, եւ երբ կին մը իւր էրկանը չգիտցած լեզուով ուրիշի մը հետ կը խօսի՝ տակէն նախանձ կելնէ:

— Ես ալ կը սորվիմ ֆրանսերէն:

— Բայ ի ասկից երջանկութիւնը շատ քիչ կը գտնվի այն ամուսնութեան մէջ ուր կնիկն էրիկէն աւելի բան գիտէ:

— Այնպէս է, ես ալ այն կարծիքէն եմ:

— Հրամանքնիդ եւրոպական եղանակներէն բան մը կը հասկնա՞ք:

— Ամենեւին բան մը չեմ հասկնար եւ մանաւանդ թէ կը ձանձրանամ:

— Ինչ պիտի ընես ուրեմն եթէ կինդ ժամերով դաշնակի առջեւն անցնի եւ այդ նուագարանի վրայ եւրոպական խաղեր զարնէ:

— Թո՛ղ չեմ տար, ես ձանձրոյթ կիմանամ:

— Ան հաճոյք կղգայ:

— Կին մը ինչ իրաւունք ունի իւր էրկանը գլուխ ցաւցունելու:

— Էրիկ մը ինչ իրաւունք ունի իւր կինն զրաւարձութենէ զրկելու:

— Եթէ գործը մինչեւ աս տեղուանքը պիտի դայ, չեմ կարգվիր:

— Չկարգվիլ չըլլար, միայն թէ պիտի ստիպվիս կնկանդ ճաշակին յարմարելու համար դաշնակ սորվիլ:

— Ես կընամ սովորիլ:

— Ինչո՞ւ չէ, մասաւանդ թէ աւելի դիւրին է քեզի դաշնակ զարնել սորվիլ քան թէ կնկանդ դաշնակ զարնելը մոռնալը:

— Եթէ այսպէս է՝ ասոր ալ ճամբան գտանք ըսել է:

— Ասոնք ըսելուս պատճառն ան է որ ես հողիս օւնցունել չեմ ուզեր, ամեն բան առաջուց կըսեմ որ վերջէն ինձի պատճառ չըռնեն: Իմ ձեռքիս տակ ամէն դասէ աղջիկ կայ. բարձր դասէն, միջին դասէն եւ ստորին դասէն. այս երեք դասէն ալ ծա-

խու ապրանք ունիմ, հրամանքնիդ ձեր քսակին հետ խորհրդակցեցէք եւ ինձի ըսէք սա դասէն կուգեմ: Յայտնի է որ բարձր դասը շատ սուղ է, միջինն նուազ սուղ եւ ստորինն աժան:

— Ես շատ աժան չեմ ուզեր:

— Շատ լաւ, աղջիկը ձերմա՞կ գոյն ունենայ թէ քիչ մը թուխ:

— ձերմակ կուգեմ:

— Աչքերը սեւ թէ կապոյտ:

— Եկու տես որ սեւն ալ կը սիրեմ կապոյտն ալ . . . :

— Կամ մին պիտի ըլլայ կամ միւսը. վաճառ գիչկրնար ըլլալ անանկ աղջիկ մը որուն մէկ աչքը կապոյտ ըլլայ եւ միւսը սեւ:

— Կապոյտ ըլլայ թո՞ղ:

— Շատ լաւ: Հասակն եւ մազերը . . . :

— Երկար, երկար:

— Մէջքը . . . :

— Մէջքը բարակ ըլլայ, բայց տկար չեմ օրեր, կուգեմ որ քալած ժամանակը միսերը շարժին:

— Կը հասկնամ, այսչափը հերիք է. ձիւդ ուղածիդ պէս աղջիկ մը կայ որ շատ ալ պարկեշտ է եւ իրեն էրկանը համար հոգի տալ կերեւայ:

— Ես ալ անանկ մէկը կուգեմ:

— Թերեւս վաղը քու անունդ իրեն ըսելուս պէս վրադ սէր կապէ: Պատկերդ տուր որ իրեն անգամ մը ցցունեմ:

— Պատկերս վաղը հանել պիտի տամ:

— Վա՞ղը . . . վաղը հանել տալու օր ըլլաք ութը օրէն կառնէք եւ ութ օր սպասե՞նք:

— Ինչո՞ւ սպասենք, վաղը կերթանք, մեծ տեղէն է աղջիկը:

— Այո՞:

— Հայրը հարո՞ւստ է:

— Շատ հարուստ է, բայց հարստութիւնը չը ցցուներ:

— Շատ խանութներ ունի՞:

— Քսանի չափ:

— Տուն:

— Քառասունի մօտ:

— Շատ աղէկ, վաղը չէ միւս օր կերթանք այդ աղջիկը տեսնելու:

— Գլխուս վրայ. ցերէկին կուգամ եւ մէկտեղ կերթանք: Մնաք բարով, Արիստղոմ աղա, սիրտդ հանգիստ բռնէ, ես քեզ չեմ խաբեր, ուրիշներու կրակէ չապիկ հաղցնողներէն չեմ: Կեցիք բարով. վաղը չէ միւս օր:

— Տիկին Շուշանը կը մեկնի:

9.

Մանուկ աղան որ վարի սենեակն էր եւ խահվէ կը խմէր, Տիկին Շուշանին վար իջնալն տեսնե-

լուն պէս խահվէի դաւաթն թողուց եւ Արիսողոմ
աղային քովը դնաց :

— Այսպէս , ըսաւ , Մելքոն աղան թեւէս քա-
չեց եւ մէկտեղ ընթերցատունը մտանք : Այդ ըն-
թերցատունը ժամանակաւ գինետուն էր , Աստուած
ողորմի հոգուն , կոմիկ աղան կը բռնէր , աղէկ մարդ
մ'էր . հիւանդութիւն մը եկաւ վրան , շատ բժիշկ-
ներ նայեցան , ճար մը չկրցին գտնել եւ խեղճը
մեռաւ . . . :

— Մանուկ աղային կլնը՝ լրագիր մը ի ձեռին
ներս մտաւ եւ լրագիրը Արիսողոմ աղային տալով .

— Մեծապատիւ էֆէնտին յատկապէս բարեւ-
ըրած է ձեզի , ըսաւ եւ դուրս ելաւ :

Արիսողոմ աղա աճապարանօք բացաւ լրա-
գիրն եւ կարդաց .

« Վանէն հետեւեալը կը գրեն մեզ » : Այս չէ ,
վարինը կարգանք , ըսաւ եւ կարդաց : « Մեր բա-
րեկամներէն մին Մուշէն հետեւեալը ղրկած է մեզ
ի հրատարակութիւն » : Աս ալ չէ , միւսը նայինք .
« Բարեկէ Դօրեանի մէջ հետեւեալ տողերը կը տես-
նըվին . » միւս երեսը անցնինք : « Թայֆի թղթա-
կիցը հետեւեալը հեռագրած է յիշեալ լրագրին » :
Ասոնց մէջ իմ անունս չկայ . . . սա կտորը նա-
խինք . . . « Մայրաքաղաքիս ազնուական դասուն
անդամ մ'ալ աւելցաւ այս օրերս : Երեւելի վաճա-
ռական եւ բազում ազարակներու տէր , ազգասէր ,
լեզուադէտ , ազնուասիրտ եւ վեհանձն Արիսողոմ

էֆէնտի որ մեր ազգայնոց ծանօթ է , երէկ Տրա-
պիզոնի շոգենաւով մայրաքաղաքս եկաւ եւ ուղ-
ղակի Բերա ելաւ Ծաղկի փողոց թիւ 2 տունը : Ա-
րիսողոմ էֆէնտիի պէս մէկու մը մայրաքաղաքս
գալն անշուշտ մեծ ուրախութիւն պիտի պատճառէ
մեր բարեմիտ ազգայնոց » : Արիսողոմ աղան Մել-
քոն աղային դառնալով տես , ըսաւ , ի՞նչ գրած է
ինձի համար եւ բարձր ձայնով անգամ մ'ալ կար-
դաց :

— Մեծապատիւ էֆէնտին բարեւ կընէ եզեր ,
ըսաւ Տիկինը նորէն ներս մտնելով , բաժանորդագին
պիտի տաք եղեր :

— Հիմա , ըսաւ Արիսողոմ աղան եւ տուաւ
բաժանորդագիրն տիկնոջ որ վազելով վար իջաւ :

— Սա մարդը գէշ չէ՞ գրեր կոր հէ՛ , հարցուց
Արիսողոմ աղան :

— Այո՛ , գէշ չըգրեր :

— Պատուական լրագիր մ'է :

— Աւելի պատուականը կրնայ ըլլալ :

Տիկինը դուռը բանալով Արիսողոմ աղային նա-
մակ մը եւ խոշոր ծրար մը յանձնեց ըսելով ,

— Մեծապատիւ էֆէնտին մասնաւորապէս կը
բարեւէ զձեզ :

Արիսողոմ աղան նամակը բացաւ եւ հետեւ-
եալը կարդաց .

« Մեծապատիւ էֆէնտի

Ձեր Մեծապատուութեան մայրաքաղաքս գալն

իմանալով փութացի ձեր դալուստը շնորհաւորելով
լրագրէս տասն օրինակ ղրկել : Քաջայայտ եմ որ
պիտի հաճիք ձեր բաժանորդութեամբը քաջալերել
լրագիրս , որով պիտի խրախուսէք զիս որ խըմ-
բագրական տաժանելի ասպարէզին մէջ ազգին
ծառայութիւններ ընելու կոչուած եմ :

Մնամ յարգանք
Խմբագիր — Տնօրէն
• • • • • ԼՐԱԳՐՈՅ
(ՍԽՐՈՒՄԻՆԻՆԷ)

— Տասը հատն ի՞նչ ընեմ • • • :

— Կշտանալով կը կարդանք • • • :

Տիկինը նորէն ներկայացաւ եւ ծրարով մը նա-
մակ մ'ալ տուաւ Արիստղոմ աղային որ բանալով
սկսաւ կարդալ :

« Մեծապատիւ էֆէնտի :

Ձեր հանրածանօթ ազգասիրութիւնը քաջալե-
րութիւն տուաւ ինձ լրագրէս տասնընիւց օրինակ
ղրկել ձեզ : Քաղցր է ինձ յուսալ որ պիտի բարե-
հաճիք զանոնք ընդունիլ եւ պաշտպան կանգնիլ
լրագրութեան որ մեր մէջ ընթերցասիրութեան չը
տարածուելուն պատճառաւը դժբաղդաբար գէշ վի-
ճակի մը մէջ կը գտնուի :

Մնամք յարգանք
Խմբագիր — Տնօրէն
• • • • • ԼՐԱԳՐՈՅ
(ՍԽՐՈՒՄԻՆԻՆԷ)

Արիստղոմ աղան նամակը ծալելու վրայ էր
տիկինը ներս մտաւ :

— Մեծապատիւ էֆէնտին սիրոյ բարեւներ կը-
նէ եղեր ձեզի , ըսաւ եւ նամակով մը գիրքեր ներ-
կայացուց Արիստղոմ աղային որ նամակը բացաւ
եւ սկսաւ կարդալ :

« Մեծապատիւ էֆէնտի

Իմ մտքիս ծնունդն եղող քերթուածները հրա-
տարակած ըլլալով արժան դատեցի անոնցմէ քա-
ռատուն օրինակ ձեզ ղրկել : Կը յուսամ որ շնորհ
կընէք զանոնք ընդունելու եւ կերպով մը քաջալե-
րութիւն տալու ինձ որպէս զի միւս քերթուած-
ներս ալ քիչ օրէն հրատարակութեան տամ :

Խնդրելով որ ընդունիք իմ խորին մեծարա-
նացս հաւատարմութիւն , մնամ ձերդ մեծապատուութեան
խոնարհ ծառայ
(ՍԽՐՈՒՄԻՆԻՆԷ) »

Արիստղոմ աղան նամակը գոցեց եւ քովը դը-
րաւ :

Տիկինը դարձեալ ներս մտաւ :

— Մեծապատիւ էֆէնտին բարեւ ըրած է
դարձեալ , հարցուց Արիստղոմ աղան :

— Ո՛չ , բեռնակիրներէն մէկը եկած է եւ կը-
րողէքը կուզէ :

Արիստղոմ աղան քսան դահեկան հանեց տը-
ւաւ :

Տիկինը դուրս ելաւ , դուռը գոցեց :

— Ընթերցատան մէկ անկիւնը քանի մը հոգի

նստած ընտրելի թաղականներու ցուցակը կը պատ-
րաստէին ըսաւ Մանուկ աղա իւր պատմութեանը
թե՛ն ձեռք առնելով : Անոնք մեր կողմէն չէին եւ
կաշխատէին որ իրենց ուղած կաշառակեր մարդե-
րը թաղական ընտրեն :

— Տղուն մէկը եկաւ սա գիրքերը ձգեց դնաց,
ըսաւ տիկինը նորէն մանելով, Մեծապատիւ էֆէն-
տին շատ բարեւ կընէ եղբւր եւ այսօր կամ վաղը
պիտի դայ եղբւր զձեզ տեսնելու :

Տիկինը գրքերը սեղանի մը վրայ դրաւ
— Ի՞նչ ընեմ այսչափ գիրքերը, գրա-
պիտի ըլլամ ես : Չեմ ուզեր, յալ ասկից վեր-
թէ բերող ըլլայ՝ մի՛ ընդունիր, Աբիսողոմ աղ-
նոս չէ ըսէ՛ եւ ձանթէ՛ :

— Ատ ալ չըլար, դուն խմբագիրները չես
ձանցնար, անոնց մէջ կը գտնուին այնպիսիներ որ
երբ իմանան թէ իրենց ընկերներէն մէկուն լրա-
գիրն առած ես եւ իրենցը չես առեր՝ վրադ կը յար-
ձակին ու չլսած խօսքեր կընեն :

— Եթէ այնպէս է ընդունէ՛ որչափ լրա-
գիր որ բերեն. ի՞նչ ընենք, բռնվեցանք անգամ
մը. եթէ գիրք բերեն մի՛ ընդունիր :

Տիկինը գլուխը ծռելով դուրս ելաւ :

— Թէպէտ եւ այդ մարդիկն իրենց ուղածները
թաղական ընտրելու կաշխատէին, բայց իրենց մէջ
ալ անմիաբանութիւն կար. ակնավաճառն իւր ա-
ռաջին յաճախորդը կուզէր թաղական ընտրել, հա-

յագործն կուզէր թաղական ընտրել այն մարդն ու-
րուն տունը օրը տասը հաց կուտար. դերձակն
թաղական տեսնել կը փափաքէր այն երիտասարդն
որուն վրայ շարաթը երկու անգամ հագուստ կը
ձեւէր եւ կը կարէր. համետագործը քուէ տալ կուզէր
այն հարուստին որուն մէկ երկու համետ կը չլինէր
տարին. խմբագիրն իւր բոլոր բաժանորդները թա-
ղական խորհրդոյ մէջ տեսնել կուզէր. փաստաբա-
նը իրեն շատ դատ յանձնողին քուէ կուտար. բը-
ժիշկն իւր ամենէն ծանր հիւանդին եւ գինեպանն
ալ ամենէն շատ օղի եւ գինի խմողին կուզէր յանձ-
նել թաղին գործերը : Ահա այսպէս իրենց մէջ . . .

Մանուկ աղան դարձեալ չկրցաւ շարունակել
իւր պատմութիւնը, վասն զի ուրիշ հիւր մը ներս
մտնելով ընդհատեց անոր խօսքը :

Այս հիւրը մաքուր հագված երիտասարդ մէր,
իւր կոյր եւ ձերմակ դէմքը չըջանակված էր դե-
ղինով խառն սեւ մօրուքէ մը որ շատ չէր վայելը :
Պատկերներ կան որ առանց չըջանակի աւելի դե-
ղեցիկ կերեւան. թէպէտ եւ կան ալ որ գեղեցիկ
երեւալու համար չըջանակի կը կարօտին. — Եթէ
ընտրելու չարգիլեր կ'կենտու չըջանակի մէջ ան-
ցունել իրենց դէմքերն՝ այսօր որչափ կ'կենտ մօ-
րուք պիտի ունենային — : Այս երիտասարդը ներս
մտնելուն պէս հանեց իւր սեւ եւ երկար գլխարկն
եւ բարեւեց սենեակին մէջ գտնուող երկու բարե-
կամները :

Մանուկ աղան անմիջապէս դուրս ելաւ բար-
կութեամբ՝ մոմռալով .

— Այս տարիքն եկած եմ եւ ասանկ բան
գլուխս եկած չէր . թո՛ղ չեն տար որ երկու խօսք
ընեմ, հագիւ թէ բերանս կը բանամ, մէկը կուգայ,
կսկսի խօսիլ եւ իմ խօսքս բերնիս մէջ կը մնայ .

— Աբիսողոմ աղա հրամանքնի՞դ էք, հարցուց
հիւրն բազմոցի վրայ նստելէն ետքը .

— Այո՛, ես եմ .

— Շնորհակալ եմ որ Աբիսողոմ աղան դուք
էք . ձեր գալուստը լրագրի մէջ կարդացի եւ շատ
ուրախացայ որ ազգերնուս մէջ ձեզի պէս ազնիւ
սիրտ կրող ազգասէրներ պակաս չեն, վասն զի այժ
ազգն որ ազգասէր չունի իւր մէջ՝ ազգ չէ .

— Այո՛ :

— Փոխադարձաբար այն ազգասէրն ալ որ ազգ
չունի՝ ազգասէր չէ .

— Շիտակ է :

— Այս երկուքն իրարու հետ այնպիսի սերտ
կապակցութիւն մ'ունին որ իրարմէ բաժնելուդ
պէս երկուքն ալ կը կորսըվին :

— Այնպէս է :

— Ազգ մը որ իւր աշխատաւորները չքաջա-
ւերեր, աւելցուց հիւրն միշտ ծանր եւ լքշագոյն ե-
ղանակաւ մը, ազգերու կարգ անցնելու բնաւ ի-
րաւունք չունի :

— Շատ աղէկ կը խօսիք :

— Եւ երբ աշխատաւոր մը վարձքը չընդու-
նիր իւր ազգէն՝ բնականաբար կը վհատի եւ երբեմն
կը խորհի երթալ ինքզինք ծովը նետել :

— Ատ տղայութիւն է :

— Ներեցէ՛ք, Աբիսողոմ աղա, եթէ մեր այս
առաջին տեսութեանը քիչ մը համարձակ կը խօսիմ
ձեզի հետ .

— Հոգ չէ՛ :

— Ծառադ վեց տարի Եւրոպա մնացած եմ
եւ բժշկութիւն սորված եմ :

— Աղէկ արուեստ :

— Գիշերները քուսն ծախելով՝ կարդացած ու
գրած եմ որպէս զի քաղաքս դառնամ եւ ազգիս
ծառայութիւն ընեմ :

— Մարդ ալ իւր ազգին ծառայութիւն ընելու
է :

— Երկու տարի է որ հոս կը գտնըվիմ եւ մին-
չեւ այսօր հազիւ չորս հիւանդ նայած եմ . հասկը-
ցիր թէ ինչպէս կը քաջաւերվին հոս բժիշկները :

— Յաւալի բա՛ն . . . այս տեղացիները հիւանդ
ըլլալու սովորութիւն չունին . . . :

— Ունին, բայց հոս հիւանդները ազգային
զգացում չունին, Հայաստանի վրայ գաղափար չու-
նին :

— Ի՞նչ կըսէք :

— Այո՛, երբ հայ մը հիւանդ ըլլայ՝ օտար ազ-
գէ բժիշկ մը կը բերէ իւր տունը առանց գիտնալու

թէ հայու ցաւն հայը կարող է միայն բժշկել, առանց համոզվելու թէ օտարը չէ կարող հայու ցաւուն դարման ըլլալ: Այսօրուան օրս երկու հազարէն աւելի հայ բժիշկ կայ, ասոնց մէջէն հինգ վեց հատը, մանաւանդ երկու երեք հատը պատուական կեանք կանցունէ եւ անդին մնացածը ամեն օր բերանը բաց կսպասէ որ հիւանդ մը ներկայանայ իրեն եւ ստակ առնէ:

— Գէշ վիճակ:

— Ի՞նչ ընեն ազգային բժիշկներն երբ ազգային հիւանդներն օտարներու կը դիմեն. . . ճիշտ, օտարասիրութիւն, օտարասիրութիւն, գոչեց երբ ժիշկն աչերն երկինք վերցնելով, ե՞րբ պիտի երթաս մեր քովէն:

— Օտարասիրութիւնը աղէկ բան չէ:

— Մանաւանդ թէ բժիշկները քաջալերելու չափ հիւանդութիւն ալ չկայ մեր ազգին մէջ. եւ այն ազգին մէջ որ հիւանդութիւնը տարածված չէ՝ պարապ բան է եւրոպայի բժիշկներուն չափ ճարտար բժիշկներ յուսալ. ինչպէս նաեւ այն ազգն որու մէջ ընթերցասիրութիւնն տարածված չէ իրաւունք չունի տաղանդաւոր եւ հանճարեղ հեղինակներ ունենալու. տաղանդն եւ հանճարն առանց քաջալերութեան կը մեռնին:

— Շատ իրաւունք ունիք:

— Չէք կարող երեւակայել, Արիստոտէլ աղա, թէ որչափ յուսահատած եմ. հազար անգամ զղձա-

ցած եմ, երկու հազար անգամ անէծք կարդացած եմ բժիշկ ըլլալուս համար, ուր էր թէ բժիշկ ըլլալու տեղ հիւանդ ըլլայի եւ. . . մեռնէի. մեր ազգին մէջ հիւանդութիւնը բժշկութենէն աղէկ է, վասն զի տգիտութիւնն գիտութենէն աւելի կը քաջալերվի. . . թեթեւութիւնը ծանրութենէն աւելի յարգ կը գտնէ, մոլիներն առաքինիներէն աւելի պատիւ կը վայելեն, ճշմարիտ Աստուած, ուխտ ըրած եմ որ եթէ օր մը երեւելի ազգայիններէն հիւանդ մը նալիմ՝ անոր անունը լրագիրներու մէջ բարձրացունեմ:

Այս խօսքին վրայ Արիստոտէլ աղա արթնցաւ, այսինքն փառասիրութիւնն արթնցաւ: Ի՞նչ անուշ բան է թերութիւններ հաւաքել միամիտ մարդերու վրայէն: Խորամանկներն երբեմն վարպետութեամբ այնքան կը կեղծեն իրենց թերութիւններն որ ասոնց հաւաքիչները կը շուարեցնեն. վասն զի ասոնք երբեմն միամիտ եւ երբեմն խորամանկ կը ձեւանան, ժամ մը տգէտ, ժամ մը գիտուն, մերթ անաչառ, մերթ աչառու, մերթ կեղծաւոր, մերթ անկեղծ, եւ երբ ազգային նշանաւոր, հանճարեղ եւ հերանոյշ Ծերենցը ասոնցմէ մին նկարագրելով՝ անքնական անձ մը ներկայացնէ՝ ամեն կողմէ կը բասրվի թէ Ծերենցն տակաւին Մանուկենց է անձեր ստեղծելու արհեստին մէջ, թէ մի եւ նոյն անձին վրայ Ագանն եւ Նեոն, սատանան եւ հրեշտակն, Զոյին եւ Հոմերոսն, Խարականն եւ Իգականն մի-

անգամայն կը ներկայացնէ : Ինչ յանցանք ունի ձեր-
մակերես Ծերենցն երբ իւր ներկայացնելիք անձերն
խորամանկ են : — Ներեցէք, Աբխողոմ աղա եւ
Տէր բօխչի եթէ ձեր խօսակցութիւնն ընդմիջեցի .
ի բնէ քիչ մը անհամբեր եմ . երբ խօսքին կարգը
գայ՝ չեմ կարող ինքզինքս բռնել , որչափ ալ այս
բնաւորութեանս պատիժը կրած ըլլամ եւ կրեմ —
Այո՛ , Ծերենցն կը ներկայացնէ անձերն ոչ թէ ինչ-
պէս որ են այլ ինչպէս որ կերելին . Ծերենցն այս
մասին որչափ ալ երկնցնէ իւր մագերն՝ իրաւունք
ունի , վասն զի ունինք հեղինակներ որք Ծերենցէն
աւելի երկար մազ ունին եւ կը ներկայացնեն ի-
րենց անձերն ոչ թէ ինչպէս որ են , այլ ինչպէս որ
կուզեն իրենք որ ըլլան անոնք : Ասոր համար է որ
կին-հեղինակներն երբ Հայկ կամ Վարդան կամ Ար-
տաշես ներկայացնել ուզեն Վիքթօր Հիւկօյի խօսքերը
կամ Մոլթքէի կարծիքները կը դնեն անոնց բերնին մէջ :
Ասոնք կը կարծեն թէ երբ Ագամը իւր ժամանակին յա-
տուկ պարզութեանը մէջ ներկայացնեն՝ կը կորուսնեն
իրենց տաղանդն , եթէ ունին , կամ կը վնասեն ի-
րենց հանճարին զոր ունենալ կը կարծեն , կամ ,
վերջապէս կը ղրկվին այն համբաւէն զոր վաստկել
կերազեն : Ո՞վ ըսած է այս ողբերգականերուն թէ
աւելի դժուար է մէկուն պատկերն ձգողութեամբ
նկարելն քան թէ երեւակայութեամբ անբնական
պատկեր մը գծելն . ո՞վ պօռացած է ասոնց ական-
ջըն ի վայր թէ նկարիչ մը պատկերներ ստեղծելու

սկսելէ առաջ՝ պատկերներ ընդօրինակելու է : — Ոչ
որք : Եւ ո՞վ կը յանդգնի այս փափուկ ժամանակին
մէջ ուրիշի մը գործն անաչառաբար քննադատելու :
Մեր քննադատները , քիչ բացառութեամբ , ակնոց
ակնոցի վրայ կը դնեն գործի մը մէջ գեղեցիկ կը-
տորներ փնտռելու համար . փնտռելու համար եւ ոչ
թէ տեսնելու համար , վասն զի տեսնելած բանը
չփնտռվիր : Ասոնք բնաւ տարբերութիւն չունին
գրաքննիչներէն որք ունէ հրատարակութեան մը
մէջ միայն տգեղ կտորներ կը փնտռեն : Չեմ տե-
սած քննադատ մը որ տգեղ հրատարակութեան մը
կոկորդէն բռնէ , սղմէ եւ սպաննէ գայն : Սպան-
նելու չէ , գործ մը գեղեցկացնելու աշխատելու է
կըսեն , անոր գեղեցիկ կողմերը ցոյց տալով միշտ
եւ տգեղ կէտերը հեռուանց ցցունելով խիստ քիչ
անգամ : Ո՛չ , պարոն քննադատներ , ո՛չ , իրաւունք
չունիք , սպաննեցէ՛ք տգեղ գործերն եւ վստահ ե-
ղէք որ պիտի գեղեցկանան անոնք : Մարդեր կան
որ կը գեղեցկանան՝ երբ մեռնին : Ես որ այսչափ
խստութեամբ կը խօսիմ ուրիշներու երկերուն
վրայօք՝ կը կարծէք թէ քաղցրութեամբ կը վարվիմ
ճարացականութեան անձերուն հետ՝ որոնց բերնէն ելած
խօսքերն միայն բառ առ բառ կը գրեմ հոս , առանց
իմ կողմէս կէտ մ'աւելցնելու յանդգնութիւնն ու-
նենալու : Բնաւ երբէք , մանաւանդ թէ կղզամ որ
իմ անձերս ալ ունին շատ թերութիւններ զորս օր
մը պիտի հարուածեմ : Նոյն իսկ մեծ թերութիւն

մ'է որ պատմիչ մը իւր պատմութեան թելը կտրէ եւ իւր ընթերցողներն երկու ժամ խնդիրէն դուրս խօսքերով զբաղեցնէ : Բայց ի՞նչ ընեմ, այս թերութիւնս իմ առաւելութիւնս է . վասն զի այս թերութեանս չնորհիւ է որ կըցած եմ քանի մը ընթերցողներու տէր ըլլալ, թերութիւն որ թերութիւններ ուղղելու պաշտօնն ունի : Այսչափ բացատրութիւն ալ թերութեանս համար : Գառնանք ուրեմն մեր պատմութեան :

Աբիսողոմ աղան ինչպէս ըսինք, ականջները անկեց երբ իմացաւ որ բօխկն եթէ հիւանդ մը գտնէ անոր անունն լրագիրներու մէջ պիտի հրատարակէ . ուստի անմիջապէս տկարութիւն ունենալ ուղեց :

— Աղէկ եղաւ որ, ըսաւ բօխկին, այսօր հոս եկաք, վասն զի քանի մ'օրէ ի վեր վրաս գէշութիւն մը կայ :

- Ի՞նչ կզգաք, հարցուց բօխկը :
- Գէշութիւն մը կզգամ :
- Ո՞ր կողմէ :
- Ո՞ր կողմս :
- Այո՛ :
- Ամեն կողմս :
- Ախորժակդ ի՞նչպէս է :
- Աղէկ է :
- Կերածդ շուտ մը կը մարսե՞ս :
- Կը մարսեմ :

— Գիշերները հանգիստ կը քնանա՞ս :

— Շատ հանգիստ, բայց վրաս գէշութիւն մը կզգամ :

— Գլուխդ երբեմն կը ցաւի՞ :

— Այո՛ :

— Վրադ սանկ թուութեան պէս բան մը . . :

— ձիշէ :

— Երբեմն դողալ մը սանկ . . :

— Այո՛, այո՛, դողալ մը սանկ . . . (Գէշութիւն)

— Դողալէն վերջը տաքութիւն մը . . .

— Տաքութիւն մը :

— Տաքութենէն վերջը քրտինք մը . . .

— Քրտինք մը :

— Առտունները լեզուիդ վրայ լեղիութիւն մը :

— Այո՛, լեզուիս վրայ լեղիութիւն մը :

— Հասկցայ . բան մը չէ կանցնի, ինքզինքդ մտեցուցած ես :

— Ինձի ալ այնպէս կուզայ որ ինքզինքս մտեցուցած եմ :

— Շատ բօխկներ կան որ այս հիւանդութիւնը չեն հասկնար, ախալ դեղեր կուտան ուրիշ հիւանդութիւն կը հրաւիրեն :

— Ուրախ եմ որ դուք աղէկ հասկցաք, դեղ մը տուէք որ շուտ մը անցնի :

Բօխկը ծոցէն հանեց Լեւոնիւլը կամ Դեմիտրի - երկուքէն որն որ ուզէք՝ կրնաք գործածել . աղատ

էք նաեւ ոչ մին գործածելու եւ ոչ միւսն-թուղթ մը քաշեց անոր մէջէն եւ մատիտով քանի մը բառ գծելէն ետքը թուղթին վրայ՝ Աբիսողոմ աղային տուաւ զայն ըսելով .

— Ասիկայ կարմիր ջուր մ'է . ժամը մէկ ան- գամ կը խմէք անկից խահվէի դաւաթով . թէպէտ եւ քիչ մը լեղի է բայց ազդու է :

— Շատ աղէկ :

— Մոռցայ հարցնելու թէ բնութիւնդ ի՞նչպէս է :

— Բնութիւնս . . . շիտակը խարդախ մար- դերէն չեմ ակործիր , ամենուն հետ աղէկ կը վար- վիմ . . . :

— Ամէն առտու դո՞ւրս կելլաք , հարցուց բը- ժիշկն խօսքին ձեւը փոխելու ստիպվելով :

— Հոս դալէս ի վեր երկու առտու դուրս չը- կրցի ելնել :

— Իրա՞ւ կըսէք :

— Սուտ խօսելու ի՞նչ պարտք ունիմ :

— Ուրեմն դեղ մ'ալ դրեմ :

Բժիշկը դեղագիր մ'ալ դրեց եւ Աբիսողոմ ա- ղային տուաւ :

— Նախ այս դեղը պիտի առնես , ըսաւ բը- ժիշկն որպէս զի վաղը առտու դուրս ելնես եւ վերջը միւս ջուրը պիտի խմես :

— Եթէ այս դեղէն խմեմ՝ վաղը առտու ան- պատճառ դուրս կընամ ելնել :

— Այո՛ , անպատճառ :

— Աս ի՞նչ աղուոր դեղ է . . . հապա թէ որ դարձեալ հիւրեր գան եւ զիս խօսքի բռնեն :

— Հիւրերդ ի՞նչ վնաս ունին :

— Ի՞նչպէս վնաս չունին , երկու առտու է որ դուրս ելնել կուզեմ եւ թող չեն տար , կուգան երկու ժամ գլուխ կը ցաւցունեն : Բայց վաղը առ- տու անպատճառ պիտի ելնեմ , վասն զի պատկերս քաշել պիտի տամ :

Բժիշկը դարձեալ հարցման ձեւը փոխեց հար- ցնելով .

— Փորդ ի՞նչպէս է :

— Ամենուն փորին պէս փոր է :

— Պի՞նդ է :

— Ո՞վ գիտէ . . . Իրաւ որ օր մը օրանց հե- տաքրքրութիւն ունեցած չեմ հասկնալու համար թէ պի՞նդ է թէ ոչ , ո՞վ պիտի նայի անանկ բա- ներու :

— Աբիսողոմ աղա , ամէն օր մեծ գործ կընե՞ս , հարցուց վերջապէս բժիշկը ճարը հասնելով :

— Այո , այո , ամէն օր մեծ գործ կը տեսնեմ :

Ո՞վ մեծագործութիւն . . . :

Ո՞վ մեծախօսութիւն . . . :

— Շատ լաւ , պատասխանեց բժիշկն , ես վա- ղը առտու նորէն կուգամ ձեզ տեսնելու :

— Կըլլայ :

— Մնաք բարով , հոգ մի ընէք , ձեր տկարու- թիւնը քանի մը դեղով կանցնի :

— Շնորհակալ եմ :

Բժիշկն գլխարկն առնելով մեկնելու վրայ էր երբ Աբիսողոմ աղան ըսաւ անոր .

— Գրելիքդ չմոռնաս :

Բժիշկը խորհիլ սկսաւ թէ ինչ էր գրելիքը եւ չուտ մը յիշելով պատասխանեց .

— Այո , այո , միտքս է , լրագրի մը մէջ պիտի գրեմ ձեր անունը : Մնաք բարով :

— Երթաք բարով .

Բժիշկը մեկնելուն պէս Աբիսողոմ աղան ըսաւ ինքնիրեն .

— Վախցայ որ բժիշկը կըսէ թէ « դուն հիւանդութիւն մը չունիս » եւ չինծու հիւանդ ըլլալը յայտնի կըլլայ . բայց պարապ տեղը վախցած եմ , վասն զի անիկայ ոչ թէ միայն չհասկեցաւ հիւանդ չըլլալս այլ ըսաւ նաեւ թէ քանի մը դեղով կանցնի հիւանդութիւնդ : Ե՛հ , պարոն բժիշկներ , դուք բան մ'ալ չէք հասկնար , եւ մամս իրաւունք ունէր բնաւ բժիշկ չկանչելու : Ես բան մը չունիմ Տէր բժիշկ , շարունակեց , անունս լրագրի մէջ գրել տալու համար հիւանդ եղայ . . . :

Այս վերջին խոստովանութիւնը քիչ մը խենդութիւն երեւցաւ Աբիսողոմ աղային որ խղճմունքն հանդարտեցնելու համար ըսաւ ինքնիրեն .

— Լսողն ալ պիտի կարծէ թէ հիւանդ չեմ եւ չինծու հիւանդ եղած եմ . քանի մ'օր ի վեր է որ անհանգստութիւն մ'ունիմ , ոչ կրնամ ուտել եւ ոչ

քնանալ , հազ մ'ալ ունիմ որ գիշերները չքնացնեմ զիս :

Ո՞վ փառասիրութիւն , իրա՞ւ է որ դուն երբեմն խելացիները խենդ եւ խենդերը խելացի կընես . . . :

Թ.

Աբիսողոմ աղան բերանը քիչ մը բան դնելու համար վար իջաւ . բայց երբ տեսաւ որ քանի մը հոգիներ նոր եկած էին զինքը տեսնելու՝ անոնց ձեռքէն խալսելու համար տունէն դուրս ելաւ . եւ թէ այսպէս չընէր եւ ամեն այցելութիւններն ընդունելու ըլլար՝ ժամանակ պիտի չունենար ոչ ուտելու ոչ քնանալու եւ ոչ արթննալու :

Աբիսողոմ աղան դեռ Պօլիս չեկած՝ իմացած էր թէ Բերա Գաղղիական ճաշարան մը կար եւ երեւելի մարդերը հոն կերթային ճաշելու . ուստի տունէն դուրս ելնելուն պէս միտքը ղրաւ յիշեալ ճաշարանն երթալու :

Հաղիւ թէ քանի մը քայլ առաւ՝ յիսուն տարեկան նիհար եւ պատուաւ հագուստներով մէկը դէմն ելաւ .

— Կարծեմ Աբիսողոմ աղա հրամանքնիդ էք :

— Այո , ես եմ :

Քանի մը վայրկեան ձեզի հետ տեսնուիլ կը փափաքէի :

— Եյ :

— Նոր եղանակով նոր դասագիրքեր հանած եմ, անոնցմէ հարիւրի չափ ձեզի տալ կուզէի . ներեցէ՛ք համարձակութեանս . ի՞նչ ընենք , այս համարձակութիւնը մեզի տուողն ազգն է որ չը քաջալերեր իւր դասատուներն եւ թող կուտայ որ անոնք խեղճ վիճակի մէջ ապրին . ա՛հ , եթէ այսօր դասագիրքերը չկարենամ քչել՝ տպարանապետը բանտը պիտի դնէ զիս . դեռ տպագրութեան եւ թուղթի ծախքը վճարած չեմ իրեն եւ ամեն օր կսպառնայ ինձի :

— Դասագիրքն ի՞նչ պիտի ընեմ ես .

— Ձեր բարեկամներուն կուտաք . կաղաչեմ , խնդիրքս մի՛ մերժեր . վեցական դահեկանէն վեց հարիւր դահեկան կընէ եւ այդ գումարն ալ ձեզի համար մեծ բան մը չէ :

— Գաղղիական ճաշարանն ո՞ր կողմէն կերթըցի :

— Ասկից կերթցի , սիրով կառաջնորդեմ ձեզի հոն :

— Շնորհակալ կըլլամ :

— Կը քալենք եւ կը խօսինք : Դասատուներն ազգին ծառայները համարուած են եւ ամենուեւրեքս ինկած , մինչդեռ անոնք ազգին տէրերն են : Ազգ մը անոնցմով տուա՞յ կերթայ : Բայց ի՞նչ

օգուտ , մեր մէջ քաջալերութիւն չկայ , Դասատու մը այսօր դպրոցի մը աշակոյթի կը կոչվի եւ քանի մ'օրէն կը ճանաչուի , վառն դի հոգաբարձուներէն մէկուն գետնէն բարեւ չէ տուեր : Եթէ քանի մը ամիս աշակոյթ վարէ եւ ամսական ուղէ՛ կը վճարուի ամսական ուղած ըլլալուն համար , եւ միշտ սա խօսքերը կը լսէ . « Ազգին ստակովը կապրիք , ազգին վրայ բեռ եղած էք , գացէ՛ք , կորսուիցէ՛ք » : Ահ , Աբխաղոմ աղա , չէք դիտեր թէ ինչ կը քաջեն Պօլսոյ դասատուները , խեղճութեան գէնիթը բարձրացած են . չեմ կործեր որ անոնք իմանալէն ետքը դասագիրքէս հարիւր օրինակ չառնէք :

— Այդ ճաշարանն ասկից շատ հեռո՞ւ է :

— Չէ , մօտեցանք : Միայն դասատուները չեն որ այս վիճակի մէջ են . խմբագիրները , հեղինակները , տպարանապետները , գրավաճառներն , վերջապէս անոնք որ գիրքով կըբաղին՝ թշուառութեամբ կըբաղին : Յառաջադիմութիւն կը պօռանք եւ ետ ետ կերթանք եւ լոյս կը պօռանք եւ դէպ ի խաւար կերթանք , ա՛յ կը կոչենք եւ դէպ ի ձախ կերթանք . ապագայ կըսենք եւ դէպ ի անցեալ կը վազենք . ո՛հ , մեծ մեծ խօսքեր , իսկ մեծ գործ . . .

Ո՛հ մեծագործութիւն

Ո՛հ մեծախօսութիւն

— Կերակուրներն ի՞նչպէս են այն ճաշարանին :

— Աղէկ են . Հարիւր դասագիրքը տուելը զրո՞ կե՞մ թէ . . . :

— Պատաւխանը քանի մ'օրէն կուտամ . . .
Երկու բանակիցներն խօսելով հասան ճաշա-
րանին առջեւ :

— Հրամայե՛ք , մտե՛ք , Արիսողոմ աղա :
Արիսողոմ աղա կը մտնէ ճաշարան եւ չորս կող-
մը հայելիներէ ուրիշ բան չտեսնելով

— Սխալ եկանք , կըսէ , հոս հայելի կը ծախեն :

— Չէ , չէ :

Երկու բարեկամներն կը նստին սեղանի մ'առ-
ջեւ :

Մանչուկը կը բերէ կերակուրներու ցուցակը :

Արիսողոմ աղա թուղթը կ'առնէ , վրան կը նայի ,
կը դարձունէ , ետեւի կողմն ալ կը նայի եւ սեղա-
նին վրայ կը դնէ :

— Ի՞նչ պիտի ուտէք , կը հարցունէ դասա-
տուն :

— Միտով կերակուր կուտեմ ես :

Դասատուն մանչուկը կը կանչէ եւ կերակուր
կապսպրէ թէ Արիսողոմ աղային համար եւ թէ ի-
րեն համար :

— Ահա այսպէս , Արիսողոմ աղա , դասատու-
ներուն այս վիճակը լսելով չե՞ս ցաւի :

— Չցաւիլն ալ խօսք է :

— Կը վայլէ՞ ազգի մը այսպէս մուրացկանի պէս
ապրեցնել իւր վարժապետները :

Չը վայլեր :

— Եթէ կուզէք՝ գիրքերն այս գիշեր տունը ձգեմ :

— Հիմակու հիմայ թո՛ղ մնայ , ուրիշ օր մը կը
խօսինք ատոր վրայ :

Մանչուկը կերակուրները կը բերէ . Արիսողոմ
աղան երեսը խաչակնքելով՝ երկու պատառ կընէ եւ
կը կլլէ իրեն բերված խորոված միսը . ետքը բա-
րեկամին դառնալով կըսէ .

— Կտոր մը միտով մա՛րդ կը կշտանայ . զրու-
ցէ՛ սա անպիտանին որ քիչ մը շատկէկ բերէ :

Մանչուկը կը կանչվի եւ քէլ-քէլ կապսպրվի :

Այս միջոցին միջահասակ եւ գիրուկ երիտա-
սարդ մը կը մտնէ ճաշարան ի ձեռին ունենալով
ծրար մը եւ ուղղակի Արիսողոմ աղային առջեւ կու-
գայ :

— Կարծեմ , կըսէ , Արիսողոմ աղան տեսնե-
լու պատիւը կը վայելեմ :

Արիսողոմ աղա բան մը չհասկնալով նոր եկո-
ղին երեսը կը նայի անբարբառ : Քովի բարեկամն
ալ ձայն չհաներ :

— Կարծեմ , կը կրկնէ , այն մեծ մարդուն առ-
ջեւը գտնվելու բարեբախտութիւնն ունիմ որ մայ-
րաքաղաքս եկած է մեկենաս անուանվելու համար :

Արիսողոմ աղան որ այս ձեւերուն տեղեակ
չէր՝ դգալը կ'առնէ եւ կսկսի ուտել քէլ-քէլ զոր նոր
բերած էր մանչուկը : Սեղանակիցն ալ նոր դրա-
գէտի մը դալն իր դործոյն արդեւք համարելով՝ չու-
ղեր անոր պատասխանել :

— Կարծեմ , կերեքկնէ , այդ ազնիւ անձին

քովը գտնվելու բախտը կը վայելեմ որուն անունը քանի մը օր առաջ լրագրի մը մէջ կարդացի :

Արիստղոմ աղան որ Բէլլով կղզեղէն՝ դարձեալ պատասխան չտար եւ նոր եկողը կստիպուի շարքել իւր խօսքն ըսելով :

— Արիստղոմ աղան հրամանքնիդ էք կարծեմ :

— Այո՛, ես եմ :

Նոր եկողն աթոռ մը կտնէ եւ կը նստի :

Մանչուկը կուգայ հարցնելու վերջէն եկողին թէ ի՞նչ կուղէ ուտել :

— Եղի մէջ հաւկիթ, կը պատասխանէ ձեռքի ծրարը քովի աթոռին վրայ դնելով :

Արիստղոմ աղան Բէլլով ալ կը հատցունէ եւ կասկարայի ձուկ կապսպրէ :

— Է՛հ, Արիստղոմ աղա, կըսէ նորեկը, մեծ պատիւ, մեծ բախտ կը համարիմ ինձի ձեզի պէս բարեսիրտ անձի մը սեղանակից գտնուիլս : Ծառագ, ազգային դրագէտներուն ամենէն յետինն եմ, ուզեթէ քիչ մ'ալ բանաստեղծ եմ. քանի մը ողբերգութիւններ դրած եմ եւ կուգեմ որ անոնց իւրաքանչիւրէն քսանական օրինակ ձեզի նուէր ընեմ. . . :

— Օ՛հ, Արիստղոմ աղա, կըսէ երրորդ մը ինդուս երեսով Արիստղոմաղային մօտենալով, բարի եկած էք :

— Բարի տեսանք :

— Ես ազգային փաստաբաններէն եմ եւ ձեր դաշն լսելով փութացի իմ խոնարհ յարգանքներս ձեզի մատուցանել եւ միանգամայն յայտնել թէ ձեր դատերն ինձի յանձնէք :

— Ես դատ չունիմ :

— Եթէ դատ չունիք՝ ինչո՞ւ ուրեմն եկաք հոս :

— Ուրիշ գործի մը համար :

— Անկարելի է որ ձեզի պէս մարդ մը դատ չունենայ. ոչ միայն անկարելի է այլ անպատուութիւն ալ է. ձեզի պէս մէկը հարիւրներով դատեր ունենալու է եւ ձեր շնորհիւ քանի մը փաստաբաններ ապրելու են : Եթէ դուք դատ չունենաք՝ անդին աղքատը պիտի ունենայ :

— Մէկու մը հետ դատ չունիմ :

— Չարմատալի բան. մէկու մը դէմ դատ բանալու ալ միտք չունի՞ք :

— Բնաւ, դատ բանալու պատճառ մը չունիմ :

— Դատ բանալու համար անպատճառ պատճառ մ'ունենալու է. մէկու մը դէմ դատ կը բանաք կը լմնայ կերթայ :

— Է, ի՞նչ կը շահիմ :

— Դուն չես շահիր, բայց փաստաբանդ կը շահի, քեզի համար աղօթք կընէ : Մեծ մարդերն հիմայ այդպէս կընեն. փաստաբաններն ապրեցնելու համար իրենց դէմն ելնողներուն դէմ պատուոյ դատ կը բանան :

— Ես անանկ խայտառակութիւններ չեմ սիրեր :

— Ես կատակ ըրի , Աբիսողոմ աղա . բայց կատակը մէկդի դնենք եւ լրջօրէն խօսինք , ըսաւ փաստաբանը ծանր կերպարանք մ'առնելով . լսեցի որ շոգենաւուն մէջ մէկու մը հետ քիչ մը առեր տուեր էք եւ այն մէկը ձեր պատուոյն դէմ ծանր խօսքեր ըրեր է :

— Ամենեւին :

— Թէ դուք ալ անոր քանի մը խօսք ըրեր էք . . . :

— Բնաւ :

— Թէ վերջը ծեծկըւութի ելեր էք . . .

— Անանկ բան մը բնաւ եղած չէ :

— Թէ դուք անոր գլխուն զարկեր էք . . .

— Սուտ է :

— Թէ անիկայ ալ ձեզի ապտակ մը տուեր է . . .

— Բոլորովին սուտ :

— Թէ երբորդ մը մէջ մտեր է . . .

— Նրկրորդ չկայ որ երբորդ ըլլայ :

— Թէ քու թեւէդ քաշեր է . . .

— Սխալ :

— Թէ անոր ալ ձեռքը բռներ է . . .

— Սուտ :

— Թէ ասանկով զձեզ բաժներ է . . .

— Բնաւ տեղը չկայ :

— Թէ դուք այս բաժանումէն դո՛ւ չըլլալով դատ բանալ ուզեր էք :

— Որչափ սուտ :

— Թէ վարպետ փաստաբան մը վնասուի էք . . .

— Ամենն ալ սուտ :

— Թէ զիս կանչել տալ ուզեր էք . . .

— Ամենեւին :

— Որպէս զի ձեր դատը պաշտպանեմ . եւ ես ալ ասոր համար եկայ :

— Ատանկ բան մը չկայ :

Այս խօսակցութեան միջոցին երկու երեք հոգի եւս կուգան ամենն ալ Աբիսողոմ աղային կամ զիրք հուիրելու կամ լրագրի մը բաժանորդ գրելու դիտաւորութեամբ եւ այս ամենը պատուական ճաշ մ'ալ կընեն իրենց առաջարկութիւնները ներկայացնելով :

Աբիսողոմ աղան հազար անէծք կարդալով ճաշարանն եկած ըլլալուն վրայ՝ մանչուկը կը կանչէ եւ հաշիւը կուղէ :

Մանչուկն անմիջապէս կը բերէ հաշիւն որու գումարն էր քառասուն ֆրանք զոր տաճկերէն զբրամի կը թարգմանեն եւ կըսեն Աբիսողոմ աղային հարիւր եօթանասուն եւ վեց դահեկան :

— Հարիւր եօթանասուն եւ վեց դահեկան . . . ես այնչափ բան չկերայ :

— Այո , դուք չկերաք , բայց ձեզի եկող հիւրերն ալ կերան , ըսաւ փաստաբանն որու կը վե-

բարեբեր այս դատին պաշտպանութիւնը :

— Իրաւ որ մեծ պզտիկութիւն եղաւ որ Արիստղոմ աղան վճարէ մեր ճաշը , ըսաւ մին :

— Այո , ես ալ շատ ամօթով մնացի , մեր պարտականութիւնն էր անոր կերակուր հրամցնելն , կրկնեց երկրորդ մը :

— Ներեցէք մեր անքաղաքավարութեանն , ըսաւ չորրորդ մը , ուրիշ անգամ մենք ձեզի կը հրաւիրենք ճաշի :

Արիստղոմ աղան առանց պատասխանելու ըստակները համրեց եւ ճաշարանէն դուրս նետեց ինքըզինքը որոշելով որ մէյ մ'ալ ճաշարան չմտնէ :

Ժ.

Հետեւինք ուրեմն Արիստղոմ աղային՝ որմէ վայրկեան մը չբաժնեցանք մինչեւ հոս եւ բաժնեւորելիք ալ չունինք մինչեւ պատմութեանս վախճանը : Ազնիւ ընթերցողն մինչեւ հոս տեսնելով գրեթէ միօրինակ տեսարաններ , որք բնաւ յարաբերութիւն չունին իրարու հետ , քանի մը անգամ մտքէն անցուց անշուշտ թէ ինչու միայն Արիստղոմ աղային օձիքը բոններ կերթանք եւ միւս ան-

ձերն՝ անգամ մը ներկայացնելէն ետքը , բոլորովին կը մոռնանք : Այս պակասութիւնը , եթէ երբէք պակասութիւն է , մեր վրայ գրելու չէ այլ նիւթին բնութեանը : Ամեն նիւթ բնութիւն մ'ունի : Նիւթ կայ որուն բնութիւնն է լալ . նիւթ կայ որուն բնութիւնն է խնդալ . նիւթ կայ որուն բնութիւնն է համոզել . նիւթ կայ որուն բնութիւնն է յուզել . դարձեալ նիւթ կայ որուն բնութիւնն է արձակ ինչպէս նաեւ կայ որուն բնութիւնն է ոտանաւոր . վերջապէս նիւթ կայ որուն բնութիւնն է կրկնութիւն . . . : Իւրաքանչիւր նիւթ իրեն յատուկ ընդհանուր բնութենէն զատ ունի նաեւ մասնաւոր բնութիւններ : Եւ որովհետեւ մենք հոս ճարտասանութեան դաս տալու պաշտօն չունինք , համառօտիւ մեր միտքը բացատրենք եւ անցնինք . Մոլիէրի Մէշնէֆօն ալ կատակերգութիւն է լէ Ֆաշէն ալ , բայց ասոնց իւրաքանչիւրն իրարմէ այնքան տարբեր մասնաւոր բնութիւններ ունին որ Մոլիէր չէր կարող լէ Ֆաշէի տեսարաններով Մէշնէֆօն մը չինել ոչ ալ Մէշնէֆօնի տեսարաններով լէ Ֆաշէն գրել : Կարծեմ կրկնութիւն է ըսել թէ ես ալ ուրիշ վէպերու տեսարաններով չէի կարող գրել Մէշնէֆօնի Մարցիանէի որոնց բնութիւնն է աներեւոյթ ըլլալ , Արիստղոմ աղային անգամ մը ներկայանալէն ետքը : Կը խոստովանիմ որ եթէ սոյն նիւթը Ուրատիոս ատնէր՝ երգիծանք մը կը չինէր եւ եթէ Մաքիէ ձեռք անցունէր՝ կատակերգութիւն մը կը յօ-

րինէր . բայց մենք՝ որ ապրելու պէտք ունինք , ստիպված ենք ժամանակին յարմարիլ , չառ անգամ Բանթն բաճկոն եւ երգիծանքէն վէպ չիտելով : Այս համառօտ բացատրութենէն ետքը դառնանք Արիստղոմ աղային .

Արիստղոմ աղան , ինչպէս կը յիշէ ընթերցողն , տուն դարձաւ շարունակելով իւր բարկութիւնն զոր զգացած էր ճաշարանի մէջ ունեցած ինքնահրաւէր սեղանակիցներուն վրայ : Տուն դառնալուն պէս իմաց տրվեցաւ որ քսանի չափ նամակներ զրկված էին իրեն : Ա՛ր ելաւ , նամակները մէկիկ մէկիկ բացաւ , կարդաց , պատռեց եւ գետնը նետեց : Սենեակին մէջ քանի մը անգամ դառնալէն ետքը յանկարծ կանգ առաւ եւ պօռաց .

— Ասոնք զիս քթէս բռնելով կողոպտե՞լ կուզեն : Սա քաղաքը գալէս ի վեր վայրկեան մը ինք իր գլխուս չմնացի . հազիւ մէկը կերթայ , միւսը կուգայ , ստակ կուղէ , ես աս տեղ ամենուն ստակ տալու համար եկայ : Ի՞նչ աներես մարդեր են . . . այսչափ աներեսութիւն ո՛չ լսված բան է ոչ ալ տեսնուած : Եթէ վռնտեմ ըսես՝ որ մէկը վռնտելու է , որ մէկուն հասնելու է , օրականով չորս հինգ հոգի վարձելու է որ ուրիշ գործ չունենան , միայն եկողները վռնտեն . . . Եթէ վռնտելու ելնես՝ այն ատեն ալ բոլոր քաղաքին մէջ պիտի բամբասեն զիս ըսելով թէ՛ անքաղաքավար մարդ է , թէ՛ ստակ չունի . չեմ ալ ուղեր որ վրաս գէշ խօսվի . . . աս

ինչ փորձանք եկաւ գլուխս Տէր Աստուած . . . բարով խերով ոտք չկոխէի սա քաղաքը : Գլուխ ելնելու բան չէ , չուտով աղջիկ մը գտնելու է , չգենաւ մտնելու եւ փախչելու է . ասոնք պիտի սրնանկացնեն մարդը . . . : Քաշվելու բան չէ աս . . . ճաթելու բան է . աշխատէ , արիւն քրտինք թափէ , քիչ մը ստակ վատակէ՛ եւ հոս եկուր վարձապետներուն բաներուն ցրուէ , ո՛ւր լսված բան է աս . . . :

— Կարծեմ այս իրիկուն բարկացած էք , ըսաւ Մանուկ աղան սենեակին դուռն կամացուկ մը բանալով եւ ներս մտնելով :

— Բարկութիւնն ալ խօսք է . իմ տեղս եթէ ուրիշ մը ըլլար՝ մինչեւ հիմայ բարկութենէ ճաթած էր :

— Ի՞նչ եղաւ հոգիս :

— Ի՞նչ կուզես որ ըլլայ , վայրկեան մը հանգիստ չեն թողուր , տուն կը նստիմ , վրաս կը թափվին ստակ կուզեն . փողոց կենեմ չորս կողմն կը պաշարեն ստակ կուզեն . ճաշարան կերթամ , բուրդեր կը շարվին ստակ կուզեն եւ ես ասոնց ձեռքէն խալսելու համար տունէն փողոց , փողոցէն տուն կը վազեմ : Կաղաչեմ , ասոնց ձեռքէն խալսելու համար որ ծակը մտնեմ , ըսէ՛ ինձի :

— Իրաւունք ունիս . ես չեմ հասկնար , ինձի ալ թող տուի՞ն որ սա թաղականին գործը պատմեմ :

— Քսան նամակ դեռ հիմայ պատուեցի :

— Ի՞նչ ըսած էին այդ նամակներու մէջ :

— Ըսած էին թէ հետո գալ կուզէին տանա մէջ վարժապետութիւն ընելու համար , թէ՛ գիրք մը ինձի պիտի նուիրեն եղեր եւ ասոր համար քսան ոսկի տալու եմ եղեր , թէ լրագրի երկու բաժանորդ գրվելու եմ եղեր . թէ՛ . . . Ի՞նչ գիտնամ , որ մէկը համբեմ , որ մէկն ըսեմ , զիմանալու բան չէ :

— Անոնք ալ աղքատ են խեղճերն , ի՞նչ ընեն :

— Ապրելու համար թո՛ղ ուրիշ գործ մը փնտռեն , արհեստ մը սորվին , վերջապէս ընեն ինչ որ կուզեն , ես ի՞նչ յանցանք ունիմ որ կուգան գլուխըս կը թափվին եղբայր , ունեցածս չունեցածս հանեմ անոնց տամ :

— Ինչո՞ւ անոնց տամ :

— Մարդս քիչ մ'ալ ամչնալու է . . . չճանչած մարդուս երթամ եւ բարեւ , Աստուծու բարին , ինձի ստակ տուր ըսեմ . . . դուն կրնա՞ս ըսել :

— Աստուած ան օրը չցցուցնէ :

Սենեակին դուռը նորէն բացվեցաւ եւ քսանը հինգ տարեկանի մօտ միջահասակ պատանի մը դողդողջուն քայլերով ներս մտաւ եւ նամակ մը յանձնեց Արիստղոմ աղային որ նամակը չբանալով հարցուց բարկութեամբ .

— Ի՞նչ կուզես մարդ :

— Մէջը գրված է պատասխանեց պատանին թոթովելով :

— Դուրսը մէջը քեզի ըլլայ , ի՞նչ կուզես , ըսէ :

— Ատղը իրիկուն ներկայացում մը պիտի տամ իմ հաշույս համար եւ ձեր աշնուութեան օթեակի մը տոմակ բերի :

— Ես չեմ ուզեր պատասխանեց Արիստղոմ աղան , նամակն պատանւոյն երեսը նետելով :

— Բռնութեամբ գործ ալ չըլլար , ըսաւ Մանուկ աղան :

— Տասը տարիէ ի վեր , ըսաւ պատանին , թատերական բեմին վրայ կը քայլեմ . . .

— Թո՛ղ նստէիր , պօռաց Արիստղոմ աղան :

— Եւ ազգին ծառայութիւն կընեմ :

— Աշայութիւն ընէիր թո՛ղ , ինչուս պէտք լի՞մն , ատոնք պարապ խօսքեր են :

— Իրաւունք ունի , ատոնք պարապ խօսքեր են կրկնեց Մանուկ աղան :

— Տասը տարիէ ի վեր է որ բարոյական դպրոցի մը մէջ ազգին վարժապետութիւն կընեմ :

— Ի՞նչ փութ ինձի :

— Ի՞նչ փութ անոր , արձագանք տուաւ Մանուկ աղան :

— Եւ իրաւունք ունիմ , կարծեմ , ինձի համար տրվելիք ներկայացման ձեզի պէս աշնիւ մէկն ալ հրաւիրել :

— Ես պէտք չունիմ :

— Ան պէտք չունի , կրկնեց Մանուկ աղան :

— Եթէ դուք օթեակ մը չէք ընդունիր, որո՞ւ ուրիմն տամ օթեակի տոմսակներն :

— Ուր ուզես հոն տար, առ իմ խառնըվելու բանս չէ :

— Առ իր խառնըվելու բանը չէ տղաս, ըսաւ Մանուկ աղան :

— Կաղաչեմ մի մերժէք այս տոմսակն, եթէ մերժելու ըլլաք՝ զիս փողոցներու մէջ խայտառակ ընելու պատճառ պիտի տաք :

— Դնա՛ բանդ, ես ձանձրացայ այդ տեսակ խօսքեր մօտիկ ընելէ :

— Ան ձանձրացաւ այդ տեսակ խօսքեր մօտիկ ընելէ, յարեց Մանուկ աղան :

— Ահ, եթէ ասկից ձեռնունայն ետ դառնամ՝ իմ մահս պիտի տեսնեմ :

— Քեզ մօտիկ ընելու ժամանակ չունիմ :

— Քեզ մօտիկ ընելու ժամանակ չունի, ըսաւ Մանուկ աղան :

— Մէկ ոսկիի բան է, ընդունեցէ՛ք դայն, կաղաչեմ մեծ յուսով եկած եմ հոս, պարապ ետ մի դարձունէք զիս :

— Դուրս ե՛լ, գնա՛, Աստուածդ սիրես, քե՞զ մօտիկ պիտի ընենք հոս :

Սենեակին դուռը նորէն բացվեցաւ եւ մազերու մէջ ճերմակ ինկած՝ յիսունը անցած մարդ մը ներս մտաւ յանկարծ եւ իւր խօսքերն Աբիսողոմ աղային ուղղելով,

— Չե՞ս խաչիր դուն, հարցուց :

— Ինչո՞ւ պիտի խաչիմ, պատասխանեց Աբիսողոմ աղան շուարելով :

— Ինչո՞ւ խեղճ տղան երկու ժամէ ի վեր հոս կսպասցունես :

— Ո՞վ կսպասցունէ, ո՞վ կուզէ որ սպասէ, կը վռնտեմ չերթար :

— Կը վռնտես, բայց առանց մէկ ոսկի պարտքըդ տալու :

— Ո՞վ պարտք ունի անոր :

— Դուն ունիս . եւ եթէ ան չըսէր ինձի թէ քեզմէ առնելիքն այս իրիկուն պիտի առնէր եւ ինձի պիտի տար՝ ես չէի տպեր այդ տոմսակներն եւ ներկայացման ազդերը : Երկու ժամ է որ վարը դըրան առջեւ կսպասեմ որ իջնայ եւ պարտքը տայ եւ դուն հոս կը խաղցունես խեղճը :

— Աս ի՞նչ է, ես անար պարտք ունենամ . . .
առնենելին . . .

— Ամենեւին, ըսաւ Մանուկ աղան :

— Ես անպատճառ առնելիք ունիմ չըսի քեզի պարոն տղարանապետ, ըսաւ դերասանը, այլ ըսի թէ օթեակի տոմսակ մը պիտի տամ, ոսկի մը պիտի առնեմ :

— Ինչո՞ւ ուրիմն խաբեցիր զիս ստախոս՝ :

— Որպէս զի ծանուցումները ետ չման :

— Ես քու խաղալիկդ եմ :

— Ան քու խաղալիկդ է, ըսաւ Մանուկ աղան :

— Ի՞նչու խաղալիկս բլաս :

— Թշուառական , խայտառակ , անամօթ , աներեւս . . .

— Ատոնց ամենն ալ դու ես :

— Դու ես :

— Ես չեմ , դու ես :

— Ե՞ս , դու , դու : Եթի վրայ ծեծկըւուք մը կը ծաղի դերասանին եւ տպարանապետին մէջ տեղ եւ Արիստողոմ ու Մանուկ աղաները մեծ դժուարութեամբ կը յաջողին զանոնք իրարմէ բաժնել :

— Վար իջէ՛ք , պօռաց , Արիստողոմ աղան դանոնք զատելէն հոքը , վար իջէ՛ք եւ հոն կուտեցէ՛ք :

— Դուն մեր կուտն խառնըվելու ի՞նչ իրաւունք ունիս . դուն զիս չես կրնար վռնտել , ես առնելիքըս կուղեմ եւ ինձի պարտական եղողն ուր որ դանեմ հոն կրնամ մտնել :

— Դուն վար իջիր , ըսաւ դերասանին Արիստողոմ աղան :

— Ի՞նչպէս իջնամ , տեսար որ աչքիդ առջեւ ինչեր ըրաւ :

— Մինչեւ որ ան չիջնայ ես քայլ մը չեմ առներ , կրկնեց տպարանապետը :

— Մինչեւ սր ան չհեռանայ ես չեմ կրնար փողոց ելնել , ըսաւ դերասանը :

— Մենք իջնանք ուրեմն Մանուկ աղա , ըսաւ Արիստողոմ աղան :

Դերասանը Արիստողոմ աղային ծունկերուն

խաթթըվելով աղաչեց որ ոսկի մը փոխ տայ գոնէ : Արիստողոմ աղան չատ ընդգիմացաւ բայց յետոյ տեսնելով որ անոնց ձեռքէն ուրիշ կերպով փրկվելու ճար չկայ՝ ակոյաները կրճատելով հանեց բարկութեամբ ոսկի մը տուաւ տպարանապետին որ շնորհակալութիւն յայտնելով դուրս ելաւ : Դերասանն ալ ներուժն խնդրելով վար իջաւ եւ գնաց :

— Ասոր ի՞նչ կըսես Մանուկ աղա :

— Ըսելիք չմնաց , Արիստողոմ աղա :

— Հրամանքդ վար իջիր , դուն գո՛ցէ եւ ասպըսպրէ որ չքանան դուն :

— Շատ լաւ :

— Որպէս զի այս գիշեր գոնէ հանգիստ անցունենք եւ մեր ի՞նչ ընելիքին վրայ խորհինք :

— Իրաւունք ունիս :

— Շուտ ըրէք , վասն զի հիմայ մէկիկ մէկիկ կուգան :

— Հիմայ կերթամ :

Թորոս աղան վար գնաց իրեն տրված հրամանները կատարելու եւ Արիստողոմ աղան գլուխը բարձի մը վրայ դրաւ քիչ մը հանգստանալու համար :

ԺԱ.

Արիստողոմ աղան քանի մը ժամ գնացաւ բազմոցի վրայ , Սակայն դատելով այն ձայներէն զորս կը

բառնար քունին մէջ՝ կը հասկցվէր թէ խմբագիրներն, բանաստեղծներն եւ դասատուներն քունի մէջ ալ հանգիստ չէին թողուր զինքն որ կը պօռար մերթ ընդ մերթ. « գացէ՛ք, կորսըվեցէ՛ք, ստակ չունիմ ա՛լ տալու » : Երեք ժամու չափ այսպէս յուզված մրափելէն ետքը մէկէն ի մէկ աչերը բացաւ ահ գոչելով : Արածես խմբագիր մը անոր կոկորդէն սրկամելով խղզել Վսպառնար զինքն եթէ չըարեհաճէր իւր թերթին բաժանորդ գրվելու : « Տէր սղորմեա, Տէր Ողորմեա » պօռաց աչերը շփելով, հանգիստ քուն մ'ալ չունինք :

Յետոյ ոտք ելնելով կազը վառեց եւ կանչեց Մանուէկ աղան որուն քիչ մը կերակուր ապսպրեց : Քառորդէ մը բերվեցաւ կերակուրն, որուն յաջորդեց խաճվէն որուն ետեւէն եկաւ քունը : Հանվեցաւ Արիսողոմ աղան եւ անկողինը մտաւ քնանալու համար : Հարկ չէ կրկնել թէ նոյն գիշերն հանգարտ քուն մը չունեցաւ : Առաւօտուն կանուխ ելաւ անկողինէն, երեսը լուաց, հագվեցաւ, տունէն գուրս ելաւ եւ շխտակ Պ. Դերենիկին գործատունը դնաց լուսանկար պատկերը քաշել տալու համար : Գործատունը դեռ բացված չէր եւ Արիսողոմ աղան Բէրայի փողոցներուն մէջ կը չրջէր որպէս զի ժամանակ անցնի եւ գործատունը բացվի : Ժամը չորսին (ըստ տաճկաց) բացվեցաւ գործատունը եւ Արիսողոմ աղան սանդուխէ մը վեր ելնել մտաւ սենեակ մը որ լուսանկար պատկերներով զարդարված էր եւ ուր Պ. Դերենիկ նստած կը կարդար :

— Բարի եկաք, Արիսողոմ աղա, սանկ հրամանեցէք ըսաւ Պ. Դերենիկ, ռեդանին վրայ դնելով լրագիրն :

Եւ յետոյ գրագրին դառնալով նշանացի հրամայեց անոր որ խահուէ բերեն :

— Ժամ առաջ քաշենք սա պատկերս, որովհետեւ ստիպողական գործեր ունիմ, քանի մը մեծ մարդոց այցելութիւն պիտի ընեմ :

— Շատ լաւ :

— Կուղեմ որ պատկերս փառաւոր կերպով քաշուի : Կուղեմ թիկնաթոռի մը վրայ նստիլ, առջեւ ունենալ երկու սպասաւոր, մէկ աղախին այնպէս ըրէք որպէս թէ ագարակի մը մէջ ըլլամ, ասդին վարուցան, անդին կովերէն կաթ կլթեն, ասդին ոչխարներն արածեն, ասդին ցանեն, անդին քաղեն, ասդին հերկեն անդին մածուն չինեն, ասդին ձմերուկ փրցունեն, անդին կարագ չինեն, անդին սագերը ծովու մէջ լողան, անդին անտառին մէջ փայտ կտրեն, ասդին սալներով ցորեան փոխադրեն, անդին վերջապէս ինչ որ կըլլայ ագարակի մը մէջ տեսնուի պատկերիս մէջ :

— Այդ ամենը կարելի չէ կատարել. միայն թէ քանի մը սպասաւորներ կրնամ կայնեցնել քովդ :

— Ինչո՞ւ չըլլար :

— Որովհետեւ անկարելի է :

— Մեծ մարդոց համար ի՞նչպէս կրնէք :

— Անոնք աթոռի վրայ նստած կամ ոտքի վը-

բայ քաշել կուտան իրենց կենդանադիրը :

— Ի՞նչպէս ուրեմն կը հասկցուի անոնց մեծ մարդ ըլլալը :

— Պատկերն մեծկակ ու փայլուն կըլլայ :

— Իմիշն ալ անանկ պիտի ըլլայ ուրեմն :

— Այո՛ :

— Ոտքի՞ վրայ թէ նստած :

— Ինչպէս որ կուզէք :

— Դուք ի՞նչպէս կուզէք, ի՞նչպէս հանեմ նէ աղէկ կըլլայ :

— Ձեզի համար ոտքի վրայ կը վայլէ :

— Շատ աղէկ, սպասաւորներն ալ դէմն :

— Այո՛ :

— Ես դանոնք չախելու պէս կըլլամ, անոնք ալ առջեւնին կը նային :

— Աքանչելի :

— Ծեծելու պէս կըլլամ դանոնք եւ վերջը բարկութիւնս իջած կըլլայ :

— Աղէկ խորհած էք :

— Հազուստներս ինչպէ՞ս են :

— Ընտիր :

— Ուրիշ ժամացոյց մ'ալ ունիմ, անիկայ ալ կրնա՞նք մէկ կողմերնիս կախել :

— Մէկ ժամացոյցը բաւական է, աւելին աւելորդ է :

— Այո հազուստներուս համար յիսուն ոսկի տուած եմ. անոնց խումաշին աղէկ եւ ընտիր ըլ-

լալն ի՞նչպէս պիտի հասկցուի պատկերէս :

— Հոգ մի՛ ըներ կը հասկցուի :

— Ընտր՞ պիտի ցուցնես :

— Հանգիստ եղէ՛ք :

— Չկարծուի սակայն թէ երկու ոսկինոց հազուստ է հաղածս :

— Այո մասին անհոգ եղէ՛ք :

— Շատ լաւ :

— Ես կերթամ անդիի սենեակն նախնական պատրաստութիւններս ընելու, քանի մը վայրկեանէն հրամանքնիդ ալ հրամայեցէք :

— Շատ աղէկ :

— Եթէ կուզէք մինչեւ որ անդիի սրահը մըտնէք սալրիչ մը կանչել տանք որ դայ մաղերդ ու պելներդ սանտրէ, շտկէ ու շտկուտէ :

— Աղէկ :

Գործարանի պաշտօնեայնէն մին վաղելով կերթայ սալրիչ մը բերելու :

Քանի մը վայրկեանէն կուգայ սալրիչն որ գլուխն ծռելով եւ ետ ետ երթալով յարգանքներ կը մատուցանէ Աբիսողոմ աղային :

— Եկուր սա մաղերս շտկէ նայինք, կըսէ Աբիսողոմ աղան :

— Պարտքերնիս է, կը պատասխանէ սալրիչը :

— Աղէկ մը շտկէ, որովհետեւ պատկերս հանել պիտի տամ :

— Գլխուս վրայ : Ա՛ր . . .

— Ես չառ կարեւորութիւն կուտամ գլխուս :

— Ինչո՞ւ չտաք, վսեմապատիւ Տէր . . .

Ա՛խ . . . եթէ դուք չտաք ո՛վ տայ Ա՛խ . . . Երանի թէ ես ալ ուրիշ մտմտուք չունենայի եւ . . .

— Շտկուտէ նայինք :

— Գիտեմ որ ես յոնցաւոր եմ ձեզի բարի եկարի չգալու համար, բայց ի՛նչ ընեմ . . . պարագայները թող չտուին որ կարենայի կատարել այդ պարտականութիւնս եւ այսօր երես ունենայի աղաչելու ձեր վսեմութեան որ . . .

— Վերջը կը խօսինք, սա մագերս սանտրէ . . . մարդը կսպասէ ինձի :

— Վնաս չունի, անիկայ կսպասէ : Աղաչելու ձեր վսեմութեան որ, եթէ կարելի է, յիսուն վաթսուն ոսկի մը . . . ես ալ ազգային սափրիչ մ'եմ :

— Ի՞նչ ըսել է յիսուն վաթսուն ոսկի . . .

— Կը խնդրեմ, մի՛ բարկանաք, յիսուն վաթսուն փոխառութիւն մ'ընէիք ինձ, որպէս սուն ոսկի փոխառութիւն մ'ընէիք ինձ, որպէս զի այդ գումարն Բարիզ դրկէի տղուս որ այդ գումարով պարտքերը տար ու բժշկութեան վկայակաշնը առնէր դար ու քանի մը տարիէն վատուէր ու տոկոսոյն ձեզի հատուցանէր : Բայց ի՛նչ օգուտ որ, այսօր երես չունիմ ասանկ առաջարկութիւն որ ձեզի ընելու, որովհետեւ բարի եկարի չեկայ մը ձեզի : Եթէ բարի եկարի եկած ըլլայի ձեզի՝ համարձակութիւն կունենայի ձեզի աղաչելու որ սա պղտիկ խնդրեքս կատարէիք, բայց քանի որ բարի

եկարի չեկայ ձեզի, դուք ալ իրաւունք ունիք խնդրեքս մերժելու թէ եւ ազգային արհեստաւոր մ'ըլլամ :

— Հիմայ ատանկ խօսքեր մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ, ինչ որ պիտի ընես նէ ըրէ . . . աս ի՛նչ տարօրինակ քաղաք է, բարեւ Աստուծու բարին բարա տուր . . . մէկու մը բարեւ տալու չէ . . . Տէր ողորմեա . . . Տէր Աստուած մեղայ . . . ամեն բան սաչման մ'ունի էֆէնտիմ . . . հաւկցայ . . . Ժամ առաջ փախչելու է այս քաղաքէն . . . :

— Կերեւի թէ էֆէնտին բարկացուցած են ըսաւ, ներս մտնելով տարիքը յիսունին եւ վաթսունին մէջ կորսուած քահանայ մը :

— Աս չքաշուիր Տէր Հայր :

— Ողջոյն, օրհնած . թէպէտեւ դուք զիս չէք ճանչնար, բայց ես ձերին ո՛վ ըլլայն չառ աղէկ գիտեմ . . . Ի՛նչպէս է, պատուական քեֆերնիդ աղէկ է :

— Շիտակը աղէկ չէ :

— Աստուած չընէ . Աստուծով քիչ ատենէն աւելի աղէկ կըլլայ : Ձեզի հետ քիչ մը առանձին մընալ կուզէի : (Սափրիչից) Գիչ մը դուրս կելա՞ք : Ես քեզի համար ալ կը խօսիմ, էֆէնտիէն կը հասկընամ խնդրե՞ք եւ ես ալ կը բարեխօսեմ որ ինչպատք քեզի բան մ'ընէ . էֆէնտի, սափրիչնիս ալ, գիտէք ա, ազգայիններէն է, անոր ալ երակներուն

մէջ Հայկայ արիւնը կեռայ, անտես ընելու չէ զանոնք ալ . . . (Սափրիչը կերբայ) : Զեզի հետ մասնաւոր եւ առանձին տեսակցութիւն մ'ընել ուզելու պատճառն սա է որ հրամանքնիդ կարգուիլ կուզէք եղեր . . . եւ ինչո՞ւ չկարգուիք : Իմացայ նէ՛ շատ ուրախացայ, եւ ինչո՞ւ չուրախանայի : Զեզի պէտքերն կարգուելու են որ ազգերնուս մէջ հարուստ տղայք շատնան : Աղուոր աղջիկ կը վնտոռէք կոր եղեր . . . եւ ինչո՞ւ չվնտոռէք . ես ալ ձեր տեղն ըլլայի նէ՛ ես ալ կը վնտոռէի . ստակ ալ կուզէք կոր եղեր քիչ մը . . . ինչո՞ւ չուզէք, առանց ստակի կարգուիլն ալ չիտակը ազէկ բան մը չէ : Արդ ես իմ ձեռքիս տակն ունիմ անանկ աղջիկներ որ թէ աղուոր են եւ թէ հարուստ :

— Շնորհակալ եմ, օր մը կը նայինք, աչքէ կանցունենք զանոնք : Եթէ կուզէք քիչ մը սպասեցէք սա պատկերս քաշել տամ ու երթանք : Շիտակը խօսելով ես ուրիշ գործ չունիմ հոս, աղջիկ վնտռելու եկած եմ, քանի մ'օր պիտի մնամ, եթէ կրցի գտնել՝ կարգուիմ պիտի հետն ու առնեմ պիտի երթամ, եթէ չգտնեմ՝ դարձեալ պիտի երթամ, որովհետեւ հոս հանգիստ չեն թողուր զիս վայրկեան մը, ալ ձանձրացայ :

— Իրաւունք ունիք, ժամանակներն ալ գէշ են էֆէնտիս, զրամական տադնապ, տադնապ զրամական, ամենուրեք կը տիրէ, ազգին աղքատները

շատ են : Ինչ որ է, կսպասեմ ձեզի ու ի միասին կերթանք :

— Սա անպիտանն ալ մազերս շտկելու համար եկաւ ու . . . այս միջոցին Պ. Գերենիկ ներս կը մտնէ ու

— Հրամանեցէք, կըսէ, սրահ :

— Բայց մազերս . . .

— Հոգ չէ, ես կը սանտրեմ :

— Բայց պէտքս . . .

— Վնաս չունի, ես կը շտկեմ :

Պ. Գերենիկ Արխտղում աղային կառաջնորդէ լուսանկարի սրահ :

Քահանայն առանձին կը մնայ եւ կսկսի մտքովը հետեւեալ խորհրդածութիւններն ընել . բայց ինչպէս կրնանք մտքով եղած խորհրդածութիւններն գուշակել : Ղէմքէն անշուշտ . Ղէմքերը շատ անգամ կը խօսին . ինչպէս հարուստներուն նոյնպէս նաեւ աղքատներուն լիզուն շատ անգամ անոնց Ղէմքին վրայ է : Մէկու մը Ղէմքը նայելով կրնանք ըսել :

Այս մարդն իզմէ ստակ ուզելու եկած է կամ այս մարդն ինծի ոտակ տալու եկած է :

Քահանային Ղէմքն ալ կըսէր . « Ի՞նչ ձանրայ բռնեմ որ սա ձմեռուան ածուխիս ու փայտիս ստակն սա մարդէն փրցնեմ : »

Քահանայն այս խորհրդածութեանց մէջ էր, երբ սափրիչն ներս մտաւ նորէն ու քահանային ըսաւ .

— Տէր Հայր, գործս աւրեցիր, եթէ ներս չը մտնէիր քանի մ'ոսկի պիտի փրցնէի ես այդ մարդէն, տուող է կըսեն կոր, տուող, բոլոր խմբագիրներուն եւ դասատուներուն ստակ տուեր է:

— Եղբայր, անոնք չե՞ն մի որ պատճառ կըլլան կոր որ մեզի պէս աղքատները չեն կրնար կոր օտարականներէ ստակ փրցնել: Հիւր մը եկա՞ւ մի, բոլոր խմբագիրներն ու դասատուները վրան կը թափին կոր . . . անխճեալ գարշելիներ . . . :

— Ի՞նչ պիտի ընենք հիմայ:

— Ես քեզի համար կը բարեխօսեմ, դուն ալ ինծի համար միջնորդէ, գոնէ մէյմէկ կտոր բան փրցնենք սա մարդէն:

— Շատ աղէկ:

— Հիմայ հոս պիտի դայ, ես անոր ականջն ի վար կըսեմ որ այս սափրիչը գո՛հ ըրէ, որովհետեւ շատ հարուստ տունեո կը մտնէ կեխէ, եւ կրնայ եթէ ուղէ, գործդ աւրել:

— Գործը ի՞նչ է:

— Հարուստ աղջիկ մը կը փնտռէ կոր:

— Աղէկ: Ես ալ կըսեմ որ քահանայէն զատ մէկու մը մի՛ վստահիր:

— Շատ աղէկ:

— Աս աղէկ ճանբայ է:

— Միամիտին մէկն է:

— Այո՛, դիւրահաւան է, բայց կողոպտեր են մարդը էֆէնտիմ, կողոպտեր են, մենք շատ ուշ հասանք:

Արխողոմ աղան դուարթ դէմքով կը շառնայ սենեակն ուր քահանայն սափրիչիէ հետ կը խօսէր:

— Ներեցէ՛ք, Արխողոմ աղա, կըսէ սափրիչն, ձեզի այդ խնդիրքն ընելուս համար. սակայն ես կարծէի թէ կրնայի իմ կողմէս ես ալ ծառայութիւն մ'ընել ձեզ:

— Արխողոմ աղա, պէտք է գիտնալ որ՝ կըսէ քահանայն, մեր սափրիչ էֆէնտին գրեթէ մայրաքաղաքիս բոլոր հարուստ տունները կը մտնէ, բոլոր աղջիկները կը ճանչնայ:

— Ի՞նչ կըսէք:

— Այո՛, ինքն ալ բարի մարդ մ'է, կատարեցէք խնդիրքը, մեղք է:

— Արմանապատիւ հօրէն մի զատուիք եթէ անանկ միտք մ'ունիք. Տէր հօր ձեռամբ կարգուած երիտասարդներն միշտ գո՛հ մնացած են. Ուրախ եմ որ ձեր գործը Տէր հօր պէս բանիբուն եւ գործունեայ քահանայի մը ձեռքն ինկած է. վստահ եղէք որ երջանիկ պիտի ըլլաք ձեր ամուսնութեան մէջ:

— Բայց դուք ալ պիտի օգնէք ինծի, տէր սափրիչ, կը յարէ քահանայն:

— Ես ի՞նչ բանի կարող եմ. . . :

— Ձեր աջակցութիւնն ալ պէտք է. . . :

— Երեսմ ինչ որ կարող եմ ընել:

— Շնորհակալ եմ, Արխողոմ աղան օտարական չէ, աղգային է, կարգուելու համար եկած է հոս. մեր պարտքն է օգնել իրեն:

— Հարկաւ : Աբխազոմ աղային հետ տառելու թիւն մը չունիմ ես , մանաւանդ թէ ինքը շատ բարի ու առաքինի մարդ մ'է :

— Երեսին խօսիլ չըլլայ , ընտիր մարդ մ'է :

— Պատուական մարդ է :

— Վրան նայիս նէ՝ կըսես որ քիպարութիւնը վրայէն կը վազէ կոր :

— Ո՞վ կը պնդէ հակառակը , ես անոր թշնամին չեմ :

— Այսինքն թէ որ քեզի ալ հարցուի նէ՝ բարի վկայութիւն տաս :

— Անշուշտ :

— Աբխազոմ աղան ջի մարդ չէ , քեզի կը վարձատրէ վերջը :

— Գլխուս վրայ , գլխուս վրայ : Ա՛խ , սատղուս վկայականն առնուէր անգամ մը :

— Հինգ օրէն ետքը , Աբխազոմ աղա , հինգ օրէն ետքը պատրաստ են պատկերներդ , ըսաւ Պ : Գերենիկ ներս մտնելով :

— Շատ աղեկ , պատասխանեց Աբխազոմ աղան ու գործարանէն վար իջաւ ընկերակցութեամբ քահանային ու սաիրիչին :

ԺԲ

Տիկին Շուշան՝ զոր ընթերցողն մոռցած չէ անշուշտ՝ Աբխազոմ աղային տունէն տեղեկացած էր թէ . . . քահանայն Աբխազոմ աղայն գտնելու համար Պ . Գերենիկի գործատունն գնացած էր : Ուստի որոն քահանային յափշտակել չտալու համար հենալով կը վազէր դէպ ի Պ . Գերենիկին գործատունը , ուր կը հասնէր ճիշդ այն վայրկենին յորում քահանայն սաիրիչն վարպետութեամբ ճանբելէ յետոյ Աբխազոմ աղային կը բարոյախօսէր հետեւեալ կերպով . « Ներեցէ՛ք որ քիչ մ'ուշացայ ճմարտութիւնն ձեզի յայտնելու սաիրիչի մասին : Այս սաիրիչը աներես մարդ մ'է , բոլոր Պօլիս եկողներուն օձիքէն կը բռնէ եւ անոնցմէ ստակ կորզելու կաշխատի : Անպիտանին մէկն է , իմ պարտքս է , որպէս խոստովանահայր , զգուշացնել զձեզ այս կարգի մարդերէն որք միմիայն քանի մը ոսկի յափըշտակելու նպատակաւ կը մօտենան հարուստներուն : Ո՛րքան կատեմ այդ մարները :

— Շնորհակալ եմ ձեր բարեսրտութենէն եւ մարդասիրութենէն :

— Երես մի՛ տաք այդ մարդոց :

— Ոչ :

— Տէր պապա , դու ի՞նչ գործ ունիս Աբխազում աղային հետ , կը հարցնէ Տիկին Շուշանն , սր ինչպէս ըսինք , հեւալով հասած էր :

— Պզտիկ գործ մը :

— Ոչ , բնաւ գործ պիտի չունենաս դուն աւոր հետը . դուք ձեր պարտքը կատարեցէք եւ թող տուէք որ մենք ալ մերինը կատարենք . ալ խսինքէք քիչ մը : Երթանք Աբխազում աղա :

— Ոչ , դուք խսինքէք քիչ մը , մենք Աբխազում աղային հետ պզտիկ գործ մ'ունինք . երթանք Աբխազում աղա :

Եւ քահանայն Աբխազում աղային ձախ թեւէն կը քաշէ :

— Տէր պապայի մը չվայէր ըրածդ :

— Լռէ՛ :

— Չպիտի լռիմ :

— Թո՛ղ տուէք թեւերս ,

— Թող չեմ տար , կը պատասխանէ Տիկին Շուշան . իմ իրաւունքս է :

— Ոչ , իմ իրաւունքս է :

— Քանի մը հարիւր դահեկան առնելու համար կուզես որ խեղճ մարդը թշուառ ընես . դուն աղջիկ չես ձանձնար :

— Մի պոռար . պիտի թողում որ կողոպտէք այս աղինւ մարդն , այնպէս չէ՞ :

— Ինչո՞ւ կոիւ կընէք , ամօթ չէ՞ . . . Ես չեմ ուզեր աղջիկ :

— Չըլար , կը պատասխանէ Տիկին Շուշան , մենք քեզի աղջիկ մը պիտի գտնանք . բայց թէ որ Տէր պապային ձեռքով աղջիկ փնտռես , գիտցած եղիւր որ պատիւդ մէկ ստըկի կըլայ :

— Ընդհակառակն , քահանայի ձեռամբ աղջիկ փնտռողն է պատուաւորը : Երթանք Աբխազում աղա :

— Թող չեմ տար :

— Երթանք Աբխազում աղա :

— Թող չեմ տար որ երթայ . ես անոր աղջիկներ պատրաստած եմ , աղջիկ տեսի պիտի երթանք :

Այս տեսարան տեղի կունենար Պ. Դերենիկի գործատուն առջեւ եւ անցնողներէն պզտիկ խումբ մը հանդիսականի պաշտօն կը վարէր անդ , երբ Մանուկ աղան ստիպուած Աբխազում աղան անպատճառ զանելու , եկաւ հոն , տեսաւ Աբխազում աղան՝ որուն մէկ թեւէն քահանայն եւ միւս թեւէն Տիկին Շուշան կը քաշէր եւ մէկդի քաշելով զայն քանի մը ծանր խօսքեր ուղղեց քահանային եւ Տիկին Շուշանին եւ հեռացաւ զանոնք :

— Ահ , ըսաւ Մանուկ աղան Աբխազում աղայի դռնալով , յանցանքը ձերն է , ամենուն երես կուտաք . ասոնք միմիայն քեզմէ օգտուելու համար կը մօտենան քովդ :

— Իրա՞ւ կըսէք :

— Ինչո՞ւ սուտ պիտի գրուցեմ . Կարդուիլ կուզես , լաւ . ես զտնեմ քեզի աղջիկներ , ընտրէ՛ , եւ ուզածդ առ :

- Աղէկ ըսիր :
- Պատուաւոր ընտանիքէ աղջիկներ ցուցնել տամ քեզի :
- Յուցուր :
- Միջնորդով աղջիկ վնտուելու ժամանակը անցած է հիմա :
- Այդպէ՞ս է :
- Մինչեւ անգամ ամօթ է ,
- Ամօթ է նէ չուզեր :
- Ես քեզի աղջիկ կը հաւնեցնեմ .
- Շնորհակալ եմ :
- Տուր ինծի դուն սըկէց յիսուն ոսկի :
- Ատ ի՞նչ ըսել է :
- Տուր դուն ինծի յիսուն ոսկի :
- Ինչո՞ւ տամ :
- Այլան , Այլան , տուր կըսեմ կոր նէ՝ հարկաւ բան մը գիտեմ կոր . տէր ողորմես , պիտի առնեմ չպիտի փախչիմ ես՝ :
- Չպիտի փախչիս , բայց . . . :
- Կը վախնա՞ս կոր ինծի յիսուն ոսկի տալու , արդէն այնքան գումար մը պահանջող եմ ես քեզմէ , ձեզի համար այնքան ծախքեր ըրած եմ :
- Այնքան ծախքեր . . . ի՞նչ ծախքեր են անոնք . . . :
- Մէկիկ մէկիկ չպիտի գրեսք ա՛ , տիկինը գիտէ : Բայց թողունք այդ խնդիրը հիմայ :

- Ոչ չթողունք այս խնդիրը . յիսուն ոսկի . . . բանի՞ օր եղաւ որ . . . :
- Մէկու մը պարտք ունէի , այսօր եկաւ ներքը խոթեց զիս եւ եթէ այդ գումարը չվճարեմ , տունէն պիտի հանեն մեզի : Ասիկայ ինծի համար ամօթ է քեզի համար ալ պատուաբեր բան մը չէ . տուր սա յիսուն ոսկին , հաշիւը կը կարգադրենք վերջը :
- Ի՞նչ խայտառակութիւն է աս . . . :
- Աղջիկ գտնամ նէ՝ միջնորդէք չպիտի ուզեմ ես քեզմէ . տուր սա յիսուն ոսկին :
- Ինչո՞ւ տամ . . . ի՞նչ ըրի ես քեզի . . . :
- Կը ցաւիմ որ խօսք չէք հասկնար կոր . քեզի ինչ կըսեմ կոր նէ ան ըրէ . ինչո՞ւ չեա տար կոր սա յիսուն ոսկին :
- Չեմ տար , տունէդ ալ կեղնեմ , կերթամ :
- Եւ խօսելով դէպ ի տուն կը քալէին :
- Յիսուն ոսկին ալ մեծ բան մ'ըլլար որ չէք ուզեր կոր տալ : Իրաւ որ ես ձեզմէ չէի յուսար :
- Յուսացէք :
- Ձեր քիպարութեանը չէի ձգեր որ յիսուն ոսկիի խօսքն ընէք :
- Մնտուկներս կառնեմ կերթամ ես :
- Կընաք երթալ , բայց յիսուն ոսկին տալէն ետքը :
- Չեմ տար :
- Կուտաք :

կը հասնին Ծաղկի փողոց ուր եկած էին նաեւ քահանայ, սափրիչն ու Տիկին Շուշան :

— Գնացէ՛ք, մէկդի գացէ՛ք, երեսնիդ տեսնել չեմ ուզեր, պոռաց Արիսողոմ աղան տեսնելով զանոնք :

Յետոյ դուռը զարկաւ, ներս մտաւ եւ սկսաւ սնտուկները կապել ի զարմացումն տան տիկնոջ :

— Ինչո՞ւ կը ժողուրուիք կոր Արիսողոմ աղա, հարցուց տան տիկինը :

— Երթամ պիտի, պիտի երթամ : Միտքս փոխեցի . չպիտի կարգուիմ :

— Բարկացուցի՛ն ձեզի :

— Ոչ :

— Ինչո՞ւ ուրեմն բարկացած էք :

— Բարկացած չեմ :

— Քուզում Արիսողոմ աղա, Մանուկ աղան յիսուն ոսկի պիտի ուզեր քեզմէ, ուզե՞ց :

— Ուզեց :

— Սխալմունք մ'է եղեր :

— Սխալմունք է եղեր :

— Այո՞, յիսուն ոսկի չպիտի ըլլայ այլ հարիւր յիսուն ոսկի : Սա բարութիւնն ըրէ՛ մեզի : Դուն քիպար մարդ ես : Մենք ալ քու սայեյէդ պարտքէ կաղափրնք :

Արիսողոմ աղան սնտուկները կապելն, փողոց ցառկելն, երեք բեռնակիր բերելն ու սնտուկները դուրս հանելն մէկ կընէ :

Սափրիչը, քահանայն, Տիկին Շուշան եւ Մանուկ աղան կը հետեւին իրեն մինչեւ . . . հիւրանոցին դուռը : Ուսկից կը մտնէ Արիսողոմ աղան եւ կը հեռանան իրեն հետեւողները : Բաց ի Մանուկ աղայէն որ կընկերանայ Արիսողոմ աղային հաշիւները կարգադրելու համար :

Այն օրէն ի վեր Արիսողոմ աղան տեսնող չեղաւ, միայն թէ քանի մը շաբաթներ նոյն հիւրանոցին դրան առջեւ կը տեսնուէին խմբագիրք, հեղինակք, բանաստեղծք իրենց թեւին տակը թըղթեայ ծրարներ ունենալով :

Այսպէս ուրեմն կարգուելու նպատակաւ Պօլիս եկողն աղջիկ մ'իսկ տեսնելու ժամանակ չունեցաւ եւ ինչպէս կըսեն, բուրդ ու բապուճ փախաւ մայրաքաղաքէս : Բայց անջնջիլ յիշատակ մը թողուց զրական մարդոց մտքին մէջ :

Երբ երկու երեք հեղինակք մէկտեղին « Ինչոր փախուցինք սա Արիսողոմ աղան » կըսեն ու կը խնդան քիչ մը :

Իսկ երբ դրամական տաղնապի մէջ դառուին « Աստուած, Արիսողոմ աղա մը խրկէ մեզի » կըսեն եւ իրենց միտքով ալ կը յաւելուն, « Խնդրեցէք զԱրիսողոմ աղան եւ ամենայն ինչ յաւելցի ձեզ » :

Մեծատուններն ալ կը յիշեն Արիսողոմ աղան երբ զրական մարդ մը անոնց մեկենասութիւնը ինչդրէ :

Արիսողոմ աղա չենք մոնք կըսեն :

Իսկ մենք որ ներկայացած չենք Արխիդոմ
աղային, կը հրատարակենք տոյն գործն, ոչ այնքան
մեղադրելու նպատակաւ աղգային խմբագիրներն,
հեղինակներն, բանաստեղծներն եւայլն, որքան ներ-
կայացնելու համար ապաքայ սերնդեան՝ ժամանա-
կիս գրական մարդոց ողբալի կացութիւնն, եւ գրա-
կանութեան մասին աղգային մեծատուններու սար-
սափելի անտարբերութիւնը :

վերջ

15787

2019

